

मायावी दृश

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૧૫૪૪ કિંમત ૧.૪૦.

ગ્રંથનામ આધ્યાત્મિક

વર્ગિક ૬૪૫૭:૨

ગાંડીવ કુમારમાળા : ૧૪

માયાવી દેશ !

અનુવાદક
સાનુપ્રસાદ વ્યાસ

પ્રગટકર્તા—
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર
હવાડિયો ચક્રો
મુરત

[કિંમત]

[સવા રૂપિયો]

મુદ્રક: પ્રકાશક
નટવર વીમાવાળા
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર વતી—
ગાંડીવ મુદ્રણાલય
હવાડિયો ચકલો, મુરત.

સર્વ હક પ્રકાશક
સંસ્થાને સ્વાધીન

આવૃત્તિ પહેલી
સને ૧૯૩૯: સં. ૧૯૬૫
કિમ્મત: ૧-૪-૦

‘માયાવી દેશ’ની આ વાત વિજ્ઞાન અને પરાક્રમનો મેળ ખેસાડીને લખેલી છે અને જીવાન કુમાર કુમારીઓને તે ખૂબ આનંદ અને પ્રેરણા આપશે. વળી નજીવી વાતમાંથી પણ કેટલાં મોટાં પરિણામો નીપજી શકે છે તેનો પણ ખ્યાલ આપશે.

શ્રી પ્રેમેન્દ્ર મિત્રની જંગાળી જ્ઞાતાં પરથી એનો અનુવાદ કરેલો છે. અને તે સરખા ભાષામાં કરી આપવામાં રા. ભાનુપ્રસાદ બાસુ સારી મહેનત ઉઠાવી છે, તે માટે તેમનો અભાર અનવો ઘટે છે.

ગાંડીવની કુમારમાળાનો ગુજરાતે જે સત્કાર કર્યો છે તે સ્વીકારતાં આનંદ થાય છે.

ન. વી.

मायावी देश

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

દાંડીઓ : સાપ્તાહિક

કવિ નર્મદના એ જુગજૂના
જળ્યર પત્રને સુરતના મુખપત્ર
તરીકે સજીવન કર્યું છે. નાગ-
રિક પત્ર તરીકે તેણે તરત
લોકપ્રીતિ મેળવી છે.
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦૦

ગાંડીવ બાળપણવાડિક

૯ થી ૧૪ વરસના બાળકોને
નિશાળના અભ્યુત્તરમાં રસ જગાડે
અને મદદ કરે એ રીતે
સચિત્ર સરસ લેખો આપતું
પહેલું પખવાડિક. વાં ૯૦ રૂ-
પિયા પાંચ. પરદેશ શિલિંગ બાર.

ગાંડીવ છાપખાનું

ગયા સત્તર વરસની કારકીર્દિમાં
આ છાપખાનાએ શુદ્ધ અને
સ્વચ્છ છાપકામ કરવા માટે
સારી ખ્યાતિ મેળવી છે.

હવાડિયો ચકલો, સુરત

સુરત આવો, ત્યાર
જરૂર મુલાકાત લેશો.

એક

એ એક વર્ષ પહેલાં ત્રણ મોટાં રાજ્યો ઉપર એકો-
એક સુદ્ધનાં વાદળ ઘેરાઈ આવ્યાં હતાં. એ રાજ્યો
પણ જેવાં તેવાં નહિ; તેમાંનું એક તો હતું બારે મોટું
સામ્રાજ્ય. તે વખતે તો એમજ લાગતું હતું કે બાણ
લડાઈની ડુંડુભિ વાગશે.

તે તોફાનનું સ્થળ હતું દૂર દૂર પૂર્વના પ્રદેશમાં.
ને મૂળ કારણ સાંભળો તો તમને વિશ્વાસે નહિ બેસે.
એ કારણ હતું મિચિનાના બજારમાં મધ બરવાની
એક નાની માટલીમાં પડેલું એક નાનકડું જીવડું!

મિચિનાના બજારમાં એક માટલીમાં મધ ભરીને
કાચીન જાતનો એક પહાડી તે વેચવા આવ્યો હતો.
એ મધમાં પડેલું હતું એક જીવડું. બસ, આ જીવડું
હતું એ ત્રણ રાજ્યોને સામસામાં થવાનું કારણ.

તમે કોઈ એ માનવા તૈયાર નહિ થાઓ પણ
જાણી વાત ન કહેવાય ત્યાં સુધી સમજાશે નહિ, અને
ટૂંકામાં કહી શકાય એમ પણ નથી.

પ્રદેશની ઉત્તરે ધરાવતીના કિનારા ઉપર મિચિના

શહેર છે. રંગુનથી રેલરસ્તે સાતસો માઈલ ગયા પછી ત્યાં જવાય. રેલ્વે પૂરી થયા પછી ગાઢ વન અને જંગલનો એ પ્રદેશ છે. એ દેશની હકીકત હાલના સુધરેલા ગણાતા સમાજમાં ઘણા થોડાજ જાણે છે.

મારા મામા મિચિના ખાતે નોકરી કરતા હતા. આખું શુજરાત, પંજાબ, મધ્યપ્રાંત, બંગાળા વગેરે મૂકી, એટલે દૂર નોકરી કરવા એ પ્રદેશમાં કેમ ગયા હશે, તે કોણ કહી શકે ? એમનાં બધાંય કામ એવાંજ હતાં. કેટલાકો તો એમને ધૂનીજ ગણતા. એમના મનની મૂળ વાત કદી કોઇને સમજતી જ નહિ.

મામા બાંધી દડીના અને ઢેખાવે તફત શાંત હતા. વાતચીત કે વર્તનમાં એવું કશુંજ જણાતું નહોતું જેમા ઉપરથી એમના હાથે કોઈ અસાધારણ કામ થાય એમ અનુમાન કરી શકાય. તેમની આકૃતિ અને પ્રકૃતિ ઉપરથી તો એમજ લાગતું કે કોઈ કોલેજના પ્રોફેસર અથવા કોઈ નિશાળના હેડમાસ્તર થયા હોત તો તેમને માટે ઠીક હતું. બાણવામાં પણ તે કાળેલ હતા અને તેથી નાનપણમાં બધાંયે એમને માટે પાણી પણ એવીજ રાખી હતી. બધાંને એમ લાગતું કે તે કોઈ સુખસાદાબીની નોકરી જ કરશે. પણ બધાંને આશ્ચર્યમાં નાખી અમાસાહેબ તો ઉપડયા ખાણવિજ્ઞાન શીખવા. બનીજવિદ્યા અને ખાણવિજ્ઞાન (માઈનીંગ)માં પાસ મારી બેઠે ઠેકાણે

નોકરી હોવા છતાં પ્રદક્ષિણના છેક પૂર્વ ભાગમાં પ્રોસ્પે-
ક્ટર તરીકે નોકરી કરવા ચાલ્યા ગયા. વિદ્વાયત જઈ
આવ્યા પછી પણ એમનો રહેરો તો એમોજ એક
એક આરામી સુખી જીવડા જેવોજ લાગતો.

જે તે એમ કહેતું કે માઈનીંગના કામની હાડમારી
અને જહેમત એમનાથી સહન નહિ થાય. એ સહન
થયાં કે નહિ, તે તો ખબર નથી; પણ નોકરી છોડીને
તે ઘેર પાછા ન આવ્યા, એ વાત તો સાચીજ.
મિચિનામાં એમનું મુખ્ય મથક હતું. થોડાજ દિવસ
ઉપર ત્યાંથી એમનો કાગળ આવ્યો હતો અને તેમાં
મને થોડા દિવસ હવા ખાવા આવવા લખ્યું હતું.
મારે કશું કામજ ન હોવાથી, હું પણ તૈયાર થઈ ગયો.
જે દિવસે હું રંગુનથી સ્ટીમરમાં બેઠો તે દિવસે કોને
ખબર હતી કે મારી મુસાફરી માત્ર મિચિના જ નહિ
પણ આગળ વધવાની હતી ! નસીબે મારે માટે એવી
લેઠભરી અને એવી ભયંકર મુસાફરી નિર્મેણી હતી,
જેવી બહુજ થોડાના ભાગ્યમાં હશે !

મિચિનામાં મામાસાહેબને ઘેર આવતાં હું તો
બ્રમમાંજ પડ્યો. મને થયું કે આ તે ઘર કે પ્રદર્શન !
માત્ર ખનીજવિદ્યામાંજ નહિ પણ મામાસાહેબે તો
અહીં ખીજ કેટલીય બાબતોમાં માથું માથું હતું.
ઉત્તર પ્રદક્ષિણની પથ્થરની મૂર્તિઓ અને લકડકડ કામથી
માંડીને તે તરફના જીવજંતુ અને કીટ પતંગિયાનાં નમુ-

નાચે એમણે ઘરમાં ભેગા કર્યા હતા ! રાત દહાડો એ
પાધાની ભગજમારી એ કર્યા જ કરતા.

માથામાં પડેલી તાલ સિવાય મામાંસાહેબના
દેખાવમાં બીજો જરાય ફેરફાર થયો નહોતો. સ્વભાવ-
માંય નહિ. એમને જોતાંજ એક જાતની મમતા ઉત્પન્ન
થતી. જેવી કોઈ ભોળા સરળ દિલના બાળક માટે
થાય. તેમની સાથે એક વર્ષ રહેવા છતાં, હજીય હું
તેમનો સ્વભાવ વીસરી જાઉં છું.

મિચિનામાં શરૂઆતના કેટલાક દિવસ તો શાન્તિમાં
ગયા. બુવાનીમાં ગમે તેમ હોય, પણ ઉમ્મર થતાં
મામા બહુજ શાન્ત થઈ ગયેલા જણાતા હતા. માત્ર
વાંચવા વિચારવામાં જ મશગુલ રહેતા. બીજી તરફ
નજર કરવાની જાણે ઈચ્છાજ નહિ. અને હોય પણ
ક્યાંથી ? અભ્યાસથી તે છેક નવરા આગસ્ટ જમીનદાર
જેવા બની ગયા હતા.

બપોરે જમ્યા પછી ખાસ્સી બે કલાકની જિંદ
બેચ્યા વિના તો એમને ચાલેજ નહિ; અને રાત્રે અક્યો
કલાક તો ચાકર પાસે પગ દબાવવા જોઈએ. તે ઉપરાંત ખાવા
પીવાના શોખની તો વાતજ ન કરવી. આવા માણસનું
મન બીજા કોઈ કામમાં લાગે ખરું ? મને ઘણી વખત
લાગતું કે નાનપણમાં જે લોકો એમને એશઆરામી
કહેતા, તે કાંઈ છંક ખેડું તો નહોતા જ કહેતા. તે
પાછા ગુજરાતમાં ન આવ્યા તેનું કારણ મને તો એજ

લાગે છે કે તેમને બુસાફરી કરવાની તકલીફ પણ પ્રોત્સાહન
તેમ ન હતું.

મામા સાહેબને ત્યાં રોજ રોજ મિષ્ટાન્ન આપતીને
નવો દેશ ભેવામાં દિવસ કયાં જતા તે જ ત સમજાતું.
અને શરીરનું વજન એવું વધવા માંડેલું કે મને પોતાનેજ
ળીક લાગવા માંડી; એવામાં—

એવામાં ળીનું કાંઈ નહિ. મિચિનાના બનરમાં
એક પહાડી કાચીન મધ વેચવા આવ્યો. અમારા ચાકર
મોંગપોએ એ મધ માટલી સાથે વેચાતું આશુ.
તેજ દિવસે જ્યારે મામાસાહેબ રકાળીમાં તે મધ
કાઢી ચાખવા જતાંજ એકાએક ચમકીને ઊભા થઈ
ગયા.

હું બાળુમાં બેઠો બેઠો ચા પીતો હતો. આશ્ચર્યથી
હું બાલી બઠ્યો: “શું થયું, મામાજી?”

“જલદી મારું દૂરળીન-સૂક્ષ્મદર્શક લાવતો!”
એમ કહી એ તો રકાળી ઉપર ઝૂકી પડ્યા.

મામાસાહેબના હાથમાં સૂક્ષ્મદર્શક આપતી
વેળા મૂળ બાળત શું હતી તે હું પણ કંઈક સમજ્યો.
રકાળીમાં મધની અંદર એક જંતુ હતું--કદાચ મધમા-
ળીએ હોય. એ ભેતાંજ મામાસાહેબ આટલા બધા
ઉશ્કેરાઈ ગયા હતા!

મામાસાહેબ તો તે કાચ વડે એકથિતે રકા-
ળીમાં ભેવા લાગ્યા. એ હસતાં હસતાં પૂછ્યું: “કેમ

એઈ નવી જાતની મધમાખી છે કે શું ?”

ડોકુ ઊંચું કરી મારા તરફ તાકી બહુજ અશ્વિન-
ભરી થીતે તે બોલ્યા: “નવી જાતની ? નવી તો શું
પણ સાવ અદ્ભુત ! આ જાતજ જુદી છે, એની.....”
એમ કહેતાં મામાસાહેબ ગ્રામોદ્યોગની રેડકર્ની માફક
કડકડાટ કરતાં એવાં કેટલાંએક વૈજ્ઞાનિક નામ બોલી
ગયા કે તેમાંનો એક અક્ષરેય હું તો ન સમજી
શક્યો. સામાન્ય એક મધમાખી માટે તેમની આટલી
અતુરતા જોઈને મને ઘણી નવાઈ લાગી. હું એ
મૂંગો મૂંગો તેમની સામે તાકીજ રહ્યો. તેમના ચેતવણા
જોઈને તો એમજ થયું કે જાણે સાત સામા-
ન્યની તિજેરી એ રકાબીમાં ભરી હશે. એમણે
પોતાનું લાપણું બંધ કરતાં જ ખૂમ ખાડી: “મોંગપો !”

મોંગપો મગ દોકોની જાતનો હતો. મામાસાહેબ
પાસે ઘણાં વર્ષથી એ નોકર હતો. તેથી તે પ્રમાણમાં
ગુજરાતી સારું શીખી ગયો હતો.

મામાસાહેબે એને મધ ક્યાંથી લાવ્યો એમ
પૂછતાં, તે સમજ્યો કે મધ ખરાબ હશે તેથી પોતાના
ખાવામાં તેણે લાપણું કરવું શરૂ કરી દીધું.

“હાં, હાં. એ તો બધું ઠીક, પણ જેની પાસેથી
મધ લાવ્યો છે, તેને અહીં લાવી શકીશ ?” મામા
સાહેબે એને અટકવીને કહ્યું.

મધ વેચનારને તેડી લાવવાની વાત સાંભળી

મોંગપો તો ચૂપ જ થઈ ગયો. થોડીવારે તે બોલ્યોઃ “એ તે ક્યાંથી મળે ? જંગલી લોક, કામ પતી રહે એટલે આદ્યા જાય ! એને ક્યાં બોળવો ? એ તે ક્યાં મળે ?”

“કેમ, ક્યાં મળે ? તપાસ કરે તો જરૂર મળે. જા, જઈને તપાસ કર.” એમ કહી મોંગપોને ધમકાવી, વિદાય કરી, મારા સામું જોઈ મામાજી બોલ્યાઃ “આ પહાડી લોકો ખસો ત્રણસો માઈલ દૂરથી જંગલી જાન-વરોની ખાલ કોઈકના નખ, મધ વગેરે લઈને આવે ને તે બધા તે દિવસે જ પાછા જાય એમ તને લાગે છે ? અહીં શહેરમાં આવી તે લોકો તરત જાય જ નહિ.”

“પણ તમારે એ મધવાળાને બોળવો જ શા માટે પડે છે ?” મેં પૂછ્યું.

“વાહ ! બોળીએ નહિ ?” બોલતાં બોલતાં મામા સાહેબનો અવાજ શાન્ત ગંભીર બની ગયો. “આવી મધમાખીઓ પૂડા ક્યાં બાંધે છે તે જાણવું ના જોઈએ ?”

“હાસ્તો.” કહી હું તો હસતો હસતો ફરવા આદ્યો ગયો.

એ

મધ તથા મધમાખીની વાત તો હું એ પછી
ભૂલીજ ગયો હતો. તેમ આખો દિવસ મામાસા-
હેળની મુલાકાતે થઈ ન હતી. રાત્રે સાથે વાળુ કરવા બેઠા
ત્યારે મને એકાએક યાદ આવ્યું અને મેં પૂછ્યું:
“પછી પેલો મધવાળો મળ્યો કે?”

બાણે જિંડા વિચારમાં હોય તેમ મામાસાહેળ
બોલ્યા: “હા!”

“એ પૂડા ક્યાં થાય છે? કંઈ ખબર પડી?”

મારા પ્રશ્નનો સીધો જવાબ ન આપતાં મામા-
સાહેળ કેટલુંક તો પોતાના મન સાથે બચડતા હોય.
એમજ બોલ્યા: “ખબર તો પડીસ્તો. પણ ત્યાં જવાય
તો કેટલું સાફ થાય! કેાણ બાણે ત્યાં કેટલીય જાતના
તેજના (Spices) અને જીવજંતુ મળી આવે! એ તર-
કનાં જંતુઓ સંબંધી હજી કાંઈ શોધખોળ થઈજ
નથી. ખરેખરી એન્ટોમોલોજીકલ એકસ્પીડીશન (શોધ-

ચડાઈ) એક પણ થઈ નથી.”

મામાસાહેબ બોલતા બોલતા પાછા જરા ચંચળ બની ગયા હતા. મેં કહ્યું: “ચાલોને ત્યારે, આપણે જઈએ !”

“એનોજ તો વિચાર કરું છું.”

“ક્યાં જવાનું? કેટલુંક વેગળું છે?” મેં કંઈક કુતૂહલથી પૂછ્યું પણ મામાસાહેબનો જવાબ સાંભળીને હું તો સ્તબ્ધ જ બની ગયો !

મામાસાહેબ બોલ્યા: “બ્રહ્મદેશની હદ વટાવીને જવું પડે છે. લગભગ હિમાલયમાં જવાનું. પહાડ અને જંગલમાં થઈને. લગભગ ચારસો માઈલ હશે.”

જાણે મને ખુશી કરવા માટે જ બોલતા હોય તેમ જરા હસીને મામાસાહેબ બોલ્યા: “જો ત્યાં જઈ આવ્યા તો તો નામ અમ્મર થઈ જાય. એ ભાગમાં હજી કોઈ ગયું નથી. અને ગયું હશે તો ત્યાંથી પાછું તો આવ્યું જ નથી !”

ત્યારપછી કેટલાક દિવસ મામાસાહેબની પાસેથી થોડે થોડે એ દેશની બધી વાત સાંભળી લીધી. ચીન, બ્રહ્મદેશ અને તિબેટની સરહદો જ્યાં મળે છે તે ભાગને “અબહયો ત્રિકોણ” કહે છે. આ ત્રિકોણાકૃતિ દેશમાંથી ઈશિવતીની એક મોટી શાખા નીકળે છે. પણ એ શાખાનું મૂળ હજીય કોઈએ જોયું નથી. ત્યાંનાં પહાડ, જંગલ, જનાવર, માણસ વગેરે માટે માત્ર લોકવાયકાઓજ

સાંભળવામાં આવે છે. ત્યાં જવાનો માર્ગ બહુ દુર્ગમ હોવાથી ત્યાંની કોઈપણ વાતને ખરી કે ખોટી કંઈ કહેવાય નહિ. જે પહાડી કાચીન લોકો એ તરફની વાતો કરે છે તેઓ પોતે પણ તે તરફ બહુ થોડાજ જાય છે.

ત્યાં 'ડાઝ' નામની એક ઠીંગણી માણસ જાત વસે છે. તેમાંના કોઈ કોઈ શિકારીઓ કાચીનો પાસે આવી કોઈ કોઈવાર મધ, જનાવરનાં ચાંમડાં વગેરે વેચી જાય છે. જેની પાસેથી અમે મધ લીધું હતું તેને પણ એવા કોઈ ડાઝ પાસેથી જ તે મળ્યું હતું.

આ બધી વાત સાંભળી મારું મન જરા શાન્ત થયું. કારણ જે માણસને બપોરે બે કલાક લાંબી ઉંઘ ખેંચવા ભેઠઁએ, તે આવા ભયંકર સ્થાનમાં કદી નહિજ જાય, એવી મારી ગળાબૂડ ખાતરી હતી.

પરંતુ અસંભવ વાતજ એક દિવસ સંભવિત બની ગઈ ! કેટલાક દિવસથી હું જોતો હતો કે અમારે ત્યાં ચીના મજૂરોની આવજા શરૂ થઈ હતી. ધીમે ધીમે નાના નાના કેનવાસના તંબુઓ વગેરે સામાન લેગો થતો હતો. મામાસાહેબ તો દિવસ રાત એ બધી બાબતોમાં ગૂંથાયલાજ રહેતા. કાં તો લોકડાના ખોખામાં કોલસા પેક કરતા હોય અથવા તો જીવડાં પકડવાની જાળ તૈયાર કરતા હોય.

સહસા એક દિવસ સાંભળ્યું કે મામાસાહેબ 'કાલે જ' ત્રિકોણકૃતિ દેશ તરફ રવાના થવાના છે.

બધી તૈયારીઓ થઈ ગઈ છે.

મને વિશ્વાસ ન પડ્યો. મેં પૂછ્યું: “ખરી વાત !
મામાજી, આપ બચો છો ?”

“હા. ના જઈ તો શું કરું ?” મામા સાહેબે
એવી રીતે જવાબ આપ્યો કે બાણે તે ન બચ તો
ચાલે જ નહિ !

થોડીવાર વિચાર કરી, બધી બાબત સમજી જઈ
મેં કહ્યું: “હું ચ સાથે આવું છું.”

મામાસાહેબ માથે હાથ ફેરવતા બોલ્યા: “બહુ જ
મુશ્કેલી પડશે. કેટલીય વિપત્તિ અને દુઃખનો સામનો
કરવો પડશે. મને લાગે છે તું અહીં જ રહે.”

મને હસવું આવ્યું. ચાળીસ વર્ષ એશઆરામની
જીંદગી ગાળનાર મામાસાહેબ કરતાં મને તે શી વચ્ચે
મુશ્કેલી પડવાની હતી ?

મેં કહ્યું: “ના હું તો આવીશ જ.”

“ત્યારે ચાલ, કેટલુંય નવું બધુવાનું મળશે.”
એમ કહેતા મામાસાહેબ રાજી થતા થતા અદ્યતન
અમા. મારે નવું બધુવાની તો કશી ચ પડી ન હતી
પણ મામાસાહેબને લીધે જ હું જતો હતો.

ખીજે દિવસે અમારી મુસાફરીની તૈયારી અને
જવાબ બોધને હું તો દિંગ જ બની ગયો. વીસ વેલા
ઉપર અમારો બધો અસબાબ નાખીને વીસ ચીન્ના
સરકારો અમારી સાથે આવતા હતા. એ અસબાબમાં

ખોરાકી, લુગડાં, દવાઓ, બેંફક, કારતુસ, સુરંગનો ફાર વગેરે હતું. અમારા નોકર મોંગપો ઉપરાંત બીજા બે કાચીન પહાડી નોકરો પણ કામકાજ માટે સાથે લીધા હતા.

આ બધી તૈયારી એક માત્ર નાના સરખા જંતુને ખોળવા અથવા તેનો શિકાર કરવા માટે હતી, એ વિચાર આવતાં મને તો કંઈ કંઈ થઈ જતું. પહેલાં આવા ભયંકર સ્થળમાં લોકો ધન-દોલતની શોધમાં જતા હતાં. અને અમે એક સાધારણ જંતુની હકીકત મેળવવા માટે એનાથી પણ વધારે ભયંકર સ્થાનમાં દિયે-બીમાં ભ્રમ લઈને ઉપડતા હતા! કેવી હસામણી માત! ખેર! પણ એ મઝા બહુ દહાડા ચાલી નહિ. અમારી આ મુસાફરીમાં જંતુ તપાસ ઉપરાંત બીજા કંઈ ગરબડ થવાની છે તેનાં ચિન્હો અમને જલ્દી જણાવા લાગ્યાં.

અમારે પ્રથમ જવાનું હતું હાટેજ કિલ્લો. આ કિલ્લો મિચિનાથી ૨૨૦ માઈલ દૂર હતો. શિયાળામાં એક રીતે ત્યાં જવાનો માર્ગ કંઈક સુગમ પડતો. ઘોડા ઉપર બેસીને પણ જઈ શકાતું.

બન્ને બાબુએ ધન જંગલ તેની વચ્ચે એક માત્ર યગથી. એ રસ્તે ત્રણ દિવસ ગયા પછી અમે ઇરાવતીની બે શાખાએ! જ્યાં મળે છે ત્યાં પહોંચ્યા. ત્યાંથી પહાડ શરૂ થતા હતા. અહીંથી જ રસ્તો વિકટ થતો હતો.

ચોથે દિવસે ઇરાવતીની પશ્ચિમ તરફની સાબંને કિનારે એક નાના પહાડની તળેટીમાં અમે તાંબુ ઠોક્યો. એ દેશ કાચીનોનો હતો. વેગળે જંગલમાં કાચીનોનાં નાનાં નાનાં છાપરાં દેખાતાં હતાં. પરંતુ ત્યાં વધારે ગામ ન હતાં. મુખ્ય કરીને બધે જંગલ જ હતું. પ્રદેશની આ સરહદ ઉપર કાચીનોનું બહુ ભેર છે. કેટલોક વખત પહેલાં તો બાબુબાબુના બધા લોકો એમના ત્રાસથી થરથરી બિઠ્યા હતા. તે વખતે બાબુબાબુના દેશ પર હુમલા કરી બંદીવાનોને પકડીને ગુલામ બનાવતા. પણ હમણાં હમણાં તેઓ જરા ઠંડા પડ્યા હતા. છતાં ધીમી પડેલી આગ બાળે નહિ તો દઝાડે તો ખરીજ તેવી સ્થિતિ હતી.

એ દેશમાં વાઘની ઘણી ખૂમ હોવાથી અમારા તાંબુ અને ઘોડાઓના રક્ષણ માટે આખી રાત પહેરો ભરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. તેમ છતાં અરધી રાત્રે વાઘની ભયંકર ગજાના અને માણસોની ખૂમાખૂમ સાંભળી હું બીને જાગી બિઠ્યો. મામાસાહેબ તો મારા બિઠતાં પહેલાંજ હાથમાં બંદૂક લઈ તાંબુના દરવાજા આગળ બિભા હતા. હું પણ મારી બંદૂક ઉઠાવી તેમની બાબુમાં જઈ બિભો.

બહાર બહુજ ઠંડી પડતી હતી. અંધારું તો એટલું બધું હતું કે આંખ ઉઘાડો કે બંધ રાખો

ખડુંય સરખું હતું. એવા અધકારમાં અમે કાન ખડા કરી થોડીવાર ઊભા. પરંતુ આશ્ચર્ય તો એ હતું કે માણસોની બૂમાબૂમ અને વાઘની ગર્જના જે એક વખત સંભળાઈ તે જ. પછી ચારે તરફ ખડુંય સ્વ-કાર થઈ ગયું !

અમારાથી થોડે દૂર એક તંબુમાં મોંગપો અને પેલા બીજા બે નોકરો સૂતા હતા. તે જાગતો હોય તેવું પણ કંઈ જણાયું નહિ. શું બધાય એમ અથો-રીની માફક ઊંઘતા હશે ? તેમાંનો એક જણ તો પહે-રો ભરવાનો હતો. ત્યાં શું હતું તે કશુંજ સમજાતું ન હતું !

વિજળિક હાથબત્તી ચેતાવવામાં ભોખમ હતું છતાં પણ મામાસાહેબ તે જલાવી આગળ ગયા. મારે પણ તેમની સાથે જવું પડ્યું. સૌથી પહેલાં મોંગપો તથા બીજા નોકરોને જગાડવા માટે અમે તેના તંબુમાં ગયા. પણ ત્યાં જતાંજ અમારા આશ્ચર્યની સીમા ન રહી. તંબુમાં એ ત્રણેમાંનું કોઈજ ન હતું. તેમનાં બીજાનાં પાથરેલાં હતાં. તંબુમાંનો સરસામાન પણ પછુ જેમનો તેમ હતો. છતાં આશ્ચર્ય એ હતું કે તેમનો જ પતો નહોતો !

બીજા ચીના સરદારો પહાડની તળેટીમાં પડાવ નાખી પડ્યા હતા. તે ગઠિયાઓ તંબુની ગરજ રાખે એવા ન હતા. કડકડતી ટાઢમાં પણ તે તો થોડાના-બાકીના કામળા ઝોલી સહજેજ બહાર સૂઈ રહેતા.

મામાસાહેબે તેમના સરદાર “લી સીન”ને હાંક મારી શાન્ત, નિરવ રાતને લીધે તે અવાજ પહાડમાં ચારે તરફ ગળું રહ્યો. પણ તેમના તરફથી જવાબ ન મળ્યો. મામાસાહેબે ખંદૂકનો ખાલી ખાર કર્યો.....

એક સામાન્ય ખંદૂકનો અવાજ આવો સંભળાવ એ તો હું જાણતોજ ન હતો. ચારે તરફના નિરવ અંધકારમાં રાતને વખતે આબુખાબુના પહાડોમાં એનો પડઘો એવો તો અજબ અને ભયંકર લાગ્યો કે અમે પોતેજ ચમકી ગયા ! પ્રથમ તો અમને લાગ્યું કે જાણે અમારી ખંદૂકની સાથે સાથે દૂર દૂર સેંકડો ખંદૂકો ગળું રહી હતી !

આ ખાલી અવાજનું પરિણામ પણ અદ્ભુત જ આવ્યું. અવાજનો પડઘો એક પહાડથી બીજે પહાડે અથડાતો અથડાતો શાન્ત થતાં ન થતાંમાં તો અમારા ઘોડાવાળાઓના ટોળામાં ગરબડ સંભળાવા લાગી. પ્રકાશિકા (ટોચ) જલાવી તેમના તરફ જતાં જતાં અમે જોયું કે ખંદૂકના અવાજથી ડરી જઈ તેમનામાંના કેટલાક પણ તપાસ કરવા આવતા હતા. તેમાં તેમનો સરદાર લી સિન પણ હતો.

રસ્તામાં ભેળા થતાંજ મામા સાહેબે “આટલી ખૂંભો પાડવા છતાં જવાબ કેમ ન આપ્યો ?” કહી સરદારને ધમકાવ્યો. લી સિન બહુજ શરમાઈ ગયો. નીચું જોઈ દબાયલા અવાજે તેણે જે કહ્યું તેનો સાર એ હતો કે

આખા દિવસની મહેનતથી થાકીને તેઓ એવા તો ઊઘી ગયા હતા કે તેમણે અમારી ખૂમ સાંભળી જ ન હતી !

મામાસાહેબે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું : “વાહ ! તમે વાઘની ગર્જના પણ સાંભળી નહિ ?”

લી સિન અમારા તરફ આશ્ચર્યથી તાકી રહી બોલ્યો : “વાઘની ગર્જના વળી ક્યારે થઈ હતી ?”

“વાઘની ગર્જના ક્યારે થઈ ? આ લોકો બોલે છે શું ?” હું અને મામાસાહેબ તો બાધા જેવા બની એક બીજાનું મોઢું જ તાકવા લાગ્યા. પરંતુ લી સિને બહુ જ ભારપૂર્વક કંઈ કે કોઈપણ જાતની વાઘની ગર્જના થઈ જ ન હતી. જો થઈ હોત તો અમે ગમે તેટલા ઊઘી ગયા હતા તો પણ જરૂર સાંભળત.

વાઘની ગર્જનાની બાબત લેદલરી થઈ પડવા છતાં, મોંગ પો અને તેના સાથીદાર બન્ને ચાકરોના અદૃશ્ય થવાનું કારણ જાણતાં અમે હસ્યા વગર ન રહી શક્યા. ચીનાઓની દેખાદેખી એમને પણ આજ સંધ્યા-કાળ પછી ચંદુલનો હુકકો પીવાનું મન થઈ ગયું હતું. તેની સંજ પછી તેમને બરાબર મળી હતી. એક બે દમ ખેંચતાંમાં જ તેઓ એવા ચકચૂર થઈ પડ્યા કે કે ત્યાંથી ઊઠીને પોતાના તંબુમાં જવા જેટલીય હોશ તેમનામાં ન રહી. ચીનાઓની સાથે જ કામજો આઢીને બેચ જણા બેહોશ થઈ પડ્યા હતા !

તંબૂ છોડી ચાલ્યા જવા બદલ તેમને બઢવું એ

પણ અત્યારે તો નિરર્થક હતું. ખાસ કરીને તો તેમની તે વખતની દશા જોઈને જ હસવું આવતું હતું. લી સિન પાસેથી આ બધી બાબત સાંભળીને મામા સાહેબ મહામુશ્કેલીથી હસવું દાખી બોલ્યા: “મરવા દે, એમને સાળાઓને જગાડીને હવે કરો લાલ નથી. આજ આખી રાત ટાઢમાં પડી રહી કાલે ત્રિદોષ-ન્યુમોનિયા થશે, ત્યારે જ એમને બળર પડશે.”

લી સિનની ટોળીને વિદાય કરી અમે તંબુ તરફ પાછા ફર્યા. મેં હસતાં હસતાં મામાસાહેબને કહ્યું: “આપણે અમથા અમથા કેવા કરી ગયા?”

મામાસાહેબ ગંભીર ચહેરે માત્ર “હું” જ બોલ્યા. બીજું કંઈ ન બોલ્યા.

તંબૂમાં પેસવા જતાં જ અમે બન્ને જણ ચમકીને જિભા રહી ગયા. તંબૂમાંથી જતી વખત તેનો કાપડી દરવાજો અમે બંધ કર્યો હતો, તે મને બરાબર યાદ છે. પરંતુ અત્યારે એ દરવાજો ખુલ્લો હતો ! અમારી થોડી વારની ગેરહાજરીમાં કોઈ બારણું ઉઘાડી અમારા તંબૂમાં આવી ગયું હતું તેમાં જરાય શંકા ન રહી. પણ એ કોણ હશે ? શી મતલબથી આવ્યું હશે ?

તંબૂમાંની બધી ચીજો બરાબર દેખાતી હતી. તેમાંની કોઈ ચીજ આઘી પાછી થઈ ન હતી, એટલે આવનારની મતલબ સમજાય તેમ ન હતું. કશું ચોરાયું હોય એમ પણ અમને ન લાગ્યું. સૂતાં પહેલાં

મારું સોનાનું ઘડીઆળ બિછાના આગળ મૂક્યું હતું, તે પણ હજી ત્યાંજ પડ્યું પડ્યું ટીક ટીક કરતું હતું. અમારા ભારે, ગરમ લુગડાં તરફ પણ કોઈએ નજર નાખી ન હતી.

દરવાજે બંધ કર્યો હતો એ વાત ખરાબર યાદ ન હોત તો અમને આ બાબત પણ વાંધનાં ગળનની માફક અદ્ભુત જ જણાત. પણ તેમ તો બને તેમ ન હતું.

આ બધો શો ભેદ હતો તે ન સમજાયાથી આખી રાત ચિંતા અને વિચારમાં બિંધ ન આવી. સવાર થતાં પહેલાં તો દરવાજે ઉઘાડી હું બહાર નીકળ્યો.

ચારે તરફ સખત ધુમસ વરસતું હતું. ઝાડનાં પાન પરથી મોતીના દાણાની માફક ઝાકળનાં ટીપાં ખરતાં હતાં. દેખાવ રમ્ય અને હૃદયને આનંદ આપે તેવો હતો. પણ એ દેખાવનો આનંદ લુંટવા જેવી મનની સ્થિતિ ન હતી. રાતની બીનાથી મન બહુજ બેચેન હતું.

મામાસાહેબ પણ, મારી માફક, આખી રાત બેઠા ન હતા. સવાર થતાં પહેલાંજ દીવો સળગાવી તે તો પોતાની પેટી વગેરે ઉઘાડી કાંઈક કરતા હતા. બેચાર આંટા તંબૂના સામે માયાં એટલામાં મારી નજર નીચે જમીન ઉપર પડી. જરા ધ્યાનપૂર્વક

જેતાં જ મેં ઉરકેરાઈ જઈ ખૂમ પાડી: “મામાજી !”

મને લાગે છે કે મારા ગગાનો અવાજ તે વખત કંઈક વધુ પડતો આકળો થઈ ગયો હશે. કારણ મારી ખૂમ સાંભળતાંજ મામાસાહેબ તીરની માફક દોડતા આવ્યા અને બોલ્યા: “કેમ ? શું છે ?”

નીચે જમીન તરફ આંગળી કરી હું બોલ્યો: “બુઓ તો ખરા, આ કેનાં પગલાં જણાય છે ?”

પરંતુ મારી આ શોધ પરત્વે મામાસાહેબે જરાય ઉત્સાહ ન બતાવ્યો. તે તો શાંત ભાવે બોલ્યા: “વાઘનાં પગલાં જણાય છે. એ પગલાં તો તંખૂની અંદરેય પડ્યાં છે.”

“તંખૂની અંદર !” હું તો એકદમ ચમકી જ બિઠ્યો.

“હા. અંદર પણ છે. મેં તો તે કાલનાં દીઠાં છે.”

“ત્યારે કાલે આપણા તંખૂમાં વાઘ પેઠો હશે ?” મેં આશ્ચર્યથી કહ્યું.

ક્ષણ વાર ચૂપ રહી, મામા સાહેબ હસતા હસતા બોલ્યા: “પણ તંખૂનો દરવાજો ઉઘાડી, અંદર પેસી, કંપાસ ચોરી જાય એવા વાઘની વાત તો આજ સુધી સાંભળી નથી !”

હું તો આ સાંભળી ખરેખર દિગ્ભ્રમ બની ગયો. મામા સાહેબ મારા તરફ જેતાં પાછા બોલ્યા: “ખરું

કહું છું, આપણા તંબૂમાં આટલી બધી ચીજો હોવા છતાં કાલે માત્ર કંપાસનીજ ચોરી થઈ છે અને તે ચ ક્યાંથી ? મારી બેગમાંથી, એકદમ બધી ચીજોની નીચેથી !”

“બીજું કશુંય ચોરાયું નથી ? બરાબર તપાસ કરી ?”

“અત્યાર સુધી તે જ તપાસતો હતો. મારા કાગળ-પત્રની પેટી જરૂર વીંખી છે. પણ બધુંય પડતું મૂકી માત્ર કંપાસ જ વાઘ ચોરી ગયો છે !”

હું તો બાધા જેવો બની બોલ્યો : “ત્યારે તમે શું એમ કહેવા માગો છો કે કાલે રાત્રે આપણે જે થોડી વાર માટે તંબૂની બહાર ગયા હતા, તેટલામાં વાઘ અને ચોર બેંચ આપણા તંબૂમાં આવ્યા હતા ?”

“બીજું શું કહી શકાય ? પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે વાંઘનાં પગલાં તો સ્પષ્ટ છે, પણ માણસનાં પગલાંનું નામ નિશાને નથી !”

જેમ જેમ વિચાર કરતા, તેમ તેમ રાતનો ભેદ વધારે ને વધારે ઘેરો અને ગુંચવાડાભર્યો થતો જતો હતો. આ પહાડજંગલના દેશમાં અમે કંઈ આરામથી સૂઈશું ધારીને આવ્યા નહોતા. વિપત્તિ આવશે એમ તો ધારતાજ હતા; પણ આવી ન સમજાય એવી ગુંચવાડાભરી ભેદી વિપત્તિની તો કલ્પના કરી નહોતી. અમે તેટલો વિચાર કરીએ, પણ કંઈ ઉકેલજ ન નીકળે. બાણે કોઈ બહુગરનીજ બાજી !

અમને કશું ભારે નુકસાન તો થયું ન હતું, પણ અમારી બેચેની દૂર થતી ન હતી. અમને વારંવાર એમ થતું કે જાણે અમારી ચારે તરફ જાળ પથરાઈ ગઈ છે. ગઈ કાલની બીનાથી જાણે અમને એવો કાંઈ ખ્યાલ આવ્યો.

તે દિવસે અમે જાણી જોઈને જ મોડે સુધી તાંબૂ ઉઠાવ્યો નહિ. વિપદનો ભાસ થઈ ગયો. એટલે હવે સંભાળીને રહેવાનું હતું. મામાસાહેબ એ બાબતની જ ગોઠવણ કરતા હતા. લી સિન એ વાર આવીને મુસાફરી કર્યારે શરૂ કરવાની છે તે પૂછી ગયો હતો. સાથે સાથે તેણે જણાવ્યું હતું કે જો જલદીથી પ્રયાણ નહિ કરીએ તો આગળનો રસ્તો ગાઢ જંગલમાં થઈને જતો હોવાથી સંધ્યાકાળ પહેલાં જંગલની બહાર કોઈક સુરક્ષિત જગ્યામાં પહોંચાશે નહિ. અને જંગલમાં જ પસાવ નાખવો એ કેટલું ભયંકર અને વિપદજનક હતું તે વિચારવા જેવું હતું.

લી સિન બીજી વાર આવીને ચાલ્યો ગયો. પછી મેં દબાતે સાહે મામાસાહેબને પૂછ્યું: “મામાજી, આ લી સિન તમને કેવો માણસ લાગે છે?”

જાણે આશ્ચર્ય પામી ગયા હોય તેવા સ્વરે તેમણે કહ્યું: “કેમ? એ તો બહુ જ સારો માણસ છે!”

જરા રહીને મેં કહ્યું: “પણ મારા મનમાં એક વાત ઘોળાયા કરે છે.”

“શી?” મામાસાહેબે હસતાં હસતાં પૂછ્યું.

“ખાસ કરીને કાલે રાત્રે મોં ગપો અને પેલા બે જણા ત્યાં ચંડુલ પીવા ગયા અને ત્યાં જ બેહોશ થઈ પડ્યા, એ બાબત તમને કશી શંકા નથી આવતી?”

મામાસાહેબે ગંભીરપણે જવાબ આપ્યો: “હું લી સિનને સારી રીતે ના ઓળખતો હોત તો મને શંકા આવત ખરી; પણ એના જેવો વિશ્વાસુ માણસ કોઈક જ મળે છે. લી સિન તો મારી સાથે. અગાઉ પણ ઘણી જગ્યાએ આવ્યો હતો.”

મામાસાહેબની આ વાત પછી હું કાંઈ વધારે કહી શક્યો નહિ. અને ખરું પૂછે તો લી સિન ઉપર શક લઈ જવાનું કોઈ ખાસ દેખીતું કારણ પણ મારી પાસે નહોતું. તંબૂની અંદર વાઘનાં પગલાં અને કંપાસની ચોરી સાથે એને સંબંધે શો હોઈ શકે? એવી તો કલ્પના ય ન થાય. પણ મારા મનમાં જરાક કંઈક ખટકી રહ્યું. એ શકને લીધે જ એક દિવસ અમારો સર્વનાશ થવાની કટોકટી આવી પડશે એ વાતની તે વખત ખબર હોત, તો ?

તંબૂ ઉપાડી આગળ મુસાફરી શરૂ કરતી વખતે અમને એક સમાચાર મળ્યા. તેથી અમે વળી જરા વધારે વિમાસણમાં પડ્યા. અમે જવાની તૈયારી કરીએ છીએ ત્યાં તો નજીકના કાચીનોના ગામનો મુખી અમને મળવા આવ્યો. તેની સાથે કેટલાક નોકરો પણ હતા.

અમે તે વખતે ખૂબ ઉતાવળમાં હતા; છતાં વિવેકને ખાતર તેની સાથે વાત કરવા બેસવું પડ્યું. એમના રાજ્યમાં એમનું અપમાન તો કરાયજ નહિ !

અમને મળવા આવવાના મુખીનો ઉદ્દેશ જાણતાં વાર લાગી. બે ચાર આડી અવળી વાતો પછી તેણે જણાવ્યું કે તેની પાસે અત્યંત કીમતી અને જવલ્લેજ હાથ લાગે એવા જનવરની ખાલ હતી. તે અમને પોતાની ખૂશીથી ભેટ કરવા આવ્યો હતો. બદલામાં તે કશુંય માગતો ન હતો. માત્ર એ જંગલમાં દારૂ-ગોળો મળી શકે તેમ ન હતું, તેથી બદલામાં થોડોક દારૂ અને ગોળીઓ આપી અમે તેને મદદ કરીએ એમ તે ઇચ્છતો હતો.

મામાસાહેબે તેને સમજાવ્યું કે અમારી પાસે પણ દારૂગોળો બહુજ ઓછો છે અને અમારે જોઈએ તે કરતાંય ઓછો છે, નહિ તો જરૂર એમાંથી આપતો. તેથી હાલ તુરત એ ચામડાની માયા અમારે છોડવી પડે છે.

પણ કાચીન મુખી ખસે તેવો ન હતો. તેણે કહેવા માંડ્યું કે એ કાંઈ સાધારણ ચામડાં નથી. એ તો અસલ સફેદ વાઘનાં ચામડાં છે અને એ કયાંય ન મળી શકે એવાં ચામડાં આપવા પોતે આવ્યો હતો. દારૂગોળો ન બને, તો છેવટ થોડું ગ્યાસતેલ આપશે તોય ચાલશે.

મામાસાહેબે હસીને કહ્યું કે “સફેદ વાઘનું ચામડું ઘણું કીંમતી હોવા છતાં હમણાં ભાર વધારવાનો મોખ નથી. પાછા વળતાં બનશે તો જરૂર લઈ જઈશું.”

મુખી બહુ દિલગીર થતો જણાયો. છતાં ઊઠતાં ઊઠતાં તે બોલ્યો કે “બે દિવસ પહેલાં જ, તમારી આગળ, જે ટોળી ગઈ તેમની પાસેથી મને કેટલીય ભેટ મળી; છતાં મેં સફેદ વાઘનું ચામડું તેમને આપ્યું નથી. સફેદ વાઘનું ચામડું દશ વરસે એકાદ મળે તોય નસીબ. તમે આ કીંમતી વસ્તુ—”

મામાસાહેબે તેને બોલતો અટકાવી આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું : “અમારા પહેલાની ટોળી ? એ વળી કંઈ ?”

જમીન ઉપર ભાલો પછાડતાં મુખી બોલ્યો : “જૂઠું બોલતાં મને આવડતું જ નથી. આગળની ટોળી તરફથી કેટલીય ભેટ મળ્યા છતાં સફેદ વાઘનું ચામડું મેં નહોતું આપ્યું.”

મામાસાહેબ ઉત્તેજિત થઈ આકળા થતાં બોલ્યા : “હાં હાં. એ તો સાફ કયું”. પણ આગળની ટોળીમાં કેાણ કેાણ હતું ?”

“વાહ, બે દિવસ પહેલાં તમારા જેવી જ એક ટોળીએ મારે ગઈ છે, તે વાત તમે જાણતા નથી ?” મુખીએ આશ્ચર્યથી કહ્યું.

મામાસાહેબ બહુ જ મહેનતે શાન્તિ રાખી

ભિલ્લા: “એ તો જાણ્યું. પણ એ ટોળી કેવી હતી, તે કહો જોઈએ !”

“કેવી એટલે ? તમારા કરતાં કંઈક મોટી. સર-સામાન પણ કાંઈક વધારે.”

“એ ટોળીમાં કોઈ સાહેબ હતા કે ?”

“સાહેબ ?.....ના. સાહેબ જેવું તો કોઈ જણાયું નહિ. તેમનો આગેવાન તો એક ચીનો હતો.”

મામાસાહેબ આ સાંભળી એકાએક ગંભીર બની ગયા !

અમે સફેદ વાઘનું ચામડું લેવાનાજ નથી એમ જાણી મુખી નિરાશ બની ખિન્ન મને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અમે પણ ડેરાતળૂ ઉઠાવ્યા.

આજનો રસ્તો ભયંકર જંગલમાં થઈને જવાનો હતો; અને જંગલે કંઈ નાનું સૂનું ન હતું. સંધ્યાકાળ પહેલાં તે વટાવી ન શકીએ તો પગલે પગલે આફત લખાયલી જ હતી. લી સિન અને તેની ટોળીના માણસો અમારા ઘોડા વગેરેને ખૂબ ઊતાવળે હાંકીને જતા હતા. જંગલમાં આફત આવતાં વાર ન લાગે, માટે મોંગ પોતે પણ આજ બંદૂક આપી હતી.

તે પણ ઘોડાઓની સાથે સાથે લી સિનની જોડે ચાલતો હતો. અમે બે જણ હથિયારબંધ થઈને સૌની પાછળ હતા. રસ્તા પર કેટલીક જગ્યાએ બે ઘોડા જોડાજોડ પણ ચાલી શકે તેમ ન હતું. અમારા ઘોડાઓની

કતાર જંગલના જાણે ભાગ પાડી દેતી હોય તેવી હતી, છતાં તે આગળ હોવાથી દેખાતી ન હતી. એમાંય કાચીન મજૂરોના આગેવાને જ્યારે ખબર આપી કે આપણા ઘોડાઓનો મોટો ભાગ જોવામાં જ આવતો નથી, ત્યારથી મામાસાહેબ તો બહુજ ગંભીર બની ગયા. કેટલોય રસ્તો કાપ્યો પણ તેમણે મોઢામાંથી એક અક્ષર ન કાઢ્યો. છેવટે હુંજ અધીરો થઈને બોલ્યો: “મામાજી, આ બધી ગરબડ શી છે?”

થોડી વાર તો તે કશું બોલ્યા નહિ. પછી ગંભીર ભાવે બોલ્યા: “મને કાંઈક વિચિત્રતા જણાય છે.”

“વિચિત્રતા કેમ? આપણા પહેલાં પેઢી એક ટોળી ગઈ છે તે?”

“હા,”

“પણ એમાં વિચિત્ર શું? એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું છે શું?”

મામાસાહેબ હવે કાંઈક ઉશ્કેરાઈ જઈ બોલ્યા: “આશ્ચર્ય જેવું નહિ? આ ભયંકર દેશમાં આજ સુધીમાં બ્રિટીશ લશ્કર અને સરકારી નોકરો સિવાય કોઈ પણ બીજું માણસ આવ્યું નથી. આપણીજ મુસાફરી આ રસ્તે સીધી પહેલી છે. છતાં આપણી સાથે સાથે જ ને થોડી આગળ એક ટોળી આ જ રસ્તે નીકળી છે તે સાંભળ્યું, અને તેનો સરદાર વળી એક ચીનો! એ અચરજ જેવું નથી?”

હું કાઠ બોલું તે પહેલાં જ મામાસાહેબ બોલ્યા: “ મિચિનામાં જે બીના બની છે તે ના બની હોત, તો તો મને આ બાબત કશું ન લાગત.”

“મિચિનામાં વળી શું બન્યું હતું? હું તો કશું જાણતો નથી !” મેં અચંબાથી પૂછ્યું.

“તને મેં હજી એ વાત કરી નથી. અને ખાસ કહેવા જેવું મેં શું છે એમ માની એ વાત મેં લક્ષમાં લીધી ન હતી. પણ હવે સમજાય છે કે એ બીના કાઠી નાખવા જેવી નથી. મિચિનામાં આપણા નીકળતાં પહેલાં કેટલાક દિવસ અગાઉ એક અજાણ્યા ચીનાએ મને થોડા અદ્ભુત સવાલ પૂછ્યા હતા. એક દિવસ સર્વે બ્રાહ્મીસમાંથી કેટલાક નકશા લઈને હું બહાર નીકળતો હતો, એવામાં દરવાજા પાસે એક ચીનાએ ટોપી ઉતારી મને સલામ કરી. તેનો પહેરવેશ તદ્દન સાહેબશાઈ હતો. તેનું મોઢું ન જુએ તો કોઈ તેને ચીનો કહી શકે નહિ. એને કોઈ દહાડો જોયો હોય એમ પણ મને ન લાગ્યું. તેથી હું પણ માત્ર સલામ કરી ચાલવા માંડતો હતો. પણ એટલામાં તો તેણે મને માફ નામ કહીને બોલાવ્યો: ‘મી. સરૈયા! આપની સાથે મારે કંઈક વાત કરવી છે. આપ ઘેર જાઓ છો. રજા હોય તો થોડે સુધી આપની સાથે આવું.’

મને ગમ્યું નહિ, તો પણ મેં તેને સંમતિ આપી. પણ એની વાત શરૂ થતાં જ હું તો અવાકૂ બની ગયો. !

તેણે કહ્યું: ‘મી. સરૈયા ! આપની મુસાફરી નિર્વિઘ્ન થાઓ એમ ઇચ્છું છું.’

“મિચિનાના કેટલાક સરકારી અમલદારોને જ માત્ર ગુપ્ત રીતે મેં આપણી મુસાફરીની વાત કરી હતી. તે સિવાય એ બાબત કોઈજ જાણતું નહતું. પણ આ ચીનાએ એ વાત જાણી ક્યાંથી, એ ન સમજાવાથી મેં એને સામે પ્રશ્ન કર્યો: ‘હું કોઈ મુસાફરીએ જાઉં છું એ વાત તમને કોણે કહી?’

એ ચીનાના મોઢા ઉપરથી ય તેના મનોભાવ જાણવાનો રસ્તો ન હતો. તો પણ મને લાગ્યું કે મારા સવાલથી તે કંઈક ચમકી ગયો. પછી જરા સ્વસ્થ થઈ, વાત ફેરવીને તે બોલ્યો: ‘આપ શું એ વાત છૂપી રાખવા આતુર છો?’

‘ના એમ તો નથી. પણ એ વાત હજી સુધી ખીણું કોઈજ જાણતું નથી.’

‘સારા સમાચાર સ્કેજમાં ફેલાઈ જાય. એમાં આપને ઉદાસ થવા જેવું છે શું? આપ થોડુંજ કાંઈ એવું કામ કરો છો જે છૂપાવી રાખવું પડે?’

“એના આ શબ્દોથી હું કાંઈક ભોંઠો પડી જઈ બોલ્યો: ‘ના. ના. એવું તે શું? એ તો મને સ્કેજ આશ્ચર્ય થયું હતું.’

“એમ કહેતાં તેને ખસતો કરવાનો હું યત્ન કરવા લાગ્યો. પણ એ તો જૂની માફક વળગ્યો રહી

મને અનેક સવાલ કરવા લાગ્યો. મારે ક્યાં, કઈ તરફ જવું છે. શા માટે હું એ જતુની તપાસ કરી રહ્યો છું; મારે તો ખનીજ યા ખાણ સંબંધી જ તપાસ કરવાની હોય, જીવ જતુ સારૂ શા માટે મગજમારી કરવી પડે, કેટલા માણસો મારી સાથે જવાના છે, વગેરે વગેરે પૂછવા લાગ્યો.

“એક સાધારણ ચીનાને મારી આ મુસાફરી ખાખત શા માટે આટલી પડપૂછ કરવી પડે છે એ વિચાર મને તે વખત સહેજ આવ્યો. ખરો, પણ મેં હક્કમાં ન લીધો અને ખરેખરજ આપણી આ મુસાફરી છૂપી રાખવાનું પણ મને કાંઈ કારણ ન હતું. જેને જાણવું હોય તે ભલે જાણે !

“ઘર સુધી એ ચીનો મારી સાથે આવ્યો. પછી ચાલ્યો ગયો. અને હું પણ થોડી જ વારમાં એ વાત ભૂલી ગયો હતો. તે પછી તેને દીઠો જ નથી.

“પણ તે પછી વળી એક બીના ખની. એ બીના સાથે એ ચીનાનો સંબંધ તે વખતે કલ્પેલો નહિ, પણ હવે મને કંઈક અનુમાન થાય છે. આપણા નીકળવાના એ દિવસ અગાઉ એક નનામો કાગળ મારા પર આવ્યો હતો. કાગળ ઇંગ્રેજીમાં ટાઈપ કરેલો હતો.

કોઈનું નામ ન હતું, કશું સંબોધન ન હતું. માત્ર એક બાણ પર ભૂરી શાહીથી એક ચિત્ર કાઢેલું હતું.

“એ ચિત્ર અસાધારણ હોવાનું હવે મને લાગે છે.

એક ચામાચેણુ ને તેનું મોઢું સ્ત્રીનું-એવું તે ચિત્ર હતું. એ કાગળમાં બીક બતાવીને મારી આ મુસાફરી બંધ રખાવવાનો યત્ન કર્યો હતો. તેમાં એમ પણ લખ્યું હતું કે મારે જો આ મુસાફરી કરવીજ હોય તો છેવટમાં છેવટ એક વરસ પણ થોભી ગયા પછીજ કરવી.

“ખરું કહેવામાં શી હરકત છે ? એ કાગળને મેં મારા કોઈ મિત્રે મારી મફકરી કરી હશે એમ માની, ઉડાવીજ દીધો હતો. મારા બેએક મિત્રો, મારી આ ઉમ્મરે આવા ભયભર્યા પ્રદેશની મુસાફરીથી વિરુદ્ધ હતા. તેથી મેં ધાયું કે એમણેજ કદાચ આવો બનાવટી કાગળ લખ્યો હશે. સ્ત્રીના મોઢાવાળા ચામાચેણુનું ચિત્ર જોતાં મને બહુજ ગમ્મત પડી હતી.” મામા અટકયા.

અત્યાર સુધી હું મૂગે મોઢે મામાસાહેબની વાત સાંભળ્યા કરતો હતો. એમની વાત પૂરી થઈ એટલે મેં પૂછ્યું : “ પણ એ બધા ઉપરથી આપ શું અનુમાન કરો છો ? આવો કાગળ લખવો, આવા પ્રશ્નો કરવા, એ બધાનો ઉદ્દેશ શો ? કોણે એ બધું કર્યું હશે ? ”

“ એ સમજાતું નથી એ જ નવાઈ છે ને ! આપણે સરળ માણસ, જઈએ છીએ જીવજંતુની શોધમાં. ખરા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી વગર બીજા કોઈને આપણા તરફ નજર નાખવાનું ય કારણ નથી. આપણા વિરુદ્ધ કાવતરું રચી

આપણા કામમાં હરકતો ઊભી કરવામાં સ્વાર્થ કોનો સરે એ જ મને તો સમજતું નથી. તે ઉપરાંત આપણે જે સમયે જે રસ્તે જઈએ છીએ, બરાબર તેજ વખતે તેજ રસ્તે એક ચીનાની ટોળી પણ જાય છે એ ઘણુંજ લેહલયું લાગે છે !”

મામાસાહેબ આગળ કંઈક બોલવા જતા હતા પણ એમના મોઢામાંનાં શબ્દો મોઢામાં જ રહી ગયા.

એક બીજા સાથે વાત કરવા ખાતર અમે ઘોડા બહુજ ધીમા ચલાવતા હતા. ગાઢ જંગલના સાંકડા રસ્તા ઉપર અમારા બીજા ઘોડાઓ અમારી નજર બહાર એકદમ ચાલ્યા ગયા તે તરફ અમારું લક્ષજ ન હતું. એકાએક સામે જંગલમાં વાઘની ગર્જના અને માણસોના ચિત્કાર સાંભળી અમે કંપી ઊઠ્યા.

આ સ્થળે જંગલ એટલું ગીચ હતું અને ઉપરના ભાગમાં પણ ઝાડનાં પાંદડાં અને ડાળીઓ એવી ગૂંચવાયલી હતી કે દિવસના ભાગમાં પણ બહુજ ઝાંખું જણાતું હતું. ઝાંખા અજવાળામાં એ સાંકડે રસ્તે અમારાથી બનતી ઉતાવળે ઘોડા ઢોડાવીને પણ ઘટનાસ્થળે પહોંચતાં અમને ઘણી વાર લાગી ગઈ. લીસિન અમારા પહેલાં જ ત્યાં પહોંચી ગયો હતો. બીજા ચીનાઓ પણ ચારે તરફ ઊભા હતા.

અમે ગયા એટલે એ બધા દૂર ખસી ગયા.

સાંકડા રસ્તાની ક્રોર ઉપર એક જાળ પાસે કાઢ્યું અને લોહીમાં રંગદોળાયલું અમારા એક ચીના નોકરનું શરીર પડ્યું હતું.

એના ચહેરા પર કાનથી નાક સુધી ઘા પડેલો હતો. તેમાંથી લોહી વહેજ જતું હતું. તેના શરીરે પાંચ નાના મોટા ઘા પડેલા હતા. હજી તે મરી જયો ન હતો. લીસિને એને જરા જાયો કરી તેના માંઠા ઉપર ખીણી છાંટસો હતો. અમે તેની પાસે બેઠા હતા તરત જાણે તે અમને કાંઈક કહેવા આતુર થયેલા હોય એમ જણાતું હતું. તેના હોઠ કપી રહ્યા હતા. પાંચ તેની જીવનશક્તિ ખૂટી ગઈ હતી. અસ્પષ્ટ કાંઈક કહીને બોલતાં બોલતાંમાં તે તેનું શરીર છૂટી ગયું.

મામાંસાહેબના સવાલના જવાબમાં લીસિનેબધી બાબત જણાવી. એ પણ અમારી માફક વાઘની ગજાના અને માણસોનો ચિત્કાર સાંભળી પાછો આવ્યો હતો. ત્યાં આવતાં જ તેણે આ બીના જોઈ હતી. આ જગ્યાએ રસ્તો બંધ સાંકડો હોવાથી ઘોડાવાળાઓ બધા ખૂટા પડી ગયા હતા. મરનાર એકલો પડી જયો હોય એમ જણાતું હતું. કારણ વાઘની ગજાના અને માણસોનો ચિત્કાર સાંભળવા છતાં તેની આબળાના કે પાછળના કોઈએ વાઘ જોયો ન હતો. સાંખના પલકારામાં જ બધું બની ગયું હતું. જે પહેલાં આંખાં તેમણે મરનારને ઘવાયલી હાલતમાં જ પ્રક્ટિ જોયો હતો.

મામાસાહેબ લી સિનની વાત સાંભળતાં સાંભળતાં નીચેની તરફ કંઈક જોતા હતા. નીચેની નરમ જમીનમાં વાઘનાં પગલાં મેં પહેલેથી જ જોયાં હતાં. મેં કહ્યું: “એ મેં પહેલેથી જ જોયાં છે, વાઘનાં પગલાં ચોકખાં દેખાય છે.”

મામાસાહેબ ગંભીર સ્વરે બોલ્યા: “ચોકખાં જ છે તો ?” ત્યારપછી એમણે જે કહ્યું તે જોઈને અમે તો સ્તબ્ધ જ બની ગયા ! એકાએક નીચા નમી, ખીસામાંથી પુટપટી કાઠી વાઘનાં બે પગલાં વચ્ચેનું અંતર માપવા લાગ્યા.

બે ત્રણ પગલાં વચ્ચેનું અંતર માપી જોઈ મામાસાહેબે ઊઠી લી સિનને પૂછ્યું: “બીજા બધા ઘોડા તો સલામત છે ને ?”

“ના.” લી સિન બોલ્યો: “જે ઘોડાઓને આ હાંકી લાવતો હતો, તે બધા જંગલમાં નાસી ગયા છે. વાઘના ડરથી નાઠા હશે. તેમનો પત્તો જ નથી.”

મામાસાહેબ જરા વારે બોલ્યા: “હું ચ એમ જ ધારતો હતો. ખરે ! આપણે હવે વાર ન કરવી જોઈએ. આ મૃતદેહ ઊંચકી લઈ જલદી આ જંગલમાંથી બહાર નીકળી જવા તજવીજ કરો.”

લી સિન તો જાણે આ સાંભળીને સ્તબ્ધ જ બની ગયો. જરા આનાકાની કરી તે બોલ્યો: “આ ગાઠા જંગલમાં નાસી ગયેલા ઘોડાઓ હજી બહુ દૂર નહિ

ગયા હોય. હમણું તપાસ કરું તો મળી જશે. અને
જો વાઘના પંજમાં સપડાઈ ગયા હશે તો છેવટ
આપણે કીમતી સામાન જે તેમના પર લાદેલો હતો
તે તો મળશે !”

હી સિનની વાત મને રૂચી. પણ અજબ તો એ
હતું કે મામાસાહેબનો મત ન બદલાયો. તેમણે તો
કહ્યું: “ના, એવું નથી કરવું. તમે આગળ
તો ચાલો.”

હવે મારાથી બોલ્યા વિના ન રહેવાયું. મેં કહ્યું:
“આ તે તમે શું કરો છો, મામાજી? જરાક તપાસ
કરતાં જો સરસામાન મળી આવે તો તેમ કરવું ન
જોઈએ? જંગલમાં વધારે દૂર તો હજી તે જઈજ નહિ
શક્યો હોય.”

વિચિત્ર રીતે હસતાં મામાસાહેબ બોલ્યા: “કદાચ
નહિ ગયો હોય, પણ સરસામાન મળવાની આશા તો
મૂકી જ દેજો.”

“કેમ?”

મામાસાહેબે ખીસામાંથી એક નોંધપોથી કાઢી
મને બતાવતા બોલ્યા: “જો ચીનો મરી ગયો તેને
કઈ કઈ ચીજો સોંપી હતી તે જુઓ, - સ્કર્વે (તપાસણી)ના
ઉપયોગનાં મારાં જુદી જુદી જાતનાં હથિયારો. જંતુની
શોધ કરવા નીકળવા છતાંય વખતે કામ લાગશે એમ
માની મેં એ સાથે લીધા હતાં. એ હથિયારો પાછાં

મળવાનાં નથી.”

હવે હું જરા ખીજવાઈને બોલ્યોઃ “તમારા તુઝા મને સમજતા જ નથી, મામાજી !”

મામાસાહેબ પોતાના ઘોડા ઉપર સવાર થતાં બોલ્યાઃ “ચાલ, ચાલતાં ચાલતાં બધી વાત કહું છું, લીલ કરવાનો આ સમય નથી.”

ઘોડા પર બેસી થોડે દૂર ગયા પછી મામાસાહેબ બોલ્યાઃ “આપણી ટોળીમાં આ વાઘનો ઉપદ્રવ તને કંઈક અદ્ભુત, આશ્ચર્યજનક, નથી લાગતો ?”

“કેમ ?”

“એક વાર વાઘના ઉપદ્રવ સાથે ચોરાયો કંપાસ, અને ખીજી વાર વાઘે આવી એવા માણસ પર હુમલો કર્યો જેને સોંખ્યાં હતાં મારાં કીમતી હથિયારો.”

હું વિચારમાં પડી જઈ બોલ્યોઃ “એનો અર્થ આપ શું કરો છો ?”

“એનો થોડો ઘણો અર્થ તો જ્યાં વાઘનાં પગલાં પડ્યાં હતાં ત્યાં તેં જરા ધ્યાન આપ્યું હોત તો તું પોતે ય જાણી શકત. કશું ધ્યનામાં આવ્યું હતું ?”

હું મુંઝાઈને બોલ્યોઃ “વાહ ! વાઘનાં પગલાં તો મેં જ પહેલાં જોયાં હતાં.”

જાણે મને ધમકાવતા હોય તેમ મામાસાહેબ બોલ્યાઃ “કશું ય જોયું નહિ ? જોયું હોત તો જાણી શકત કે એ વાઘનાં પગલાં નહોતાં—હોઈ શકે જ

નહિ ”

“વાઘનાં પગલાં નહોતાં ?” હું તો જાણે બાધો જ બની ગયો.

“ના, વાઘનાં નહોતાં. વાઘ કંઈ હલકું જનાવર નથી. આવા મોટા વાઘના પંજા ! એનું વજન ઓછામાં ઓછું કેટલું થાય તે તું જાણે છે ? ઓછામાં ઓછું છ મણ. છ મણ વજનના વાઘનાં પગલાં કાઢવામાં આનાથી બહુ જ ઊંડાં પડે. તે ઉપરાંત વાઘ કોઈ દિવસ બે પગે ચાલે ખરો ?”

હવે તો હું ખરેખર જ આલો બની ગયો. મેં પૂછ્યું : “બે પગે ચાલતો હતો એવી વાત વળી ક્યાંથી કાઢી ?”

“માપ લઈને. વાઘના જેવા ચોપગા જનવરનાં આગલાં પાછલાં પગલાં વચ્ચેના અંતરમાં અને જે બે પગે ચાલે તેનાં પગલાંના અંતરમાં ફેર હોય છે.”

“ત્યારે શું.....”

મને બોલતો અટકાવી મામાસાહેબ ગંભીરભાવે બોલ્યા : “હા, આપણા તંબુમાં પેસી જેણે કંપાસ ચોર્યો છે અને આજે આપણા ચીનાને માર્યો છે, તે ગમે તેવું પ્રાણી હોય, પણ વાઘ તો નથી જ. તેને માત્ર બે જ પગ છે.”

મામાસાહેબને હું આગળ પૂછવા જતો હતો, એટલામાં પાછળ કોઈનાં ઉતાવળાં પગલાં સંભળાયાં.

પાછળ ફરીને જોયું તો લી સિન ઉતાવળો ઉત્સવળો
અમારી તરફ આવતો હતો. અમે અમારા ઘેરા રોક્યા.
લી સિને હાંફતો હાંફતો અમારી પાસે આવ્યો ન આવ્યો
ખિટલામાં તો મામાસાહેબે ઉતાવળા થઈ તેને
પૂછ્યું: “કેમ, શું છે, લી સિન ?”

લી સિને જમણા હાથ જાયો કયો. રમકડાના છરા
જેણે એક હથિયાર તેના હાથમાં હતું. પછી તે
તીક્ષ્ણ ફણું જામી ગયેલા લોહીથી હજીય લાલ હતું.
એ છરો જાયો ધરી, ઉશ્કેરાયલા અવાજે લી સિન જે
ખોલી ગયો તેનો અર્થ એ હતો કે, ચીનાના શબને
જાંચકતી વખતે તેની પીઠમાં એ હથિયાર હતું, તે
જણાયું. જે માણસ વાઘને પંજે મર્યો હોય તેની
પીઠમાં આ હથિયાર ક્યાંથી આવે? એ ન સમજવાથી
ભય પામીને લી સિને મામાસાહેબને તે બતાવવા
આણ્યું હતું.

સાવચેતીથી લી સિનના હાથમાંથી એ નાનો છરો
લેતાં મામાસાહેબ બોલ્યા: “ખેર ! હવે પાકી સાબીતી
મળી, જોયું ?”

પણ તે વખતે તે તરફ જોવાની મારામાં શક્તિ જ
ન હતી. છરાવાળો હાથ લી સિને જાયો કરી તેની
સાથેજ તેના પહેરણની ખાંચ ખસી ગઈ હતી. તેના તે
ઉઘાડા હાથ તરફ જોતાં, હું જડ જેવો બની ગયો
હતો. ત્યાંથી નજર ફેરવવાની મારામાં શક્તિ

ન રહી !

મારી નજર તેના હાથ ઉપર ઠરી રહી હતી, તે
જેતાં લી સિને ચમકીને વહેલો વહેલો હાથ નીચો કરી
દીધો. પરંતુ તે દરમ્યાન તો જે જોવાનું હતું તે મેં
જોઈ લીધું હતું. !

લી સિનના જમણા હાથ ઉપર ભૂરા રંગે એક
છંદણું છંદેલું હતું. તે ચિત્ર 'શ્રીમુખી ચામાચેણું'નું
હતું !

લી સિન ઉતાવળ કરીને પાછો પોતાની ટોળીમાં જતો રહ્યો. શું કરવું તે ઘડી વાર તો મને સમજાયું નહિ. એટલામાં પેલો છરો તપાસીને મામાસાહેબ બોલ્યા : “આ છરો સામાન્ય પ્રદ્મદેશી છરો નથી. હાથા ઉપરનું આ કામ પ્રદ્મદેશમાં ક્યાંય થતું નથી, તે હું જાણું છું.”

મામાસાહેબની વાત તરફ મારું ખાસ લક્ષ્ય ન હતું. લી સિનના હાથ ઉપર જે જોયું હતું તેની વાત મામાસાહેબને કહેવી કે નહિ, તે જ મને સમજાતું ન હતું. છેવટે મને લાગ્યું કે હાલ તુરત એ વાત છુપી રાખવી જ સારી છે; કારણ લી સિનના ઉપર મામાસાહેબને ઘણોજ વિશ્વાસ હતો. જ્યાં સુધી તેના વિરૂદ્ધ સચોટ પૂરાવો ના મળે ત્યાં સુધી મામાસાહેબને એ વાત ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તે દરમ્યાન લી સિન ઉપર નજર રાખી તપાસ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

મારું હાથમાં છરો આપતાં મામાસાહેબ બોલ્યા : “આવી જણસ તેં ક્યાંય જોઈ છે?”

“ના. પણ આને જ છેલ્લી સાળીતી કેમ માની લેા છે ?”

તે જરા હસ્યા અને મારા હાથમાંથી છરો પાછો લેતાં બોલ્યા : “એ વાતેય સમજાવવી પડશે ?....”

“મારી બુદ્ધિ આપના જેટલી સતેજ નથી.”
હું કંઈક અભિમાની સૂરે બોલ્યો.

મામાસાહેબ ક્ષણવાર મારા સામું જોઈ રહી બોલ્યા : “ના, હું એવું કહેતો નથી. પણ આ છરા ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે આપણા ઘોડાવાળાને વાઘે માર્યો નથી; પણ તે મરાયો છે છરા વડે, અને છરી કયું જનાવર ચલાવી શકે ?”

“મનમાં કશું લાવશો ના, પણ મારી બુદ્ધિ ઓછી હોવાથી જ મારા મનમાં અનેક તરંગો ઊઠે છે.”

“શા તરંગો ઊઠે છે ?” મામાસાહેબ કંઈક ઉતાવળા થતા બોલ્યા.

“છરો માત્ર માણસ જ ચલાવી શકે છે, તે તો સમજી શકું છું, પણ ખરેખર જ ને છરો વપરાયો હોય તો ક્યારે અને કોને હાથે વપરાયો એનું કંઈ પ્રમાણ આના ઉપરથી મળી શકે છે ?”

“એટલે ?”

“એટલે એનો અર્થ સમજાવવો પડશે ?” એમ કહેતાં અમે બન્ને જણ હસી પડ્યા.

“ત્યારે તું શું કહેવા માગે છે ?”

“બીજું કશું નહિ, પણ કદાચ પ્રથમ તેના ઉપર હુમલો કર્યા પછી પણ છરો વાપરી શકાય અથવા આપણને અવળે રસ્તે દોરવાની ખૂનીની આ એક ચાલખાણ પણ હોય.”

ક્ષણ વાર મારા સામું ગંભીરભાવે તાકી રહી મામાસાહેબ બોલ્યા: “મને એમ લાગતું નથી.”

પણ મારા મનમાં તો એમજ લાગતું હતું. હજીય મારા મનની શંકા મામાસાહેબ આગળ ખુલ્લો કરવાનો વખત આવ્યો ન હતો જાણી, હું ચૂપ રહ્યો.

તે દિવસ ખરેખરજ સંધ્યાકાળ પહેલાં અમે જંગલ વટાવી શક્યા નહિ. અંધકાર છવાઈ ગયો. ગાઢ જંગલમાં તંબુ ઠોકવા એ પણ મુશ્કેલ હતું. છતાં કોઈ પણ રીતે જેમ તેમ કરીને ડાળીડાંબળાં કાપી કરીને અમે તંબુ ઠોકવાની ગોઠવણ કરી અને બધાએ દેવતા સળગાવી આખી રાત બહાર ખુલ્લામાં આળવાનું નક્કી થયું.

લી સિન અને તેની ટોળી આજ અમારા તંબુની નજીકજ રહ્યાં હતાં. એમની સહનશીલતા અને ધીરજ જોઈ ખરેખરજ આશ્ચર્ય થતું.

પેલા ચીનાના મૃતદેહનો સંસ્કાર કરીને એ લોકો દેવતા બેવતા સળગાવ્યા વિના જ માત્ર કામળા ઓઢીને પડ્યા. જાણે જંગલનાં ફાડી ખાનારાં જનાવરોનો પણ તેમને કશો ડરજ ન હોય !

મુસાફરીમાં આટલા દિવસ કંઈ અગવડ ભોગવી ન હતી. તેમ દુઃખ યા અગવડથી ગભરાઈ જવાનો મારો સ્વભાવ ન હતો. છતાં આજે આ દુર્ભેદ જંગલની અંદર અમારા તંબુમાં પણ જાણે મને અશાન્તિ જણાવવા લાગી. આવા જંગલમાં રહેવાનો મને અનુભવ ન હતો.

ખિંચાતું કરવા જતાં શરૂઆતમાં જ બે મોટા કાળા વીંછી નીકળ્યા તે ભેતાં જ માફ મન ઠેકાણે ન રહ્યું. દીવો બળતો રાખીને બેસીયે ન રહેવાયું. કારણ જંગલનાં હજારો જીવડાં દીવો ભેદને તંબુમાં ભરાઈ જવા લાગ્યાં. આવો દીવો તેમના બાપદાદાએ ય બેયો નહિ હોય. આથી તેમને માટે છેવટે દીવો ખૂઝાવી દેવો પડ્યો.

દીવો ખૂઝાવતાં જ હિંસક પશુની માફક ધન અંધકાર અમારી ચારે તરફ વીંટળાઈ વળ્યો. એ અંધકારને અંધકાર કહેવા કરતાં કાળા પથરની દીવાલ કહેવી વધારે યોગ્ય છે. જાણે અમને કચરી, પીસી નાખવા જ આવી હોય ! એમ થાય કે જાણે હાથ લાંબો કરતાં જ એ અંધારી દીવાલને અડકી શકાશે. તે ઉપરાંત જંગલના વિચિત્ર અવાજોવાળી અજબ શાન્તતા !

કદાચ ગડબડાટ અને ઘોંઘાટની વચ્ચે રહી શકાય, પણ આતો હતી જંગલની પરિપૂર્ણ નિસ્તબ્ધતા; અને તેમાં વચ્ચે વચ્ચે કોઈ અજાણ્યા જનાવરની ભયંકર

ચીસ અથવા હિંસક પશુની દિલકંપાવનારી ગર્જના. જાણે કાચના મોટા મોટા આચના ઓચિંતા અનઅન શબ્દ કરીને ભાગી જતા હોય, તેમ અમારા શરીરના બધા તાર અને મન પણ અણુઅણી ઊઠતા. આ જંગલ તે કંઈ કલ્પનાની વસ્તુ ન હતી. એ તો હતું માણસનો જીવતો શત્રુ ! મોટાં મોટાં ઝાડ જાણે ગગન ગામી શરીરવાળા મોટા રાક્ષસોનું સૈન્ય હોય એમ લાગતાં હતાં. કાંટાનાં અસંખ્ય જૂથમાં જાણે માણસોને મારવા કેટલાંય છટકાં માંડેલાં અને જાણે અસંખ્ય તો તેનાં હથિયાર હતાં !

પણ મામાસાહેબની આ કશાય તરફ નજર ન હતી. મિચિનાના પોતાના ઘરમાં જ જાણે સૂતા હોય તેમ તે તો બિછાનામાં સૂતાં જ નાક બોલાવવા મંડ્યા. પણ મને તો જરાય ઊંઘ ન આવી. મને તો એમ થાય કે જાણે બિછાનામાં કેટલાય કાળા વીંછી ફર્યા કરે છે. અને બહાર જાણે કોઈ જનાવર છાનું માનું ધીમું ધીમું ફરે છે.

એકાએક મને લાગ્યું કે જાણે દૂર વેગળે કોઈ માણસ ચીસ પાડી ઊઠ્યું. દરવાજે આઘો કરી, મોંગ પો અને કાચીન નોકરો દેવતા સળગાવી જ્યાં સૂતા હતા તે તરફ નજર કરી. પણ ક્યાંય કશે ગડબડાટ સંભળાયો નહિ. ઘોંઘાટ તો ન હતો, પણ તેમની પાસે દેવતા હજી સળગતો હતો. તેઓ મઝાથી સૂતા હોય

એમ તો મને ન લાગ્યું. તેઓ ધૂજતા કે હાલતા હોય તેમ દેવતાના પ્રકાશમાં તેમની હાલતી કામળીઓ ભેઈ મને લાગ્યું.

એ અજવાળાથીએ કંઈ સ્વસ્થતા ના મળી. પાછા આવી અંધારામાં જ ગિછાનું જરા આપટ્ટી હું મૂતો. થોડીવાર પછી જરાક આંખ પણ મીંચાઈ. કેટલી વાર ઊંઘેા હોઈશ તે તો ન કહેવાય. પણ કેાણુ જાણે કંઈ અવાજ થયેા અને ઊંઘ ઊડી ગઈ. સ્વપ્ન જોતો હતો કે કેમ તે કહી શકતો નથી, પણ મને લાગ્યું કે જાણે કેાઈ તાંબુનો દરવાજો ખસેડી બહાર ગયું, અને મેં પણ જાણે એ દરવાજાનો અવાજ સાંભળ્યો.

ઉતાવળો ઉતાવળો દરવાજાના પડદા આગળ ગયો. હજીય તે હાલતો હતો. પણ કદાચ હવાથી ય હાલતો હોય. કારણુ બહાર ખૂબ જોરથી ઠંડો પવન વાતો હતો.

ત્યાં ઊભો ઊભો શું કરવું એનો વિચાર કરતો હતો. એટલામાં નજીકમાં જ કેાઈનાં પગલાં સાંભળ્યાં. પડદા પાછળથી સહેજ મોટું બહાર કાઢી, શ્વાસ રોકી જોઈ રહ્યો. મોંગ પોના આગળનો દેવતા લગભગ ઓલવાઈ જવા આવ્યો હતો અને એ લોકો નિરાંતે ઊંઘતા હતા. પણ એ ઓલવાતા દેવતાના પ્રકાશમાં ય માઈ કામ થઈ ગયું. જેનાં પગલાં મેં સાંભળ્યાં હતાં તે વ્યક્તિ એ દેવતાની પાસે થઈનેજ ઉતાવળે ચાલી જતી દેખાઈ. અંધકાર હોવા છતાં દેવતાના અજવાળામાં તેના પગના

જોડા જોઈને જ મેં તેને ઓળખ્યો. લી સિન વિના ખીજ
જોઈને જ અમારી ટોળીમાં એવા જોડા ન હતા. આટલી
અંધારી રાત્રે એ ક્યાં જતો હશે ?

તંબુમાં અમે પહેરેલાં કપડાં સાથે જ સૂતા હતા.
કમરપટામાં પિસ્તોલ પણ હતી. ણિછાનામાંથી માત્ર
પ્રકાશિકા (ટોચ) ઉપાડી લઈ, જરાય અચકાયા વિના
હું તેની પ્રાછળ આદ્યો.

પણ તેને પીછો પકડવો કંઈ સહેલો ન હતો.
મૂળમાં તો લયંકર અંધકાર અને તેમાં જંગલનો
અન્નણ્યો રસ્તો. પગલે પગલે વેલા અને ડાળાં પગમાં
ઝરાય. પગ તળેનાં સૂકાં પાંદડાં ખડખડ કરી ઊઠે, અને
મનમાં થાય કે હમણાં બધું જણાઈ જશે. પણ એ
લય તો ઝાઝી વાર ન રહ્યો. કારણ જેનો પીછો પકડ્યો
હતો, તેના પોતાના પગ તળે પણ એ જ પાંદડાં અને
વેલા ખટખડાટ કરતાં હતાં એટલે એ અવજમાં મારા
પગે થતો અવાજ ઢંકાઈ જતો હતો. લય એટલો જ
હિલો કે એની છેક નજીક જતું રહેવાય અથવા છેક
પ્રાછળ પડી જવાય. અંધારામાં એ છટકી જાય અને હું
અવળે રસ્તે ચઢી જાઉં એમાં જરાય શંકા ન હતી.

આ રીતે પીછો પકડવામાં કેવું લયંકર સાહસ મેં
માથે ઊઠાવ્યું હતું તે મારાથી અન્નણ્યું ન હતું. સાપ
જેવાં ઝેરી અને વાઘ જેવાં હિંસક પ્રાણીઓનો લય તો
હિતો જ; તે ઉપરાંત હુશ્મનતા પંજમાં સપડાવાનો સંભવ

પણ કંઈ ઓછો ન હતો.

લી સિન કયાં અને શા હેતુથી જતો હતો તેની મને કશી જ ખબર નહોતી. ત્યાં જતાં નવું કશું ઓળી કાઢવાને બદલે કદાચ જાતે જ પકડાઈ જઈ આફતમાં ફસાઈ પડું તેમ હતું; છતાંય તેનો પીછો છોડી શક્યો નહિ. મને એમ જ થયું કે ગમે તેટલી આફતમાં ફસાઈ, પણ જે જાળ અમારી ચારે બાજુ ફેલાયલી હતી તેને ભેદવાનો આવો અવસર ફરી મળે કે ન મળે !

કયાંથી કયી દિશામાં જતો હતો તે પણ ખબર ન હતી. જેનો પીછો પકડ્યો હતો તે જ માત્ર મારો ભોમીઓ થઈ શકે તેમ હતું. પાછો શી રીતે કયે રસ્તે આવીશ એનો પણ વિચાર ને વખત ન હતો. માફ ધ્યાન હતું માત્ર પીછો પકડવામાં.

પરંતુ તેમાંય વિધન નડ્યું. કેટલાક વખત સુધી જંગલના કાંટા અને હાલતાં પાંદડાં ઓળંગતો, ઉઝરડા ખાતો જતો હતો ત્યાં એકાએક એક જગ્યાએ એક મોટું પ્રાણી મારા અને પેલી આગલી વ્યક્તિની વચ્ચે ભયંકર શબ્દ કરતું જંગલમાં નાહું. હું ચમકીને ઊભો રહી ગયો. પછી આગળ જતાં મને જણાયું કે લી સિનનો પત્તો જ ન હતો. એટલામાં તે કંઈ દિશા તરફ નાઠો તે સમજાયું જ નહિ. થોડી વાર ઊભા રહી, તેનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળવા ચતન કર્યો. મને

એમ લાગ્યું કે જાણે વેગળે કોઈનાં પગલાંથી દબાતાં પાંદડાંનો અવાજ થતો હતો. પરંતુ તે અવાજને આધારે ત્યાં પહોંચવું મુશ્કેલ હતું. કારણ મારાં પગલાંના અવાજમાં તે શબ્દ ઢંકાઈ જતો હતો.

હવે મને ખરેખર જ ખીક લાગી. પીછો પકડવાની વાત તો મારી ગઈ, પણ પાછા તંબુએ પહોંચવાનો મારો રસ્તો ય બંધ થઈ ગયો. સવાર સુધી કોઈ રીતે આ ગાઢ જંગલમાં હિંસક પ્રાણીઓથી બચી જીવતો રહું તો ય મને એ રસ્તો કંઈ જડવાનો હતો ? મામાસાહેબ એમના બધા ય માણસો સાથે મને ખોળવા નીકળે તોય શું મને ખોળી શકવાના હતા ? મેં સાંભળ્યું હતું કે આ જંગલમાં આમ રસ્તો ભૂલવાથી કેટલાંય માણસો માર્યાં ગયાં હતાં. જંગલનું બહુ જ એવું છે કે એકવાર રસ્તો ભૂલ્યા તો પછી ગમે ત્યાં આથડો, પણ પાછા તેને તે જ જગ્યાએ આવી પડવાના અને છેવટે જીવ ગુમાવવાના.

પણ એ બધા વિચાર ક્યેં કશું વળે તેમ ન હતું. મારે કોઈ પણ રીતે જંગલની બહાર નીકળવું જ હતું. મેં ફરી એક વાર કાન માંડીને પગલાં સાંભળવાનો યત્ન કર્યો, અને સહજ આભાસ મળતાં, પકડાઈ જવા અથવા છતાં થઈ જવાની ખીક વીસરી જઈને થોડેક સુધી તો ઢોડી ગયો. ત્યાં જરા વાર ઝિલો રહી, વળી પગલાંનો ભાસ થતાં પાછો તે તરફ ઢોડ્યો.

હોડતાં હોડનાં એક વાત સમજાઈ. હું ગમે તે દિશામાં જતો હોઈશ, પણ જંગલ કંઈક ઓછું ઓછું થતું હતું. કારણ હવે પગલે પગલે લતા, પાંદડાં, કાંટા વગેરે નડતાં ન હતાં. અને મોટાં મોટાં ઝાડ પણ ત્યાં ન હતાં.

મારે બહુ દૂર હોડવું ન પડ્યું. એકાએક આખા જંગલને ધ્રુજાવી નાખનારી વાદળી ગર્જના સંભળાઈ, અને તેય ખૂબ નજીક !

હું મારી પ્રકાશિકાનો પ્રકાશ નાખવા જતો હતો, પણ એટલામાં બીજી તરફથી અંધકારને ચીરતો ચમકારો થયો. કોઈએ પ્રકાશિકા ખેલી. એ પ્રકાશમાં મને જણાયું કે એક ચીનો હાથમાં શિંગડા જેવું કાંઈક લઈને ઊભો હતો. !

પ્રકાશ પાડવા છતાંય તેણે તે શિંગડું મોઢે અડકાડી તેમાં ફૂંક મારી—અર્થાત્ વગાડ્યું—અને તેમાંથી વાદળી ભયંકર ગર્જનાનો અવાજ નીકળ્યો.

હવે પેલો પ્રકાશ ફેંકનાર નજીક આવ્યો. બન્ને જણના ઉપર મારી બત્તીનો પ્રકાશ પડતાં જ હું ચમકી ઊઠ્યો. એ આવનાર બીજું કોઈ ન હતું, પણ હતા મારા મામાસાહેબ, જાતે ને પોતે.

ચાર

મા રી બત્તીનો પ્રકાશ પડતાં જ મામાસાહેબ અને
પેલો ચીનો બન્ને જણ ચમકીને ભેધ રહ્યા.
હું નજીક ગયો ત્યાં મામાસાહેબ વિસ્મિત થઈ, અસ્ફુટ
સ્વરે બોલ્યા: “તું ?”

પછી બંણે મને સાવ બૂલી ગયા હોય તેમ પેલા
ચીના તરફ ફરી તેમણે અંગ્રેજીમાં પૂછ્યું: “તમે
કેણુ છો ?”

મામાસાહેબના એક હાથમાં બત્તી હતી, પણ
બીજા હાથમાં જે વસ્તુ હતી તેની બીક ન હોય તો
પણુ તેનું સન્માન કર્યો વિના તો ચાલે તેમ ન હતું.

પરન્તુ એ રીવોલ્વરની જરા પણ બીક રાખ્યા વિના
અત્યંત સહજ ભાવે એ કઠાવર ચીનાએ શુદ્ધ અને
સ્પષ્ટ અંગ્રેજીમાં જવાબ આપ્યો. “હું પણ આપને
એ જ પ્રશ્ન કરવા જતો હતો !”

મામાસાહેબે કઠોર સ્વરે કહ્યું: “સીપો જવાબ
આપ, અહીં તું શું કરે છે ?”

પેલાએ જરા હસીને કહ્યું: “સ્થળકાળનો વિચાર કરીને તમે વાત કરતા હો, એમ મને લાગતું નથી.”

“નકામી વાતો વધારવાની મારી ઇચ્છા નથી.” મામાસાહેબે વધુ કઠોરતાથી કહ્યું: “તું કોણ છે તથા અહીં શું કરે છે તે હું જાણવા માગું છું.”

“તમને એકલાને જ કુતૂહલથી જાણવાનું મન હશે એમ શા માટે ધારી લો છો? વળી એક રીતે જોતાં, મારા જ ઘરમાં આવીને ડોળા કાઢવા નીકળ્યા છો તે શું સાફ છે?”

“તારા ઘરમાં આવીને? એટલે?”

હવે ચીનાએ મોઢેથી કશે જવાબ ન આપતાં એકાએક મારો બત્તીવાળો હાથ બીજી દિશામાં ફેરવી દીધો. બીજી દિશામાં પ્રકાશ પડતાં જ અમે ચમકી ઊઠ્યા. અત્યાર સુધી અંધકારને લઈને એ બાજુ શું છે તે અમે કશું જ જાણી શક્યા ન હતા.

મજાકમાં જ એક મોટો તંબુ પડેલો હતો.

અમારું આશ્ચર્ય દૂર થતાં પહેલાંજ તે કઢાવર ચીનો બોલી ઉઠ્યો: “જંગલ જેવું સ્થળ અને રાતનો વખત કઢાવ અનુકૂળ નહિ લાગે, છતાંય આ ગરીબના તંબુમાં આપનાં મુખારક પગલાં કરશે તો હું કંઈક અથિતિ સત્કાર કરી શકીશ.”

આ સાંભળીને હું જ નહિ, પણ મને લાગે છે કે મામાસાહેબ પણ કંઈક ચમકી ઊઠ્યા હતા. બધી ઘટ-

નાજ અજળ લાગી. અને તેમાં પણ આવો મોટો તંબુ નજીકમાં જ હશે તેનો તો ખ્યાલે ક્યાંથી આવે? મામા-સાહેબ જાણે કાંઈક છોલીલા પડ્યા હોય તેમ ચૂપ રહ્યા.

ચીનાએ વળી કહ્યું : “ અંદર જઈને પરસ્પર વાતચીત સારી રીતે કરી શકીશું. તમે ઘણા સવાલ કર્યા છે, મારે પણ કંઈક જાણવું છે.”

મામાસાહેબ એટલામાં સ્વસ્થ થઈ બોલ્યા : “પરન્તુ આટલી રાત્રે આ વખતે તમારે તંબુની બહાર આવવાનું કારણ શું? આ અદ્ભુત શિંગડું વગાડવાનો અર્થ શો?”

ચીનો હસ્યો અને બોલ્યો : “ પ્રથમ એ જાણ્યા સિવાય અજાણ્યા તંબુમાં પ્રવેશ કરવાની તમારામાં હિંમત નથી, એમજને ! ”

“ જંગલમાં આવી રાત્રે જેઓ આટલે દૂર આવી શક્યા છે, તેમનામાં હિંમત નથી, એમ તો કહેવાય જ નહિ.” મેં કહ્યું.

ચીનો બોલ્યો : “ હા, હોઈ શકે. ત્યારે પહેલાં હું જ જવાબ આપું છું. સાંભળો; પણ આ શિંગડું હમણાં જ મને અહીંથી જડ્યું, એ વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખી શકશો ? ”

“ જડ્યું ? ”

“ હા, જડ્યું. તમને જશે કે આવા અંધકારમાં રાત્રીની વખતે તંબુ છોડી શિંગડું બોળવા આવવું એ

વિચિત્ર જ ! પણ હું કંઈ આ શિંગડા માટે તંબુની બહાર આવ્યો ન હતો. બહાર આવ્યો હતો એક ચોરને નસાડવા.”

અમારા આશ્ચર્યનો જાણે આનંદથી ઉપલોગ કરતો હોય તેમ જરા વાર થોભી પાછો તે બોલ્યો : “તમે સાંભળીને આશ્ચર્ય પામશો કે આ તંબુમાં પણ થોડી જ વાર પહેલાં એક ચોર પેઠો હતો. હું જાગતો હતો તેથી તેનું કશું ચાલ્યું નહિ. તેની પાછળ અહીં આવતાં જ આ શિંગડું મને જડ્યું. કદાચ એની પાસે કાંઈ હથિયાર નહિ હોય તેથી આ મારા તરફ ફેંકી મને મારવા અથવા જખમી કરવાનો તેણે વિચાર કર્યો હશે. ચોર તો નાસી ગયો. પણ એની આ વસ્તુની પરીક્ષા કરતો હતો, એટલામાં તો આશ્ચર્યભરો રીતે તમારાં દર્શન થયાં.”

મામાસાહેબ ગંભીર થઈને બોલ્યા : “તમે પહેલાં કદી રણશિંગડાનો આવો અવાજ સાંભળ્યો છે ?”

ચીનો જરાક આશ્ચર્યભરી રીતે બોલ્યો : “ખરેખર ! તમે પૂછો છો ત્યારે મને યાદ આવે છે કે માત્ર સાંભળ્યો જ નથી, પણ આજ કેટલાક દિવસથી એ અવાજથી બહુ જ બેચેન થઈ પડ્યો છું. પણ એક સાધારણ શિંગડાનો આવો અવાજ નીકળી શકે એવો વિચાર તો કદી પણ આવ્યો ન હતો. ખેર ! મને લાગે છે કે આવા કેટલાય લોકોની ચર્ચા આપણે કરવાની છે. કૃપા

કરીને મારા તંબુમાં પધારેા તો આપણે વાતચીત કરી શકીએ.”

“આલો.” મામાસાહેબ કંઈક વિચાર કરી બોલ્યાં.

તંબુમાં જઈ એક બીજાનો પરિચય જાણ્યા પછી નવું કાંઈ જણાય, એમ વાતચીત કરતાં છતાં કશો ભેદ મળ્યો નહિ. આ ચીના માટે અમે પહેલાં જે કાંઈ અનુમાન કર્યું હતું, તેમાંની ઘણી બાબત તેની વાતચીત ઉપરથી ખરી ઠરી. થોડા દહાડા પહેલાં એક મોટી ટોળી લઈને એ જ મિચિનાથી નીકળ્યો હતો, એ વાત તેણે પોતે જ કહી. અને આ મુસાફરીનું તેનું કારણ પણ જણાયું. ચીનના ઇશાન ખૂણામાં આવેલા યુનાન પરગણાનો એ એક પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ હતો. તેનું નામ હતું લાઉ-ચેન. ત્યાં તે ઘણો જાણીતો હતો. એકાદ વરસ પહેલાં ત્યાંના રાજ્યકર્તા સાથે ઊંચો જીવ થતાં તેને ત્યાંથી નાસી છૂટવું પડ્યું હતું. હાલ તે આ રસ્તે છાનોમાનો એ દેશમાં પાછો જવા યત્ન કરતો હતો.

અફસોસ તો એ હતો કે જે વિષયની અમે તપાસ કરવા ઇચ્છતા હતા તેની સાથે આ બધી વાતોને કશોય સંબંધ ન હતો. વળી આ ચીનાની ટોળી સાથે છેલ્લા કેટલાક દિવસના બનાવને સંબંધ હોવાનું અમે જે કદબી લીધું હતું, તે સંદેહ પણ પાયા વગરનો હોય એમ અમને લાગવા મંડ્યું. તેની વાતમાંથી જાણ્યું કે જંગલને રસ્તે તેની ટોળીને પણ વાઘે ઘણો

ઉપદ્રવ કર્યો હતો.

લાઉ-ચેન પાસેથી સૌથી વધુ આશ્ચર્યકારક ખબર તો છેવટે મળી. તેના ઉપર જે અવિશ્વાસ હતો તે દૂર થતાં તેને માટે અમને હૃદયમાં દુઃખ જ થયું. તેના તંબુમાં જ્યારે પેઠા ત્યારે અંધકારમાં બહારનું કશું દેખાતું ન હતું. તેની પાસેથી નીકળ્યા ત્યારે અજવાળું થઇ ગયું હતું.

લાઉ-ચેન અમને વળાવવા બહાર આવ્યો હતો. અમે માત્ર જંતુની શોધમાં આવ્યા હતા એ વાત ભારપૂર્વક કહેવા છતાંય તેને તે બાબત પર જરાય વિશ્વાસ આવ્યો ન હતો. તે તો વિસ્મિતભાવે હજી એ સંબંધી જુદા જુદા સવાલો કર્યા કરતો હતો.

એકાએક મામાસાહેબે પૂછ્યું: “હા, પણ તમારાં બીજાં બધાં માણસો ક્યાં છે? તમારી ટોળી તો મોટી છે! એમાંનું કોઇ જણાતું તો નથી!”

લાઉ-ચેન જરા વાર મૂગેા રહી પછી દયામણે સ્વરે બોલ્યો: “આપને એ વાત કહેવાની મારી ઇચ્છા ન હતી. આ વખતે હવે મારાથી દેશમાં નહિ જવાય.”

“કેમ?”

“મારાં ઘણાં માણસો ગઈ કાલે જ મને છોડીને નાસી ગયાં છે. કેટલાક વિશ્વાસુ નોકરો સિવાય બીજાં કોઇ મારી સાથે નથી. અને મને લાગે છે કે તેથીજ ગઇ રાત્રે મારા તંબુમાં આવવાનું સાહસ ચોરે

કયું હશે.”

આશ્ચર્યથી મેં પૂછ્યું: “એકાએક એમ નાસી જવાનું કારણ શું?”

“શું કારણ હશે તે તો હું ચ સમજી શકતો નથી પણ એ લોકો કશાકની બીકથી નાસી ગયા છે એ તો ખરું જ. યુનાન સુધી આવવાની બોલી હતી. પણ અહીંથી આગળ આવવા તે કબૂલ જ ન થયા. પગાર ઈનામ વગેરેની લાલચ આપી પણ માન્યું જ નહિ. તમે પણ સાવચેત રહેજો. તમારી ટોળીમાં પણ કંઈક એવું ન થાય.”

“હજી સુધી તો થયું નથી. પણ શાનો ભય લાગ્યો હોય એમ ધારો છો?”

લાઉ-એને કહ્યું: “માત્ર વાઘનો ડર તો નહિ, પણ ઉત્તરના જંગલમાં ડાર લોકો ગુસ્સે થઈ ઝેરી તીર ફેંકીને બધાને મારી નાખે છે, એવી ખૂમ ઉડી હતી.”

પણ તેની બોલવાની રીત ઉપરથી અમને લાગ્યું કે એ ખૂમ જ કાંઈ ખાસ કારણ ન હશે. બીજું કોઈ કારણ હશે જે તેણે છૂપાવી રાખ્યું હતું.

પાંચ

લાઉ-ચેનની પાસેથી વિદાય લઈ જંગલને રસ્તે અમારા તંબૂ તરફ જતાં જતાં મામાસાહેબ સાથે સારી સાતે વાતચીત કરવાનો વખત મળ્યો. પ્રથમ મામાસાહેબના સવાલ જવાબમાં હું શા માટે અંધારી રાત્રિએ તંબૂ છોડી નીકળ્યો અને કેવી રીતે ત્યાં આવી પહોંચ્યો એ બધી વાત કર્યા પછી મેં પૂછ્યું: “પણ તમે ત્યાંથી શી રીતે આવી પહોંચ્યા?”

“આપણા તંબૂમાંથી જે માણસના જવાથી તારી બાંધ ઉડી ગઈ હતી તે કોણ હશે, કહે, જોઈ?”

“તે જ સમજી શકતો નથી.”

“એ હું જ હતો.”

“તમે? શા માટે એટલી રાત્રે નીકળ્ય: હતા? ત્યારે તો કહોને કે લીસિનની ઉપર તમારી પણ નજર હતી?”

“ના. લીસિનને તો મેં જોયો જ નથી. હવે તારી વાત ઉપરથી સમજાય છે કે જેની પાછળ હું

પડ્યો હતો, તેની પાછળ લી સિન પણ પડ્યો હશે.”

“એ વળી કેણુ? મેં તો કોઈને જોયો જ નહિ.”

“તું શી રીતે જુએ? તું લી સિનની જ પાછળ પડ્યો હતો. એણે જેનો પીછો લીધો હતો, તેને ક્યાંથી દેખે?”

હું વિસ્મય પામી ઘડી વાર ચૂપ રહ્યો. મામા-સાહેબ વળી બોલ્યા: “બાળત ઘણી ગૂંચવાડાભરી બની ગઈ છે. લી સિન અને મેં બન્નેએ એક જ જણનો પીછો પકડ્યો હતો. પણ એક બીજાને જોઈ શક્યા નહિ. અને તેં વળી લી સિનનો પીછો પકડ્યો હતો.”

“પણ તમે જેનો પીછો પકડ્યો હતો તે શું આપણી ટોળીમાંનો જ કોઈ હતો?”

“હા, એમ ધારું છું.”

“એ કેણુ હશે?”

મામાસાહેબ બોલ્યા: “તે હાલ કહી શકાય નહિ. પરંતુ આ કેટલાક દિવસની ગરબડના બધા લેહનું મૂળ કેટલેક અંશે તે જ છે એમાં શંકા નથી. જે શિંગડામાંથી વાઘની ગજના નીકળે છે તે શિંગડુ તેની જ પાસે હતું.”

“એનો અર્થ તો એવો કે તે અહીંથી નીકળી લાઉં-ચેનના તંબુમાં ચોરી કરવા ધુસ્યો હતો!”

“એવું જ તો દેખાય છે.”

આ બધી બીના બરાબર સમજવા યત્ન કરી મેં

માણું પૂછ્યું : “પણ આટલી રાત્રે ઊંઘતાં-ઊંઘતાં તમને
 દેનો ભણકારો થયો શી રીતે ?”

મને એકદમ આશ્ચર્યમાં નાખી દેતા મામાસાહેબ
 બોલ્યા : “હું ઊંઘ્યો જ નહોતો. સૂતો સૂતો એનીજ રાહ
 જોતો હતો.”

“એટલે તમે પહેલેથી જ જાણતા હતા કે તે
 જવાનો છે ! તો પછી તેને પકડવાની તજવીજ કેમ
 ન કરી ?”

“એમ કહું તો તે ક્યાં જવાનો છે તે ખબર
 ન પડે.”

“પણ તે તો હજીય આપણે જાણી ન શક્યા એ
 તો લાઉ-ચેનના તંબૂમાંથી ચ નાસી ગયો !”

મામાસાહેબ આ વખત ગંભીર થઈ બોલ્યા :
 “હાસ્તો.” પછી થોડી વાર ચુપ રહી આગળ બોલ્યા :
 “જોઈએ છીએ કે લી સિન શી ખબર લાવે છે !”

પણ મને તો લી સિન પાસેથી કશીય ખબર મળ-
 વાની આશા ન હતી. મામાસાહેબ ગમે તેમ માનતા
 હોય, પણ મને તો તેની હીલચાલમાં કાંઈક જુદું જ
 દેખાતું હતું, અને મારી ધારણા આજના બનાવથી
 કાંઈક ખરી પણ જણાઈ હતી.

તંબૂમાં પહોંચતાં શું નજરે પડશે એ બાબત મને
 તો ખીક જ હતી કે લાઉ-ચેનની ટોળીની માફક અમારા
 માણસો પણ અમને પડતા મૂકી ચાલ્યા ગયા ચ હોય !

પરન્તુ ત'બૂએ પહોંચતાં જ જણાયું કે એવું કશું બન્યું ન હતું.

તપાસ કરતાં માલુમ પડ્યું કે અમારા બધા ય નોકરો હાજર હતા. માત્ર એકલો લી સિન જ નહોતો.

લી સિન ઉપરના મામાસાહેબના અંધવિશ્વાસ માટે જરા ટકોર કર્યા વિના મારાથી ન રહેવાયું. મેં કહ્યું: “તમારા લી સિનનો તો પત્તો જ નથી. મામાસાહેબ ! મને લાગે છે કે એ તો ચોરને પકડ્યા વિના પાછો જ નહિ આવવાનો હોય !”

મારા તરફ વિચિત્ર રીતે જોતાં તે બોલ્યા: “હજી ય લી સિન ઉપરથી તારો વહેમ ટળ્યો નથી ?”

જરા નાખુશ થતો હું બોલ્યો: “ શી રીતે ટળે એ જ સમજાતું નથી ! બધા ય માણસો હાજર છે. માત્ર એ જ ગેરહાજર છે એનો અર્થ શો ? આપણા માંના જે ભયંકર માણસનો પીછો તમે કાલે પકડ્યો હતો કહો છો તો તે પણ પાછો આવી હાજર થઈ ગયો છે. ”

મામાસાહેબના મનમાં આ વાત હતી કે નહિ તો કહી શકાય નહિ, પણ મને કશો જવાબ ન દેતાં, તે ગંભીર બની મૂગા જ રહ્યા.

મેં અધીરા બની કહ્યું: “ આપણી ટોળીમાં એવો ભયંકર બદમાસ કેણુ છે તે જોળી કાઢવું જોઈએ. ઘરમાં ઝેરીલા સાપને રાખી નિરાંતે તો ન જ સૂવાય ! ”

મામાસાહેબે જે જવાબ આપ્યો તેનું ધડ કે માથું કશું ય સમજાયું નહિ. મને તો લાગ્યું કે આ કેટલાક દિવસની ગરબડથી તેમનું મગજ જ ખસી ગયું હશે. તે બોલ્યા: “ચિંતા નહિ. સાપ ક્યાં બરાયો છે તે જાણ્યું એટલે વખત આવ્યે પૂરો કરીશું. તે ઉપરાંત હાલ હવે કેટલાક દિવસ આપણને કશેા ડર નથી.”

“શા ઉપરથી કહો છો ?”

“મને એમ જ લાગે છે.”

મામાસાહેબના આ જવાબથી હું જરા ચીઢાઇને મૂગો જ રહ્યો.

પરંતુ મામાસાહેબની વાત અજબ રીતે ખરી પડી. આટલા દિવસ જે ઉપાધિ અને ઉપદ્રવ ચાલ્યાં આવતાં હતાં, તે જાહુની માફક અદૃશ્ય થઈ ગયાં. હાટેજના કિલ્લા સુધી હુંગરને રસ્તે જંગલની જે કાંઈ અગવડ અમને નહીં તે સિવાય બીજો કોઈ ઉપદ્રવ અમને નડ્યો નહિ. આશ્ચર્યનો વિષય તો એ હતો કે તે રાત પછી લી સિનનો હજી પત્તો જ નહોતો !

એનો પત્તો ન લાગ્યો તેથી મને જરાય દુઃખ ન થયું. મને તો એમ જ થયું કે વખત જોઈને એ સટકી ગયો હશે. એમ પણ થતું હતું કે એના જવાથી મામાસાહેબ ખડુજ ઊંચા થઈ જશે, પણ એમને ચિંતાતુર થતા જોયા નહિ. મને લાગે છે કે કદાચ મારી વાતથી લી સિન ઉપરનો વિશ્વાસ કંઈક અશેડ્યો હોય.

લાઉ-ચેનનો સંગાથ મળતાં હવે દિવસો એકંદરે ઠીક જતા હતા. લાઉ-ચેન અમારી ભેગો અમારી સાથે

આવી મળ્યો એ ઘટના ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી હતી.

તેની સાથે ઓળખાણ થઈ તેજ દિવસે તે અમને મળવા આવ્યો. અને વાત વાતમાં તેણે કહ્યું કે અમે તેને સહેજ મદદ કરીએ તો તે હજીય પોતાને દેશ પહોંચી શકે. એનાં કોઈ માણસ ન હતાં. તેથી થોડાક નોકરો સાથે આ બચંકર રસ્તે આગળ જવાની તેની હિમ્મત પહોંચતી ન હતી. અમે તેને અમારી સાથે આવવાની રજા આપીએ તો તેને ઘણી અનુકૂળતા થઈ જાય.

મામાસાહેબે તો જરાય અચકાયા વગર તેને અમારી સાથે સાથે આવવાને આમંત્રણ કર્યું અને બોલ્યા: “તમે આવશો એ હું અગાઉથી જ જાણી ગયો હતો.”

લાઉ-ચેન કંઈક આશ્ચર્ય પામ્યો છતાં હસીને બોલ્યો: “તમારા અતિથિસત્કાર માટે તમને ધન્યવાદ ઘટે છે.”

તે વખતથી લાઉ-ચેન અમારી સાથે જ રહ્યો. અને એ સાથે હોવાથી મુસાફરી પણ કંઈક અંશે સરળ બની. કારણ કે એ તરફનો રસ્તો એ બરાબર જાણતો હતો. તેની જ સલાહ મુજબ જંગલનો રસ્તો કાપવાથી અમને ઘણી સુગમતા થઈ. લાઉ-ચેનના માણસો અમથા અમથા જ બીને નાસી ગયા હતા એ વાત ઉપર અમને ધીમે ધીમે વિશ્વાસ આવતો ગયો. રસ્તામાં કશી જ ગડબડ

થઈ ન હતી. હાટેજ કિલ્લાની લગભગ નજીક આવ્યા ત્યાં સુધીના દિવસો તદ્દન નચિંતાઈથી ગયા હતા અને શરૂઆતની ભયંકર ઘટનાઓ પણ અમને તો બાણે સ્વપ્નવત્ થઈ પડી હતી.

કોને ખબર હતી કે આટલા દિવસ પછી પાછી એ શરૂ થવાની હતી ! કાચીનના પહાડોના ઊંચાં નીચાં જંગલોના વાંકાચુંકા રસ્તામાં રખડયા પછી જ્યારે હાટેજના કિલ્લાનાં અમને પ્રથમ દર્શન થયાં ત્યારે બાણે અમારા મનમાં શાન્તિ થઈ. ચારે તરફના ઊંચા પહાડોનાં શિખરો વચ્ચે સપાટ ભૂમિ ઉપર એ કિલ્લો હતો. ત્યાં લીલાંછમ ખેતરોમાં ખેડૂતોનાં થોડાં થોડાં ઝૂંપડાંવાળાં ગામ જણાતાં હતાં. જ્યાં નજર કરે ત્યાં બૌદ્ધ પેગોડાનાં શિખરો નજરે પડતાં હતાં. અહીંના રહેવાસીઓ ‘શાન’ જાતના હતા. તેઓએ લઢીને આ દેશ જીતેલો હોવા છતાં હાલ તેઓ પ્રમાદી અને આળસુ થઈ પડ્યા હતા. હાલ કાચીન લોકો તેમને વારંવાર સતાવતા હતા.

આ હાટેજ કિલ્લાની પેલી મેર “ડાર્” લોકોના અજાણ્યા દેશમાં પ્રવેશ કરવાનો હતો. ત્યાં પહોંચીને અને જંગલમાં થઈને ઘોડા જાય એવો રસ્તો ય વ હતો. મજૂરને માથે સામાન ચઢાવી, પગે ચાલીને ગયા વિના ખીજે માર્ગ જ ન હતો. પહોંચી ઉપરથી હાટેજ કિલ્લાની સમાન ભૂમિ પર ઉતરવાને આગલે દિવસે સાંજના જ

આ સંબંધી અમારા તંબુમાં ચર્ચા થતી હતી.

લાઉ-ચેનના તંબુમાં જ અમે બધા બેઠા હતા. આજ કેટલાક દિવસથી અમારા બન્નેના તંબુઓ નજીક નજીક પડતા હતા. મજૂર મેળવવા અને રસ્તા-ઘાટ સંબંધીની એકની એક વાતોની ચર્ચા તે ક્યાં સુધી સારી લાગે? થોડી વાર પછી હું તો ત્યાંથી ઊઠી ગયો. પહાડ ઉપરથી નીચેની સપાટ ભૂમિ ઉપરનું દૃશ્ય જોવાની મને ઇચ્છા હતી. તંબુમાંથી નીકળી પહાડની ધાર તરફ જવાની તૈયારી કરું છું એટલામાં અમારા તંબુ તરફ મજૂર પડતાં જ હું ચમકી ઊઠ્યો. કોઈ એક જણ ખૂબ સાવચેતીથી અમારા તંબુમાં પેસતો હતો. તેની અમારા તરફ પીઠ હોવા છતાં તે મોંગ પો કે બીજો નોકર ન હતો એ સમજવામાં મને સુશ્કેલી પડી નહિ. અમારા ઘોડાવાળામાંનો પણ તે ન હતો. તેનો પહેરવેશ સુદ્ધાં શુદ્ધો પડતો હતો.

પ્રથમ તો મને મામાસાહેબ તથા લાઉ-ચેનને ખૂબ પાડવાની ઇચ્છા થઈ. પણ પછી એમ થયું કે એનો હેતુ એક વાર છૂપી રીતે જાણી લેવો જરૂરનો છે. હું દબાતે પગલે અમારા તંબુ પાસે જઈને બિલો. તે માણસ તે વખત અંદર પેઠો હતો. જરાક ચાલ જોઈને હું તંબુનો પડદો આંધો કરી અંદર દાખલ થઈ બોલ્યો: “કેમ છો તું?”

જણ હું આગળ વધી શક્યો નહિ. તે વખતે

તંબુમાં દીવો કર્યો ન હતો. બહારની સાથે સરખાવતાં અંદર ઘણો અંધકાર હતો. હું બરાબર જોઈ શકું તે પહેલાં તો એક જબરદસ્ત ધકકો ખાઈ હું જમીન પર પડ્યો. મામાસાહેબના ઘડીદાર ખાટના ખૂણા સાથે માથું અક્ષળાયું. પેલો માણસ તે વખતે તંબુની બહાર નાસી ગયો.

જમીન પરથી ઊઠી મેં તેનો પીછો પકડવાનો યત્ન કર્યો. પરંતુ માથામાં સજ્જડ વાગ્યું હતું. તંબુમાંથી બહાર નીકળતાં જ મારા પગ જમીન પર ટક્યા જ નહિ. માથું પણ ધમધમી રહ્યું હતું. પેલો માણસ મારી નજર આગળ તે વખતે અત્યંત ઉતાવળે પહાડની તળેટી આગળ જ્યાં રસ્તો નીચો ઉતરતો હતો તે તરફ દોડી જતો હતો. મેં એ સ્થિતિમાં એને પકડવો અસંભવ જાણી ખૂબ પાડીને મામાસાહેબને બોલાવ્યા.

લાઉ-ચેન અને મામાસાહેબ બન્ને જણ એક સાથે ઉતાવળા ઉતાવળા તંબુમાંથી બહાર આવ્યા. પણ તે વખતે પેલો માણસ પકડાય એવી કશી ય આશા ન હતી. જોતજોતાંમાં તો તે પહાડની કિનારથી નીચે ઊતરી પડ્યો. સંધ્યાકાળ હોવાથી અંધકાર એવો વધતો જતો હતો કે તેની પાછળ માણસો દોડાવતાં ય તેને પકડવો એ અશક્ય હતું.

મામાસાહેબ નજીક આવતાં જ આશ્ચર્ય પામી બોલી ઊઠ્યા: “ અરે ! આ શું ? તારા માથામાં લોહી

ક્યાંથી ?”

માથામાંથી લોહી નીકળતું હતું તેનું મને હજી સુધી લાન ન હતું. મેં જોયું તો મારું પહેરણુ પણ લાલ થઈ ગયું હતું. પરંતુ તે તરફ નજર કરવાનો વખત ન હતો. મેં ટૂંકમાં બધી હકીકત તેમને કહી.

લાઉ-ચેન તો ઉશ્કેરાઈ ગયો. મામાસાહેબ શાન્ત સહજલાવે બોલ્યા: “ભિભો રહે, પ્રથમ તારા માથામાં કેટલો ઘા પડ્યો છે તે જોવા દે.”

હું અકળાઈને બોલ્યો: “એ પછી જોશો તો ય ચાલશે. પેટ્રો પણ નાસી જાય છે તે જ જુઓને !”

“તેને આપણે શું કરી શકીશું ? હવે તો કશો ઉપાય છે નહિ.” એમ કહી મામાસાહેબ તંબુમાં દીવો કરવા ગયા.

વિસ્મિત કંઠે લાઉ-ચેને પૂછ્યું: “એનો કંઈ હેતુ તમને જણાયો ?”

મામાસાહેબ દીવો સળગાવતા સળગાવતા બોલ્યા : “ઉદ્દેશ તે બીજો શો હોય ? હશે ચોરીબોરી કરવાનો. અંડીના કાચીનો એ કામમાં તો એછા છે.”

હું ઉશ્કેરાઈ જઈ બોલવા જતો હતો કે તે કાચીન ન હતો. કાચીનનો ચહેરો અને પહેરવેશ એવો નથી હોતો. પણ એ વાત કહેવાની જરૂર જ ન રહી. દીવો સળગતાં જ જમીન પર એક વસ્તુ એકી સાથે અમારી ત્રણે જણની નજરે પડી.

ગડી વાળેલો એક કાગળ જમીન પર પડ્યો હતો. એ કાગળ ઉપર સ્ત્રીમુખી ચામાચેણું ચિત્ર દોરેલું હતું !

લાઉ-ચેન નીચો પડી તે લેવા જતો હતો પણ એટલામાં તો મામાસાહેબે એક રીતે તે ઝડપી લીધો કહીએ તોય ચાલે.

એમણે તરત જ તેની ગડી ખોલી વાંચવો શરૂ કરી દીધો.

મામાસાહેબ જેટલી ઢીલ કરતા હતા તેટલા જ હું તથા લાઉ-ચેન અધીરા બની રહ્યા હતા. લાઉ-ચેનની અધીરાઈ અમારા કરતાં ય વધારે જણાતી હતી.

મને લાગ્યું કે મામાસાહેબ અમથા જ મહેનત કરતા હતા. થોડીક વાર પછી લાઉ-ચેનના હાથમાં કાગળ આપી તે બોલ્યા:—“વાંચો તો ! ચીની ભાષાનું જ્ઞાન મને બહુજ સામાન્ય છે. જે કાંઈ જાણું છું તે વડે તો આ કાગળ વાંચવો જ અસંભવ છે. માત્ર એક જ શબ્દનો અર્થ કરી શકું છું.”

હું અધીરો થઈને બોલ્યો: “માત્ર એકજ શબ્દ માટે આટલી વાર સુધી મહેનત કરવાની જરૂર શી હતી?”

“યત્ન કરી જોયો.” મામાસાહેબ બોલ્યા.

લાઉ-ચેન ચીની ભાષા જરૂર જાણતો હતો પરંતુ તે પણ કાગળ ઉપર જેટલો વખત નજર નાખી રહ્યો તેટલા વખતમાં તો એક આખી વાર્તા વાંચી જવાય.

મામાસાહેબે એટલામાં તો મારા કપાળ પર પાટો ખાંધી દીધો હતો. લાઉ-ચેન ઘણો ઉશ્કેરાતો હતો તે સહેજમાં જ જણાઈ આવતું હતું. કેટલાય ચત્તે શાન્ત થતાં તે મામાસાહેબને કહેવા લાગ્યો: “તમે આ કાગળનો શો અર્થ કર્યો ?”

ક્ષણ વાર થોભી મામાસાહેબ બોલ્યા: “અર્થ તો હું કશોય કરી શકતો નથી. ચીની અક્ષરોમાં તો કશું સમજાય એવું છે જ ક્યાં ? એક એક અક્ષરના સો સો અર્થ. પણ ચામાચેણની પાંખ સંબંધી કંઈક છે ખરું.”

લાઉ-ચેન જરાવાર ચૂપ રહી મામાસાહેબ તરફ તીક્ષ્ણ દષ્ટિએ તાકી ગંભીર સ્વરે બોલ્યો: “તમે ખરું જ કહો છો. ચામાચેણની પાંખની વાત એમાં છે અને તેની સાથે જે છે તે ભયંકર છે.”

મેં બીકણ અવાજે પ્રશ્ન કર્યો: “શું ?”

કાગળ ખોલી લાઉ-ચેન બોલ્યો: “પહેલાં કાગળનું ભાષાંતર કરું છું, તે સાંભળો. કાગળમાં લખે છે—“માયાવી ચામાચેણ—સ્ત્રીમુખી ચામાચેણની આંખ અંધકારમાં ચળેઈ શકે છે. અરણ્ય અને પર્વત પણ એની પાંખને અટકાવી શકે તેમ નથી. તૈયાર રહો. આજે તમારો છેલ્લો દિવસ છે.”

પરંતુ આ ધમકીનો અર્થ શો ? સ્ત્રીમુખી ચામાચેણ તે શું ?”

લાઉ-ચેન બોલ્યો: “સ્ત્રીમુખી ચામાચેણ શું તે હું

તમને કહી શકું.” બોલતાં બોલતાં લાઉ-ચેનનો સ્વર પણ બાણે ખીકથી કંપી ઊઠ્યો. “મને એમની વાત કંઈક ખબર છે. સ્ત્રીમુખી આમાચેણ કાંઈ એક જણ કે એક વ્યક્તિ નથી. એ તો એક મોટો ગુપ્ત સંપ્રદાય છે. આખા ચીન, પ્રદ્વદેશ, જાપાન બધેય એની શાખાઓ છે. એ લોકો એવા ભયંકર છે કે તેની તમે કલ્પનાય ન કરી શકો. એ લોકો ન કરી શકે એવું કોઈ કામ નથી. એમની શક્તિ પણ અસાધારણ છે”

“પણ આપણા ઉપર એમને એટલો રોષ કે વેર રાખવાનું કારણ શું છે ? મિચિનામાં પણ મામા-સાહેબને આવો એક કાગળ મળ્યો હતો.”

લાઉ-ચેન અત્યંત વિસ્મિત થઈ બોલ્યો: “મિચિનામાં મળ્યો હતો ? તેમાં શું હતું ?”

મામાસાહેબ બોલવા જતા હતા, પણ તેમના પહેલાં જ હું બોલી ઊઠ્યો: “તેમાં અમને અમારી મુસાફરી મુલતવી રાખવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું.”

લાઉ-ચેન બોલ્યો: “ત્યારે તમે તે વાત માની નહિ. પણ તે વખત તો તમે જાણતા ન હતા. સ્ત્રીમુખી આમાચેણની બધી વાતો જાણતા હોત તો કદાચ તમે આ મુસાફરીએ નીકળત જ નહિ.”

“પણ નીકળી જ ચૂક્યા એટલે હવે શું થાય ? આજ કાગળમાં આ રીતે ભય બતાવવાનો અર્થ શો ?”

લાઉ-ચેન ગંભીર થઈ બોલ્યો: “એ લોકો કદિ

અમથો ભય બતાવતા જ નથી.”

“તમે કહેવા શું માગો છે ?”

“હું કશું કહેવા માગતો નથી. હું જાણું છું કે આજે કાંઈ ભયંકર બનાવ બનશે જ. જરૂર એકાદ લોગ આજે લેવાશે.”

મામાસાહેબ આ ભયંકર પળે પળ સહેજ હસીને બોલ્યા: “તે આપણો જન ન યે હોય !”

લાઉ-ચેન અત્યંત ગંભીરભાવે બોલ્યો:—“છેવટમાં એવો પ્રયત્ન તો કરવોજ પડશે. આપણે આજે અત્યંત સાવધાન અને જાગ્રત રહેવું પડશે.”

મેં પૂછ્યું: “આપણે શું કરવું જોઈએ ? તંબુમાં ખીજ બે જણનાં પહેરાની વ્યવસ્થા કરીશું ?”

“તે કરી શકે છે. પરંતુ આજ હું પોતે આવીને આપના તંબુમાં રહીશ.”

મામાસાહેબ કદાચ સભ્યતાને ખાતર બોલ્યા હશે: “તેની કશી જરૂર નથી. અમારી આફત તમારે માથે નાખવાની અમારી ઇચ્છા નથી.”

લાઉ-ચેન આથી અત્યંત ખિન્ન થઈ બોલ્યો: “આપે મારા પર જે ઉપકાર કર્યા છે, તેના બદલામાં માત્ર આટલું કરવામાં મને રોકશો નહિ. હું કેટલી મદદ કરી શકીશ તે તો હું જાણતો નથી.”

મામાસાહેબ વળી કંઈ કહેવા જતા હતા, પરંતુ લાઉ-ચેન તેમને અટકાવીને દૃઢ સ્વરે બોલ્યો: “ના, એ

નહિ બને. આપની આકૃતમાં મારે ભાગ લેવો જ નોંધએ. આજની રાત હું અહીં જ ગાળીશ.”

છેવટે એ જ ગોઠવણ થઈ. એમ નક્કી થયું કે લાઉ-એનના તંબૂમાં મોંગ પો અને બે કાચીન નોકરો પહેરો ભરે અને અમારા તંબૂમાં રહેવું. અમારે ત્રણ જણે અમારા નોકરોમાંના કોઈને પહેરો ભરવા બોલાવવા. મામાસાહેબ નારાજ હતા. તેના કારણમાં એક તો આ બીના નોકરોમાં જાહેર કરી તેમને બીવરાવી મૂકવાની તેમની મરજી ન હતી. અને બીજું નોકરોમાં કોણ વિશ્વાસુ અને કોણ અવિશ્વાસુ છે તે નક્કી કરવું કઠણ હતું. તેમાંના કોઈને ય બોલાવવાથી કદાચ પરિણામ ઉલટું પણ આવે.

સાત

જંગલને રસ્તે એવી અદ્ભુત રાત તો કોઈ ગાળી ન હતી. હથિયાર લઈને ત્રણે જણુ સામા-સામી બેઠા હતા. તંબૂની અંદર મોટો દીવો બળતો હતો. આખા દિવસના શ્રમ પછી રખેને ઊંઘ આવી જાય, માટે સ્ટવ ઉપર કડક કોપ્રીનું પાણી ઉકળ્યા કરતું હતું. બીજો કોઈ જાતનો શબ્દજ થતો ન હતો. અમે એક બીજા સાથે સાધારણ રીતે વાત પણ કરી શકતા ન હતા.

ધીમે ધીમે રાત વધવા લાગી. જંગલના કુદા જેવા જીવ જંતુઓનો તંબૂમાં જાણે સંઘ ભરાઈ ગયો હતો. છતાં દીવો બળતો જ રાખવો પડ્યો હતો.

એક વખત લાઉ-ચેન ઊઠીને બોલ્યો: “ધૃષ્ટિ હોય તો તમે વારાફરતી ઊંઘી શકો છો.”

હું રાજી હતો છતાં મામાસાહેબ એ વાતમાં રાજી ન થયા. રાતના અંધકારમાં ચારે તરફ જંતુઓના અદ્ભુત અવાજ થતા હતા. એ અવાજનો

અર્થ સમજાય તો એ જંગલની રાતની જાણે કંઈક જુદી જ વાતો સમજાત. એક વખત જાણે નજીકમાં જ કોઈના ઉધરસ ખાવાનો શબ્દ સંભળાયો. એ ઉધરસ જાણે રડતા વાદના ગાનાનો અવાજ ન હોય ! વળી એક વખત આખું જંગલ જાણે ખીકથી, એક ભયંકર ઘોંઘાટથી જાગ્રત થઈ. ઊઠ્યું પરન્તુ એ ઘોંઘાટ થોડી વારમાં જ અંધ પડી ગયો. ઝાડ ઉપર વાંદરા ખીકથી જાણે દાંતીઆ કરતા ચીસો પાડી ઊઠ્યા. કદાચ કોઈ ભયંકર સાપે અથવા કોઈ શયતાન જેવા નિઃશબ્દે ફરનારા ચિતાએ તેમના પર હુમલો કર્યો હશે. રહી રહીને રાતનાં આમાચીડિયા જેવાં જંતુના અવાજ અમારી બહુજ નજીકમાં સંભળાતા હતા.

જરા જરા શબ્દ કે અવાજ સંભળાય કે લાઉ-ચેન બહુજ આતુરતાથી કાન ઊંચા કરતો. મેં પૂછ્યું : “શું સાંભળો છો ?”

લાઉ-ચેન અદ્ભુત ભાવે હસતાં હસતાં બોલ્યો : “સ્રીમુખા અર્થાત માયાવી પતંગિયાનો સંકેત સાંભળવાનો ચત્ન કરું છું.”

“સંકેત વળી કેવો ? જંગલનાં જનાવરનો અવાજ તો સંભળાય છે ?”

“જનાવરના જેવો અવાજ કાઢીને તેઓ એક ખીજાને સંકેત કરે છે.”

લાઉ-ચેનની વાત પૂરી થતાં ન થતાંમાં તો એક

ભયંકર પ્રવાહ ખરડો અને માથાને કંપાવતો આખા શરીરને અવશ બનાવતો જાણે વહી ગયો. આશ્ચર્યકારક કોઈ પક્ષીનો અવાજ સંભળાયો. અંધકાર જ જાણે કકળી ઊઠ્યો. લાઉ-ચેને ના કહ્યું હોત તો પણ સમજી શકત કે એ અવાજ કોઈ રીતે પણ સાધારણ પક્ષીનો અવાજ ન હતો.

લાઉ-ચેન હાંફોફાંફો ઊઠ્યો. તેનું પીગું મોઢું ભયથી વધુ પીગું પડી ગયું. તે અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલ્યોઃ “વખત થયો છે.”

તે જ વખત મેં ઊઠી તાંબૂની બહારના ભાગમાં પ્રકાશિકાનું અજવાળું ફેંક્યું. અમારા તાંબૂની નજીકના એક ઝાડ ઉપરથી ખરેખર જ એક મોટું પંખી પાંખો ફફડાવતું ઊડી ગયું. બીજું કશું કયાંય જોવામાં આવ્યું નહિ. પાછા આવીને મેં કહ્યુંઃ “કેમ શું છે ? એક પંખીને તો ઊડી જતાં મેં જોયું.”

લાઉ-ચેન એવાજ ફિક્કા ચહેરાથી બોલ્યોઃ “હશે, પણ હવે તૈયાર રહો.”

મામાસાહેબના મનની શી સ્થિતિ હતી તે તો કહી શકતો નથી, પણ માફ તો આખું શરીર ઉતેજના-ઉશ્કેરાટથી કંપી રહ્યું હતું.

નજરે દેખાતા દુશ્મન સાથે સામાસામી લડી શકાય, પણ આ અદૃશ્ય લેહલયાં શત્રુની રાહ જોઈ આ રીતે બેસી રહેવાનો ગ્રાસ તો અસહ્ય હતો. તે

કેવી રીતે દેખા દેશે એ કશાનીય ખબર નહોતી. તે કેવી રીતે હુમલો કરશે તે પણ જાણતા નહોતા. તંખૂની ત્રણે બાજુની ત્રણે દિવલો તરફ વારંવાર ધ્યાનથી જોતો હતો. પણ ખડારના અંધકારમાં શું થતું હતું, તેની કશી ખબર પડતી ન હતી. હું મને પોતાને કોઈ રીતેય સ્થિર રાખી શકતો ન હતો. ખૂબ જોરથી પિસ્તોલ પકડી રાખી હતી છતાં હું જાણતો હતો કે મારે હાથે પસીનો થઈ ગયો હતો અને મારી મુઠ્ઠી નરમ બનતી જતી હતી.

પણ આમ વધુ વખત રાહ જોવી ન પડી. એકાએક નિશાચર પંખીના એ અવાજથી જાણે પાંચું આપું જંગલ એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી આખા આ જંગલના આકાશને કંપાવી રહ્યું. ત્યારપછી અમારા તંખૂની ફાટમાંથી દેવતાની આંચ દેખાઈ. નજીકમાં જ ભડભડાટ કરતો અગ્નિ સળગતો હતો.

શું બીના હતી તે જોવા હું દરવાજા ભણી દોડ્યો. શરૂઆતમાં તો મામાસાહેબ મને અટકાવવા ગયા, પણ પછી કોણ જાણે શોય વિચાર કરી તે બોલ્યા: “આલ.”

લાઉ-એન ખૂમ પાડી બોલી ઊઠ્યો: “બધાય આમ એક સાથે ખડાર ન જશે.”

પરંતુ તે વખત મારા ઉશ્કેરાટની હદ ન હતી. તેમ મને પોતાને રોકવાની પણ મારી શક્તિ ન હતી. હું કશું સાંભળ્યા વિના જ ખડાર પડ્યો. તંખૂની અંદર એ રીતે અનિશ્ચિનતામાં બેસી તલ તલ કરીને

દુઃખ ભોગવવા કરતાં જે થાય તે કરી લેવાય તોય શાન્તિ વળે.

ખડાર નીકળતાં જ મોંગ પો અને કાચીન ચાકરની ખૂમો સાંભળી. લાઉ-ચેનનો તંખૂ જ લડલડ કરતો સળગતો હતો. એ લોકો મહાંમુશ્કેલીએ અંદરથી જીવતા છટક્યા હતા. કાચીન નોકર બેએક જગ્યાએ દાઝ્યો હતો. તેની ખૂમો બંધ રહે તેમ ન હતી.

તે વખત આગ ખૂઝાવવાનો પ્રયત્ન વૃથા હતો. આખો તંખૂ સળગી ઊઠ્યો હતો. તેના લડકાનું અજવાળું જંગલના ઘણા ભાગ સુધી પહોંચ્યું હતું. પણ ત્યાં જોવા જેવું કશું જ ન હતું. “શી રીતે આગ લાગી? એમણે કશું જોયું હતું કે કેમ?” વગેરે સવાલ તે વખત પૂછવા નકામા હતા. એમને બે જણને શાન્ત કરી અમારા તંખૂમાં લાવવાની ગોઠવણ કરૂં છું ત્યાં તો પાછો હું ચમકી ઊઠ્યો. આ વખત પિસ્તોલનો અવાજ સંભળાયો. અને તે પણ અમારા જ તંખૂમાંથી.

હવે જ્યાં આવીએ કે મામાસાહેબે મારી સાથે આવવાનું કહ્યું છતાં આવ્યા ન હતા. એ જ્યાં આવતાં જ ભયથી હૃદય કંપી ઊઠ્યું. લાઉ-ચેન બોલ્યો હતો : “જરૂર એકાદ જનનો આજ ભોગ લેવાશે.”

મોંગ પોને મારી પાછળ આવવાનો ઇશારો કરી હું અમારા તંખૂમાં પેઠો. ત્યાં જે દેખાવ જોયો તેથી ક્ષણવાર તો માફ શરીર ઠંડુ હીમ જ બની ગયું.

મામાસાહેબ ચત્તાપાટ જમીન પર પડ્યા હતા. તેમને લાન નહોતું તે તો સ્પષ્ટ જણાતું ન હતું. પણ પ્રાણ હતો કે નહિ એ શંકા હતી. લાઉ-ચેન હાથમાં પિસ્તોલ લઈ તેમના ઉપર છેક નીચે નમી કશું જોતો હતો.

મારાં પગલાંનો અવાજ સાંભળી પ્રથમ ચમકી ઊઠી તેણે પિસ્તોલ મારા તરફ જ તાકી, પણ પછી શરમાઈ ગયો હોય તેમ પિસ્તોલ નીચી નમાવી દયામણા અવાજે બોલ્યો : “જુઓને, શું થઈ ગયું ! આટલા માટે જ તમને જવાની હું ના કહેતો હતો. ત્રણ જણ સાથે હોત તો કદાચ આમ ન બનત.”

“પરન્તુ થયું શું ? મામાસાહેબ જીવતા તો છેને ?”

મારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં લાઉ-ચેને જે કહ્યું તેથી મને મારી અક્કલ ઉપર અપાર અફસોસ થયો. શા માટે હું મૂર્ખની માફક આવી આફતના વખતે બહાર નીકળ્યો ?

મામાસાહેબ મારી સાથે આવવા પાછા ફરી પોતાની પિસ્તોલ લેવા ગયા તે વખતે લાઉ-ચેને દરવાજા આગળ દુશ્મનને જોયો. તે વખત મામાસાહેબ તેની સામે હતા. પિસ્તોલ છોડવાનો વખત મળે તે પહેલાં જ દુશ્મને એક ભારે દંડા વડે મામાસાહેબના માથામાં જોરથી ઘા કર્યો. લાઉ-ચેને તે પછી ગોળી

છોડી ખરી, પણ તેથી દુશ્મનને કશું નુકસાન ન થયું.

લાઉ-ચેન વાત કરતો હતો તે દરમિયાન હું મામા-સાહેબ પાસે બેસી એમને તપાસતો હતો. માથાનો જખમ જખરો હતો. ત્યાં વાળ સાથે લોહી જમી ગયું હતું. મામાસાહેબને હજી લાન નહોતું પણ જીવ હતો એમ મને લાગ્યું. હૃદયના ધબકારા ધીમા ધીમા સંભળાતા હતા.

લાઉ-ચેન એ વાત સાંભળી આગ્રહથી મામાસાહેબને ફરી એક વાર તપાસીને બોલ્યો: “હાં. હૃદય ધબકે છે. ફિક્કર કરવા જેવું નથી. એમને ખૂબ સાવચેતીથી રાખવા પડશે. પહેલાં માથાનો ઘા ધોઈને પાટો બાંધવો પડશે.”

હું લુગડું લેવા જતાં એકાએક ચમકી ઊઠી બોલ્યો: “દરવાજા પાસે કેાનું લોહી પડ્યું છે, લાઉ-ચેન ? મામાસાહેબનું લોહી તો તંબૂના અંદરના ભાગમાં છે.”

“દરવાજા પાસે લોહી ? ક્યાં છે ?” એમ કહેતો લાઉ-ચેન આગળ આવ્યો. ત્યારપછી આનંદથી બોલ્યો: “ત્યારે તો મારી ગોળી ખાત્રી ગઈ નથી. જરૂર તેના શરીરમાં સારો જેવો જખમ થયો છે. આ રહ્યા લોહીના ખીજ ડાઘ. જલદી મારી સાથે આવો. દુશ્મન જરૂર ઘાયલ થયો છે. આવી રીતની ગોળી લાગ્યા પછી તે લાગ્યે જ વધારે દૂર જઈ શકે. હમણું જ તેને પકડી શકાશે.”

“પણ મામાસાહેબ અહીં આ દશામાં.....”

“ માત્ર બે જ મિનિટ ! મોંગ પો છે એટલે ફિકર નથી. મામાસાહેબને માટે જ આ શયતાનને પકડવાનો ચત્ન કરવો જોઈએ. ”

આ વિચાર કરી કાચીન ચાકરને દરવાજા પાસે રાખી અમે બહાર ચાલ્યા.

લોહીના ડાઘ થોડેક દૂર જઈને જાહુની માફક જ બંધ થઈ ગયા. આબુબાબુ બધું ચ તપાસ્યું. છૂપાવાની કોઈ જગ્યા જ ન હતી. એક જગ્યાએ ઘણું લોહી પડ્યું હતું. મને લાગ્યું કે એ માણસ એ જગ્યા પર ઘણી વાર સુધી બેસો હશે, પણ પછી ક્યાં ગયો ? કોઈ હિંસક પશુ તો એને નહિ લઈ ગયું હોય ? પણ તેમ હોય તો લોહીના ડાઘ ક્યાં જાય ? અને હોલવાતો અગ્નિ જેવો હતો, તેવા લાઉ-ચેનના બળતા તાંબૂની આંચ પાસે કોઈ પશુનું આવવું પણ સંભવિત ન હતું.

મૂઠ જેવા બનીને કશું ન સમજતાં અમે પાછા તાંબૂમાં આવ્યા. પરંતુ ત્યાં પણ લયાનક આશ્ચર્ય અમારી રાહ જોઈ રહ્યું હતું.

તાંબૂમાં આવી જે જોયું, તેથી તો મારી આંખનો ચ હું વિશ્વાસ કરી ન શક્યો. અંદર તો મોંગ પો કે મામાસાહેબ કોઈએ ચ ન હતું. વાર તો માત્ર બે પાંચ મિનિટની જ થઈ હતી. પેલો કાચીન ચાકર તો હજી દરવાજામાં બેઠો બેઠો પહેરો ભરતો હતો. અને

એટલામાં એક ધાયલ અને એક સાળે, એમ બે માણસ જેવાં માણસ ત'બૂમાંથી કયાં ગેબ થઈ ગયાં !

ત'બૂમાં આવી ક્ષણ વાર તો અમે બાઘાની માફક ઊભા રહ્યા. લાઉ-ચેનનું મોઢું જોતાં મને એમ લાગ્યું કે બાણે મારા કરતાં તે વધારે બી ગયો હતો. તે વખત શું કરવું ઉચિત હતું તેનો વિચાર કરવાની પણ અમારામાં શક્તિ ન હતી.

આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે અમે ત'બૂમાં જેવું જોઈને ગયા હતા તેનાથી વધારે કશો ફેરફાર કે વેર-વિખેર પણ જણાતું ન હતું. જે ધાબળા ઉપર મામા-સાહેબને સૂવાડયા હતા, તે પણ ચૂંથાયલો ન હતો. બે જણની ઝપાઝપીનું ચિન્હ પણ કોઈ જગ્યાએ જોવામાં આવતું ન હતું. મામાસાહેબ કદાચ બેહોશ હતા, પણ મોંગ પો તો શુદ્ધિમાં હતોને ! શું તેને સામા થવા જેટલો વખતેય નહિ મળ્યો હોય ! એક સાબતાબં અને એક જખમી બેહોશ માણસને આટલી વારમાં ત્યાંથી ઉઠાવી જવા એ કંઈ ઓછી બહાદુરીની વાત ન હતી.

જેમણે જે રીતે આ કાર્ય કર્યું હતું તેમની શક્તિનાં વખાણ જ કરવાં પડે. આ બધી ઘટના જરા પણ અવાજ વગર એવી ચુપકીદી અને ઉતાવળથી કરવામાં આવી હતી કે એની પ્રશંસા કર્યા વિના ચાલે જ નહિ.

તેથી જ હું પ્રથમ તંબૂમાં અસાધારણ કશું જોઈ શક્યો નહિ. પણ હવે નજર પડતાં જ ચમકી ઊઠ્યો.

લાઉ-ચેન પણ કદાચ મારી સાથે સાથે દેખવા પામ્યો હતો. બન્ને જણ એક સાથે તંબૂની ધાર તરફ ગયા. દરવાજા આગળ કાચીન ચાકર બેઠેલો હોવા છતાં આ કાચી શી રીતે બની ગયું હશે તે હવે અમે સમજવા પામ્યા. કોઈ ધારવાળા હથીઆર વડે તંબૂની પાછળની દિવાલનું કપડું ત્રણ હાથ ચીરી નાંખેલું હતું. ત્યાંથી જ તેઓ અંદર આવ્યા હશે એમાં શંકા નથી. અને આ ઉપરથી બે જણને શી રીતે તંબૂમાંથી લઈ ગયા હશે તે પણ સમજાઈ આવ્યું. પણ કશો અવાજ કેમ નહિ થયો હોય તે સમજાયું નહિ. અમે તરત જ એ ચીરા આગળથી તંબૂની બહાર નીકળ્યા. બહાર લાઉ-ચેનના તંબૂની આગ લગભગ ચોલવાઈ ગઈ હતી.

અમારા તંબૂના આ પાછલા ભાગમાં જ્યારે આગ જ્વરમાં હતી, ત્યારે પણ અંધારું જ હતું. અને હુશ્મને એ અંધકારનો જ લાભ લીધો હતો. અમે જ્યારે પહેલી વખત લોહીના ડાઘા જોતા જોતા તંબૂની બહાર ગયા, તે વખત તેઓ અમારાથી થોડા જ હાથ દૂર હશે પણ અમે તેમને જોઈ શક્યા નહિ.

પ્રકાશિકા લઈ અમે ઘણે દૂર સુધી ગયા. પણ એ ગાઢ અંધકારમાં તેમનો કયાં પત્તો લાગે? પહેલી

વખત તો લોહીના ડાઘા જોતા જોતા થોડે દૂર સુધી ચ
 ગયા હતા પણ અહીં તો કશુંય ચિંત્ન ન હતું.
 એક જ રાતમાં આમ અમારી નજર સમક્ષ ગાળેવાર
 એવી ભેદભરીરીતે તે દુશ્મન અદૃશ્ય થયો પણ અમે
 કશુંય સમજી શક્યા નહિ.

આહ

નિરાશ થઈને જ્યારે અમે ત'બૂમાં પાછા આવ્યા ત્યારે મારા મનની સ્થિતિનું વર્ણન કરાય તેમજ ન હતું. પ્રથમ તો આફતમાં મૂઠ બની જઈ, આ બધું શું બની ગયું અને શું બને છે તેજ ન સમજાયું. પણ પાછળથી બધું સમજાયું. કેવા સંભોગો હતા તેનું લાન થયું ત્યારે ખરેખરજ મને બધે અંધ-કાર ભાસ્યો.

પહેલાં મોઢે ગમે તે વાતો કરી હોય, પણ આ અબજયા દેશમાં વિપત્તિથી ઘેરાઈ, જેના ભરોસા પર અહીં આવવાનું સાહસ કયું હતું, તે મામાસાહેબની આ દશા થયા પછી માફ શું થશે ? હું કયાં જઈને જિલ્લો રહીશ ? મને કોની સહાય ? માફ હવે કર્તવ્ય શું ?

મામાસાહેબ જીવતા હોય કે ન હોય, પણ તેમની શોધ તો જરૂર કરવી. પણ એ શી રીતે બને ? તદ્દન અબજયો અને આફતથી ભરેલો દેશ હતો ! અત્યાર સુધીમાં જે બેયું હતું તે ઉપરથી સ્પષ્ટજ સમ-

જાતું હતું કે શત્રુ જેવો લેદ્દલરો હતો, તેવો જ શક્તિમાન પણ હતો.

એના વિરુદ્ધ હું શું કરી શકું ? કશું કરવા ધારૂં તોય પણ મામાસાહેબની ગેરહાજરીમાં અમારી ટોળીના લોકો મારું કહ્યું માને કે કેમ એ પણ શંકા જ હતી. એકલે હાથે કશું કરવાનો યત્ન કરું એ તો ગાંડપણ જ હતું. એમાં તો કોઈ વાઘ વડના શિકાર થવું પડે.

છતાં પાછા જવું એ પણ એટલુંજ અસંભવિત હતું. મામાસાહેબની શોધ કર્યા વિના માત્ર મારો જીવ બચાવવા પાછા જવાનું તો મારાથી બને તેમ જ ન હતું.

કોઈ રસ્તો ન મળવાથી નિરાશ થઈ બે હાથે માથું દાબી બેઠો હતો. છૂપું રાખવાથી શો ફાયદો ? ખરેખર જ તે વખતે આવી ભયંકર પરિસ્થિતિમાં મારી આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં હતાં. મારા પર કોઈ આક્રમક આવી પડશે એ ખીકથી નહિ, પણ ચારે તરફથી આમ બધી મહેનત વ્યર્થ જવાથી. મારી પોતાની અશક્તિ અને મામાસાહેબની આવી શોચનીય દશાનો વિચાર કરતાં મારાં હૃઃખ અને ક્ષોભનો અવધિ ન હતો.

માથું નીચું કરી આંખો મીચી બેઠો હતો. એટલામાં હું ચમકી ઊઠ્યો. લાઉ-ચેને મારી પાસે ઊભા રહી મારા ખભા પર હાથ મૂક્યો હતો.

મેં ઊંચું જોયું. એટલે તે બોલ્યો: “જરાય ગભ-

રાશે ના, મીસ્ટર ગોળવાળા ! હું મામાસાહેબની શોધ કરીશ જ. આ શયતાનીયતનો બદલો લેવાની તો મારી ફરજ જ છે એ સમજી લેજો.”

મોઢે હું કશું કહી શક્યો નહિ, પરંતુ કૃતરાતની મારા ચહેરા પર જે નિશાનીઓ સ્ફૂરી રહી હતી તે જોવા જાણવામાં લાઉ-ચેનની જરાય ભૂલ નહિ થઈ હોય.

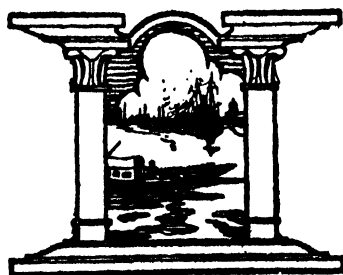
લાઉ-ચેન ઘડીવાર ચૂપ રહી બોલ્યો : “આ બાબતમાં મારો કશોય સ્વાર્થ નથી એમ ન ધારશો. તમારી મદદથી હું યુનાન જવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો. તમારી મુસાફરી નિષ્ફળ થઈ બંધ રહે, તેમાં મને પણ એટલું જ નુકસાન છે. તે ઉપરાંત આજે કેટલાક દિવસની તમારી સાથેની મિત્રતા તરફ જોતાં પણ આ હાલતમાં હું મારી સગવડનો વિચારે ચ ન કરી શકું. તમારી મિત્રતાના ઉપકારના ઋણ તરીકેય મારે યત્ન કરવો જોઈએ.”

મેં કહ્યું : “તમને હજીય આશા છે કે આપણે મામાસાહેબની ભાળ મેળવી શકીશું ? તમે પોતે જ એ સ્ત્રીમુખા પતંગિયાની-એ માયાવી પતંગિયાના ભયંકર પ્રતાપ અને શક્તિની વાત કહેતાને ?”

“હા. એ તો મેં કહી હતી અને હજીય કહું છું કે એ લોકો ભયંકર છે. તેમને માટે કશુંય અશક્ય નથી. એમની સાથે દુશ્મનાવટ કરવી એટલે જાતે જ જમને નોતરવો. પણ તેથી આપણે કશું ન કરીએ એ તો બને નહિ !”

આ ચીના તરફ કૃતજ્ઞતા અને માનથી હું ખરે-ખર અભિભૂત થઈ ગયો. ઊભા થઈ તેના હાથ પકડી કાંઈક ગભરાઈ મેં કહ્યું: “આ વખતની તમારી મદદની વાત હું મારા જીવનમાં તો, કદીય નહિ ભૂલું. લાઉ-ચેન, મને અફસોસ થાય છે કે એક દિવસ મેં તમારા ૫૨ પૃષ્ઠ સંદેહની નજરે જોયું હતું.”

લાઉ-ચેન કશીય લાગણી ન જણાવતાં તે એની ચૂંચી આંખ અરધી તીરછી નીચી કરી બોલ્યો: “વખત જ આપણી બધી ભૂલ સુધારી દે છે, મી. ગોળવાળા !

નવ

મા માસાહેબનો પત્તો લાગ્યો નહિ. સખત મહેનત કરવા છતાં એમનો પત્તો મળે એવું કશુંય અમે શોધી શક્યા ન હતા. લાઉ-ચેનની સલાહ મુજબ અમે પહાડ ઉપરથી સપાટ જમીન પર આવી, હાટેજ કિલ્લાને ડાબી બાજુએ રાખી, શાન લોકોના હેશમાં થઈ પાછા વધુ ડુંગરાળ અરણ્યમાં આવી પહોંચ્યા હતા.

હાટેજ કિલ્લામાં અમે જાણી જોઈને જ નહોતા ગયા. લાઉ-ચેનની સલાહમાં મને કંઈ અનુગતું ન લાગ્યું. ત્યાંના સરકારી માણસો પાસેથી ખાસ કોઈ પ્રકારની આશા રાખવી નિરર્થક હતી. તેઓ માયાવી પતંગિયાની વાતને સાધારણ ગપ તરીકે જ ઉડાવી દેત. તે ઉપરાંત મામાસાહેબની ગેરહાજરીનાં અમને આગળ જવાની પરવાનગી પણ કદાચ ન મળત. એમની મદદ મેળવવા જઈને બધી તરફથી નિરાશ થવા કરતાં પોતાના જ પ્રયત્નથી જે બને તે કરવાનું વધુ યોગ્ય હતું એમ

સમજી અમે છૂપી રીતે શાન પ્રદેશ ઓળંગીને આવ્યા હતા.

કયાં જવું અને કયે માર્ગે જવું એ સંબંધી મારે બધો આધાર લાઉ-ચેનના ઉપર જ રાખવો પડ્યો હતો. આ પ્રદેશથી તે જાણીતો હતો. તેમજ દુશ્મનની શક્તિ અને સ્વભાવથી પણ તે જ જાણીતો હતો. એ જાખતમાં તેની વાત ઉપર કાંઈ કહેવું તે મારે માટે યોગ્ય ન હતું. અને એમ કરવાનું કશું પ્રયોજન પણ ન હતું.

પરંતુ સપાટ પ્રદેશ વીંધી આ ડુંગરાળ પ્રદેશમાં આવ્યા પછી પણ મામાસાહેબના દુશ્મનની કશીય જાણ ન મળી, તેથી હું હતાશ થઈ ગયો.

મામાસાહેબ જીવતા હતા કે નહિ, તે સંબંધમાં ખાત્રીપૂર્વક કશું કહી ન શકવા છતાંય દુશ્મનોની ટુકડી શાન લોકોનો દેશ છોડી આ ડુંગરાળ પ્રદેશમાં જ આવી છે એમ લાઉ-ચેનને અતૂટ અને અચળ વિશ્વાસ હતો. પણ એ વાત મારા મનમાં ઉતરતી ન હતી.

રસ્તે આવતાં છૂપી રીતે શાન લોકોનાં ગામોમાં છૂપા જસુસ મોકલી અનેક પ્રકારે અમે તપાસ કરવા ચત્ન કર્યો હતો. પરંતુ એ બધા ય પ્રયત્ન નિષ્ફળ નીવડ્યા હતા. જે કાંઈ ખબર મળતી હતી તે પણ કાલ્પનિક અને ઉલટાસુલટી મળતી. એ ખબર ઉપર જરા ય વિશ્વાસ રખાય તેમ ન હતું. એમાં અમને સગવડને બદલે અગ-

વડ જ વધુ પડી હતી.

ફરના એક ગામમાંથી એક વખત એક પ્રવાસી સંઘના સમાચાર મળ્યા હતા. તેમાંના એક જણના રહેરાનું જે વર્ણન સાંભળ્યું તેને તાણીતુસીને મામા-સાહેબના રહેરાને બંધબેસતું કરી શકાય. પરંતુ બરાબર તપાસ કરવા જતાં નિરાશા જ મળી.

વળી એ જ રીતે એક વખત એક મુસાફર દુકડીની તપાસ કરવા જતાં રીતસર આકૃતમાં જ સપડાયો હતો. તેમની દુકડી ય મોટી હતી અને તેમાં કેદી પણ હતા. પરંતુ છેવટે જણાયું કે તેઓ સ્થાનિક સિપાહી હતા અને કેટલાક કાચીન ધાડપાડુઓને ફરથી લાવી હાટે જ કિલ્લામાં લઈ જતા હતા. જે જરા ડહાપણ કરી એ કેદીઓની હિલચાલ ઉપર નજર કરવા ગયા હોત તો અમારે પણ એમના બસુસ ગણાઈને હાટે જ કિલ્લાના મહેમાન બનવું પડત.

રસ્તામાં પત્તો લાગે એવું કશું ય ન મળવા છતાં લાઉ-ચેતનો ઉત્સાહ રતીભાર પણ ઓછો થયો ન હતો. આ તરફ નોકરો તરફથી પણ અમને ઉપાધિ થતી હતી. અમારા પોતાના નોકરો મામાસાહેબની ગેરહાજરીમાં આગળ વધવા નારાજ હતા. તેમનો પગાર ચૂકવી તેમને રજા આપવી પડી હતી. કદાચ તેઓ અમારી સાથે આવવા રાજી થાત તો પણ અમારે તો અગવડ હતી. સપાટ શાન દેશમાં થઈને ઘોડાઓની

મોટી ટુકડી લઈ છૂપી રીતે જવાનું કઠણ હતું. લાઉ-ચેન
જે ભાર વહેનારા મજૂરો ન લઈ આવ્યો હોત તો
અમારે ત્યાં જ અટકી રહેવું પડત. ખાસ જરૂરની
ચીજો સિવાય બીજી બધી વસ્તુઓને ત્યાં ને ત્યાં જ
છોડી અમારે શાન દેશ પસાર કરવો પડ્યો હતો.

પણ હવે મને એમ થતું હતું કે શાન દેશ
પસાર કરવાથી ય લાલ શો થયો ? પર્વત ચઢવા જેટલા
મુશ્કેલીભર્યા હતા, તેટલું જ અરણ્ય પણ ગાઢ હતું.
જે પગનું મનુષ્ય સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણી તરીકેનું પોતાનું
ગૌરવ આ સ્થળે જાળવી રાખી શકે તેમ ન હતું.
ઘુંટણીએ પડી ચઢવું પડે એવા ગાઢ જંગલથી
ઢંકાયલા પર્વતો જ અહીં વધારે હતા. અહીંથી થોડે જ
દૂર “ડાર” નામના વેંતીઆ લોકોનો અજાણ્યો દેશ
હતો. મામાસાહેબની મુસાફરી આ સ્થળ માટે જ હતી.
પણ એમને જોળવા માટે જ અહીં સુધી દોડ્યા આવવું
કેટલું યોગ્ય હતું તે કોણ કહી શકે ?

પણ લાઉ-ચેનની ધારણા જુદા પ્રકારની હતી.
માયાવી પતંગિયાનો પત્તો અહીં જ લાગશે એમ તે
વિશ્વાસપૂર્વક માનતો હતો. આટલા દિવસ વીતવા
છતાં તેનો કશો ય પત્તો ન લાગવાથી એક દિવસ આ
ખાખત વાઢવિવાઢ કરવાની મને ફરજ પડી.

તે દિવસે પર્વતની મુશ્કેલીભરી જાણી ચડાઈ
ઉતરાઈ પછી માત્ર સાતેક માઈલ અમે આદ્યા હોઈશું.

જે સ્થળે અમારા તંબૂ ઠોકાયા હતા તે સ્થળ બે પહાડની વચ્ચેની એક સાંકડી ગલી હતી. ગાઢ અરણ્યથી ઢંકાયેલી બન્ને બાજુએ ઉભા પહાડોની લાઇન ક્યાં સુધી લાંબી હતી તે કહી શકાય તેમ ન હતું. તેમની વચ્ચે સાંકડી જગ્યામાં જેમ તેમ કરી ઠોકેલા એ તંબૂમાં પણ મારા ચિત્તને સ્વસ્થતા ન હતી. મનમાં થતું હતું કે બાણે હમણાં જ બન્ને બાજુના ઉંચા પહાડો કૂર રાક્ષસનું રૂપ ધરી અમને કચરી કે પીસી નાખશે.

આજકાલ હું અને લાઉ-ચેન એક જ તંબૂમાં રહેતા હતા. અમારા માણસો બધે સરસામાન લઇને બીજા તંબૂમાં પડાવ નાખી રહેતા હતા. અહીં ટાઢના બેરને લીધે અને હિંસક પશુઓના ભયથી તંબૂનાં વ્યવહાર વગર બીજો ઉપાય જ ન હતો.

બહાર રાતનો ઘોર અંધકાર છવાઇ રહ્યો હતો. લાઉ-ચેન એક કાગળ ઉપર અમારે આગળ પ્રવાસ કરવા સાડું નકશે તૈયાર કરી રહી રહ્યો હતો. હું મારી બંદૂક સાફ કરતાં બોલ્યોઃ “ હવે આગળ વધવાનું મારું દિલ થતું નથી, લાઉ-ચેન ! ”

“ કેમ ? ” તેણે બાંચું ન બેતાં કહ્યું.

હું જરા અકળાઇને બોલ્યોઃ “ કેમ ! એય કહેવું પડશે ? આટલા દિવસ થયા પણ કશો પત્તો તો લાગતોજ નથી. આપણે અવળે રસ્તે નથી જતા એની સાબિતી શી ? ”

લાઉ-ચેન નકશેા ફૂર ખસેડી બોલ્યોઃ “ સાબિતી તો કશી નથી.....”

“ તો પછી આમ હેરાન થવાથી લાભ શો ? મને લાગે છે કે માયાવી પતંગિયાને આટલું બધું ભયંકર માની લેવામાં જ આપણે ભૂલ કરી છે. આપણે હાટેં જ કિલ્લામાં જ જવાની જરૂર હતી. આ ગાઠ વનમાં એમનો કશોય પત્તો લાગવાનો નથી. ”

મારા મોઢાની વાત મોઢામાં જ રહી ગઈ. લાઉ-ચેન અને હું—બન્ને જણ એકસાથે ચમકી ઊઠ્યા. બહાર નિશાચર પંખીના ભયંકર ચિત્કારથી અંધકાર પણ જાણે કંપી ઊઠ્યો !

મારું આખું શરીર જાણે ખીકથી જકડાઈ ગયું. મામાસાહેબનો દેહ જે દિવસે અંતર્ધ્યાન થયો તે દિવસના એ પંખીના ચિત્કારથી જે ભયંકર ઘટનાઓ બની હતી, તે કોઈ દિવસ ભૂલાય તેવી જ ન હતી. અજાણતાં જ મારો હાથ કમર ઉપરની પિસ્તોલ ઉપર જઈ પડ્યો.

પરન્તુ લાઉ-ચેન પ્રથમ ચમકી ઊઠવા છતાં પાછળથી હસી પડ્યો.

“ વાહ ! હસો છો કેમ ? ” મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“ તમારા હાવભાવ જોઈને ! ”

“ મારા હાવભાવ જોઈને ? કેમ, તમે ખહેરા છો ? કશું સાંભળ્યું નહિ ? ”

“ના, કેમ ન સાંભળ્યું? પણ એમાં ખીવા જેવું કશુંય નથી.”

હું આશ્ચર્યથી તેના મોઢા સામે જોઈ રહ્યો. લાઉ-ચેન થોડી વાર પછી બોલ્યો: “હજી તમે અસલ અને નકલનો તફાવત સમજી શકો તેમ નથી. આ તો હતો આ દેશના “ટીંકરબર્ડ” નામના એક જાતના પક્ષીનો ચિત્કાર. માયાવી પતંગિયું આ અવાજની નકલ કરે છે-પોતાના સંકેત માટે, પરંતુ એ નકલી અવાજ ઓળખાઈ આવે છે.”

હું કાંઈક છોલીલો પડીને ખંઠક સાફ કરવા લાગ્યો. ખરૂં પૂછો તો લાઉ-ચેનની આ વાતથી મને આશ્વાસન મળવાને બદલે નિરાશા મળી. ગમે તેટલી ખીક લાગી, પણ એ પંખીના ચિત્કારથી મનમાં કંઈક આશાનો ય ઉદય થયો હતો. આશા તો એ હતી કે છેવટે આટલે દિવસે પણ માયાવી પતંગિયાનો પત્તો લાગશે. ગમે તે રસ્તે તેનો પત્તો મેળવવાની આખરે જરૂર હતી. જો એ ન મળે તો મામાસાહેબનો પત્તો કયાં અને કેવી રીતે મેળવવો? જેને માયાવી પતંગિયાનો સંકેત સમજ્યો હતો, તે ખરા પંખીનો ચિત્કાર હતો એ જાણી ખીક તો દૂર થઈ, પણ મારૂં મન અસ્વસ્થ થઈ ગયું.

થોડી વારમાં ખંઠક સાફ કરી લઈ હું ઊઠ્યો. લાઉ-ચેન હજી ય નકશા ઉપર ઝૂકી પડી કંઈક જોતો હતો.

ત્યાં જઈ તેના ખભા પર હાથ મૂકી નીચો વળી નકશા તરફ નજર કરતાં હું બોલ્યોઃ “ તમે નકશો જોવામાં આટલા બધા ગરકાવ થઈ જાઓ છો, તેનું કારણ મને સમજાતું નથી. લાઉ-ચેન ! એ નકશાથી આપણા દુશ્મનનો પત્તો મળશે ? ”

નકશાને વેગળો મૂકી મારા તરફ કંઈક ઉશ્કેરાયલા ભાવે જોતો લાઉ-ચેન બોલ્યોઃ “ નકશો નહિ હોય તો આપણે આગળ વધીશું શાના આધારે ? ”

“ પણ આપણે જઈએ છીએ ક્યાં ? ”

લાઉ-ચેન જરાક વાર મૌન રહી કંઈક વિચાર કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી મને પાસે બેસવાનું કહી એક ઠાગળ લઈ તેના ઉપર કેટલાંક નિશાન કરીને તે બોલ્યોઃ “ આનો કશો અર્થ સમજાય છે ? ”

“ સમજાય છે. આપણે જે પહાડી રસ્તે આવ્યા છીએ, તેનું આ ચિત્ર છે. ”

“ ખરાબર ઓળખ્યું. પણ તમે એક વાત નથી જાણતા. આ નકશો સંપૂર્ણ નથી. આપણી જમણી તરફના પહાડની પાછળ શું છે તે આપણે જાણતા નથી. કોઈ જાણતું નથી. એ પહાડ ઓળંગાય તેવો નથી, તેથી ત્યાંનો નકશો તૈયાર થયો નથી. ”

“ પણ આપણે કંઈ નકશો તૈયાર કરવા તો અહીં આવ્યા નથી ! ”

“ ના. એટલા માટે તો આવ્યા નથી, પણ આપણે

ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા માટે આપણે પહાડની પેલી પાર જવાની જરૂર છે.”

“જ્યાંની વાત કોઈ જાણતું નથી, ત્યાં જવાથી આપણે ઉદ્દેશ સફળ થશે એમ શા ઉપરથી ધારો છો?”

લાઉ-ચેન અત્યાર સુધીમાં જરા ઉતાવળો થઈ રહ્યો હતો. તે બોલ્યો: “બધી વાત હું સમજાવી નહિ શકું. મીસ્ટર ગોળવાળા! અહીં તમારે મારા ઉપર જ આધાર રાખવો પડશે.”

“તે તો રાખું છું, પણ જરા વિચાર કરી જુઓ કે આટલા દિવસ થવા છતાંય જરા જેટલા સમાચાર આપણને ન મળ્યા એ કેવું? વળી બીજી એક વાત. એ પહાડ તો ન ઓળંગાય એવો છે. તે શી રીતે ઓળંગીશું?”

“ગમે તે રીતે. છેવટે એ પહાડની આસપાસ ફરીને પણ જવું પડશે. કદી.....”

“કદી શું?”

“કદી ભોગજોગે એ ‘ડાડ’ લોકોનો છૂપો રસ્તો આપણને ના મળે, તો પણ એ પહાડ ઓળંગવાનો એક છૂપો રસ્તો છે, મી. ગોળવાળા! માત્ર ‘ડાડ’ લોકો, અને મને લાગે છે કે “માયાવી પતંગિયા” વાળા જ એ રસ્તો જાણે છે.....”

લાઉ-ચેનની વાત પૂરી થતાં પહેલાં જ હું અપ્રસન્ન મને ત્યાંથી ઊઠી તાંબૂના દરવાજા આગળ આવી બેઠો.

હતો. ત્યાં ઊભા રહી કંઈક વિસ્મિત સ્વરે મેં કહ્યું:
 “તેઓ તો કંઈ ચાલીચલાવીને આપણને એ
 રસ્તો બતાવી જવાના નથી ! આપણે તો આ
 પહાડ ને જંગલમાં રખડી રખડીને મરવાનું જ છે.
 એના કરતાં તો હાટેજ કિલ્લામાં જઈ ખખર આપી
 હોત તો કંઈકે રસ્તો નીકળ્યો હોત.”

લાઉ-ચેને કશે જવાળ ન આપ્યો. હું એ
 ધ્યાનભાવે તંબૂનો પડદો ખસેડી એકાએક ચમકી ઉઠી
 ઉત્તેજિત પણ ધીમા સ્વરે બોલ્યો: “લાઉ-ચેન ! જલદી
 મારી પ્રકાશિકા આપ તો !”

ખહાર ગાઠ અંધકારમાં આગીઆના ઝબકારા
 સિવાય ખીબું કશુંય દેખી શકાય તેમ ન હતું.
 પરન્તુ સૂઝાં પાંદડાં કચડતું કોઈ દોડી જતું હોય એવો
 અવાજ મેં સાંભળ્યો.

લાઉ-ચેન પ્રકાશિકા લાવે એટલામાં તો તે અવાજ
 અંધ થઈ ગયો. પ્રકાશિકા તાકી ચારે તરફ જોયું પણ
 મને કશુંય જણાયું નહિ.

લાઉ-ચેને ઉશ્કેરાઈને પૂછ્યું: “શું છે? શું થયું?”

“કોઈ જાણે આપણા તંબૂ પાસે ઊભું રહી
 આપણી વાતો સાંભળવાનો યત્ન કરતું હતું. મેં ખહાર
 ડોકું કાઢતાં જ નાસી ગયું.”

“નાસી ગયું? પણ અહીંથી તો નાસી જવાનો
 રસ્તો નથી. આ સાંકડો પહાડી રસ્તો પાછળ તો ચારેક

માઇલ લાંબો છે, અને આગળની બાજુએ કેટલો લાંબો હશે તેનો તો પત્તો નથી. છૂપો રસ્તો ના બાજુતા હોય તો તે આપણા હાથમાંથી કોઈ પણ રીતે છટકી શકે તેમ નથી. ”

લાઉ-ચેન જાતે પ્રકાશિકા લઈને આગળ ચાલ્યો. પગલાંનો અવાજ અમારા મજૂરોના તાંબૂ તરફ જ ગયો હતો. પરંતુ ત્યાં જઈને ચારે તરફ પ્રકાશિકા ફેંકવા છતાંય અમે કોઈને જોઈ શક્યા નહિ. રસ્તો બહુ જ સાંકડો હતો. ઘણાં મોટાં ઝાડ સામે હોવા છતાં અમારી નજર ચૂકાવીને છૂપાવાનો કયાંય લાગ મળે તેમ ન હતું. જલદી નાસી જાય તોય તેનાં પગલાંનો અવાજ ફરી સંભળાવો જોઈતો હતો.

એકાએક શંકા થતાં મેં લાઉ-ચેનને કહ્યું: “આપણા મજૂરોને એક વાર બોલાવો, જોઈએ !”

“ કેમ ? ના. ના. તમારી શંકા ગેરવ્યાજબી છે. તેમાંનું કોઈ એવું કામ કરે તેમ નથી. બધાય વિશ્વાસુ છે. તે ઉપરાંત રાત્રે ભૂતના ભયથી કોઈનેય બહાર નીકળવાની હિમ્મત નથી. ”

છતાંય હું હઠ કરીને બોલ્યો: “ ભલે ન હોય, છતાં એક વાર જોવામાં નુકસાને શું છે ? ના હોય તો તમે અહીં ટોચ લઈ ઊભા રહી નજર રાખો. હું અંદર જઈ જોઈ આવું છું. ”

હું ચાલ્યો જતો હતો. લાઉ-ચેન એકાએક મારો

હાથ પકડી બોલ્યો: “ ઊભા રહો. હું ચ આવું છું.”

“ પણ બહાર એક જણે નજર તો રાખવી જોઈએ ને ! ”

“ ત્યારે તમે બહાર રહો. હું અંદર મજૂરોની તપાસ કરું છું.”

બહાર એકલા રહેવાની લાઉ-ચેનની નામરજી જોઈ મને ખરેખર જ હસવું આવ્યું. ગમે તેમ હો, પણ બહાર રહેવાની તેની મરજી ન જોતાં હું તેના કહેવા મુજબ બહાર ઊભો.

મજૂરોનો મોટો ભાગ ઊંઘી ગયો હતો. તેમને ખૂંચો પાડીને જગાડતાં લાઉ-ચેનને વાર લાગી. અંદર ગયે ઘણી વાર થઈ, છતાં તે પાછો ન ફર્યો.

બહાર ઊભા રહી, કાન શરવા કરી, ચારે તરફ ટોચ ફેંકી હું જોયા કરતો હતો. ચારે તરફ અધું શાન્ત હતું. મારી ટોચ જેમ જેમ ફેરવતો તેમ તેમ તેની સાથે મોટાં મોટાં આડની છાયા વગર કશું ચ હાલતું ન હતું. બહારની કડકડતી ઠંડી નાકથી તે છાતી સુધી જાણે ખરફ ઠાંસો ઠાંસીને ભરી દેતી હતી.

આમ વગર કારણે હવે ત્યાં વધુ વાર ઊભા રહેવું કે નહિ એમ વિચાર કરતો હતો, એટલામાં મને લાગ્યું કે જાણે પહાડ તરફ એક મોટા આડની છાયામાં જાણે કશું હાલતું હતું.

કમરબંધમાંથી પિસ્તોલ જમણા હાથમાં લઈ,

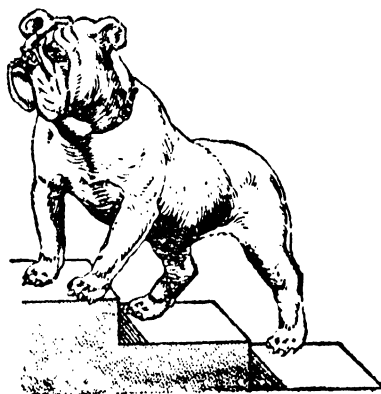
ડાબા હાથમાં ટોચાં લઈ હું ધીમે ધીમે તે તરફ ચાલ્યો. પણ વધારે દૂર જવું પડ્યું નહિ. સૂકાં પાન કચરતું ઝાડને ઓથેથી અકસ્માત જે પ્રાણી વિજળીની ગતિથી પહાડના તરફ નાહું, તેને ઓળખતાં પ્રથમ હસવું આવ્યું, તેમ શરમ પણ ઓછી ન આવી. આ પ્રાણીના ખખડાટથી ડરીને મેં કેવું ધાંધલ મચાવી મૂક્યું ! બકરા અને હરણને મળતું એ એક પ્રાણી હતું. તે “ગુરાલ” નામથી ઓળખાતું. રાત્રે અંધારે અમારા તંબૂની ધારે ચરતું ચરતું આવી પહોંચ્યું હશે, અને પછી અમારો સણસારો સાંભળી નાહું હશે. એને દુશ્મન જાણી આવી કડકડતી ટાઢમાં હું ચ હિરાન થયો અને લાઉ-ચેનને પણ હિરાન કર્યો.

શિકાર તરીકે ગુરાલ ઘણું દુષપ્રાપ્ય પ્રાણી ગણાય છે. પિસ્તોલથી વીંધી નાખવું મુશ્કેલ હોવા છતાં ય એક વાર પ્રયત્ન કર્યા વિના તેને જવા દેવાનું મન ન થયું. તે ઉપરાંત તે જનાવર બરાબર સપડાયું હતું. રસ્તો સાંકડો હતો. જો કે પહાડમાં ફરવાને તે ટેવાયલું હતું, છતાં ય ઊભો પહાડ ચઢવો તે તેને માટે અશક્ય હતું. ગમે ત્યાં નાસે પણ છેવટ તેને મારા તરફ જ પાછું ફરવું પડે તેમ હતું અને તે વખત તેનો શિકાર થઈ શકે એવો સંભવ હતો.

મેં જોયું કે એ જાનવર સામેની એક નાની ટેકરીની પાછળ ઊભું હતું. સંભાળપૂર્વક પિસ્તોલ પકડી

હું ધીમે ધીમે તે તરફ ગયો. એ ટેકરીની પાછળથી નીકળે કે તરત જ ગોળી છોડવાનો મારો વિચાર હતો. ટેકરીની પેલી બાજુથી પહાડ શરૂ થતો હતો. તેથી તે તરફ તે જઈ શકે તેમ ન હતું.

પરંતુ ટેકરીની છેક નજીક આવવા છતાં તે પ્રાણીને હાલતું ય મેં જોયું નહિ, તેથી મને આશ્ચર્ય થયું. બહુ જ સંભાળપૂર્વક હવે પ્રકાશિકા ખૂઝાવી ટેકરીની બીજી તરફ દબાતે પગલે જઈ એકાએક પ્રકાશિકા ફેંકી. પરંતુ તેના નાસવાનો અવાજ ન સંભળાયો, તેમ ત્યાં ગુરાલ કે બીજું પ્રાણી પણ ન દેખાયું. સામેના પહાડ નીચે જતી એક ગુફા કોઈ ભયંકર પ્રાણીની માફક મોં ફાડીને સામે ઊભી રહી હતી.

માત્ર એ પળજ કદાચ હું સ્તબ્ધ બનીને ઊભો
હોઈશ. ત્યાર પછી વિજળીની માફક, થોડી જ
વાર પહેલાં લાઉ-ચેન સાથે થયેલી વાતચીત મારા
મગજમાં સ્પુરી ઊઠી.

સામેની ગુફા તરફ ધ્યાન દઈને જોઈ રહ્યો. તે
બહુ ઉંડી હોય એમ તો મને ન લાગ્યું. ગુફાનું મોઢું
તો બહુ જ નાનું જણાતું હતું. સાધારણ કદના માણસને
પણ નીચા નમી માથું નમાવીને અંદર દાખલ થવું
પડે. પણ તેની તપાસ ક્યાં વિના પાછું તો ન જ
ફરવું એમ મને થયું. કંઈ નહિ તો છેવટમાં ગુરાલના
અદૃશ્ય થવાની મીમાંસા પણ એ ગુફામાંથી જ થવાની
હતી, એમાં મને જરાય શંકા ન હતી.

પ્રકાશિકાનું અજવાળું ફેંકતો હું અંદર પેઠો.
માથું નીચું ને નીચું રાખી અંદર ચાલવામાં બહુ જ
મુશ્કેલી પડતી હતી. મારી પ્રકાશિકાના અજવાળાથી
બહીને અનેક ચામાચીડિયાં આમતેમ ઊડાઊડ કરી

રહ્યાં હતાં. મને થયું કે કદાચ કોઈ હિંસક પ્રાણી પણ એમાં હોય ! પણ કેટલાંક પગલાં આગળ જતાં જ ગુફાનો રસ્તો વાંકો થઈને પહોંચો થતો. જોઈ મનમાં ઉત્સાહ આવ્યો અને કોઈ પણ જાતની આકૃતિનું ભાન જ ન રહ્યું.

હવે મારા મનમાં કોઈ પણ જાતની શંકા ન રહી. અદ્ભુત રીતે ‘ડાર્’ લોકોના રાજ્યનો છૂપો રસ્તો મને જડી ગયો હતો. એ બાબત હવે હું નિશ્ચિંત થયો.

પરંતુ એકલા આ રસ્તે ક્યાં સુધી જવાય ? રસ્તો જડ્યો જ છે, તો પછી કાલે બધાને લઈને જ આવું તોય ચાલે. હાલ તો પાછા ફરી લાઉં-ચેનને આ સમાચાર આપવાની જરૂર છે. આ છૂપા સાંકડા માર્ગમાં ઠેકાણે ઠેકાણે નાની નાની ગલીઓ છે, તેથી કદાચ પાછા ફરતાં ભૂલા પણ પડાય.

આ બધો વિચાર કરી પાછો ફરવા જતો હતો, ત્યાં પેલુંજ ગુરાલ બીકથી દોડતું દોડતું બાબુની ગલી-માંથી આવી મારા સામે ક્ષણ વાર ઊભું અને પાછું ઠેકડો મારી નાસવા લાગ્યું. એને કેવા ખરાબ ચોઘડી-આમાં મેં જોયું હશે તે કહી શકતો નથી. એને જોતાં જ મારા હાથમાંની પિસ્તોલ એકાએક છૂટી ગઈ અને તે સાથેજ, એમ થવાથી પોતાને હાથેજ કેવી આકૃતિ બહારી લીધી હતી તે સમજાઈ ગયું.

આ તો પિસ્તોલ નહિ, પણ બાણે કડકડાટ કરતું

આખું આસમાન જ તૂટી પડતું હોય એમ લાગ્યું. ગુફાના એ સાંકડા પણ લાંબા રસ્તા પર એ પિસ્તોલના અવાજનો પડઘો એવો ભયંકર સંભળાયો કે તે કહી જ ન શકાય. એટલાથી અટક્યું હોત તોય ડીક, પણ જાણે આખો પહાડ જ કંપી ઊઠ્યો અને ખરેખરો જ પ્રલય મચાવી મૂક્યો.

પિસ્તોલના સામાન્ય શબ્દની આટલી બધી શક્તિની મેં કદીય આવી કલ્પના કરી ન હતી. એ ગુફાના રસ્તા ઉપરના લાગમાં ઘણાય છૂટા પથ્થરો હશે. એકાએક પિસ્તોલના અવાજથી કંપી ઊડી તે બધાય ભયંકર અવાજ કરતા પડવા લાગ્યા. ઘડીક વાર તો મને લાગ્યું કે જાણે માફ મગજ જ ખસી ગયું છે!

કેટલીક વારે પથ્થર પડતા બંધ થયા પછી જાણે માફ મગજ ઠેકાણે આવ્યું. શરીર બેએક જગ્યાએ છોલાયું હતું, પણ માથું શી રીતે બચી ગયું તે કહી શકતો નથી. પરંતુ ધૂળ અને રોડાં ખંખેરી નાખી, આંખો ચોળી, ભય જરા દૂર થતાં પ્રકાશિકા ચેતાવી ચારે તરફ જોયું તો જણાયું કે આના કરતાં તો માથાના ચૂરા થઈ ગયા હોત તોય સાફ હતું. કારણ મારી ચારે તરફનો રસ્તો પથરાથી બંધ થઈ ગયો હતો. ચારે તરફ જાણે પથરા ખડકાઈ ગયા હતા! મને લાગ્યું કે બુદ્ધિહીનની માફક પિસ્તોલ છોડીને એ ગુફાના રસ્તામાં મેં મારી કબર જીવતાં જ ખોદી હતી.

પથથર પડ્યા તે વખત એક પથથરની હડફટથી હાથમાંની પિસ્તોલ તો કોણ જાણે ક્યાંય પડીને દબાઈ ગઈ હતી, પણ ખીજા હાથમાંની પ્રકાશિકા કોઈ પણ રીતે બચી ગઈ હતી. પ્રકાશિકાના અજવાળામાં પાગલની માફક હું ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. એકે દિશામાં રસ્તો જણાતો ન હતો. આગળ તેમજ પાછળ પથથરથી રસ્તો ખૂરાઈ ગયો હતો. મારા માથા ઉપરની પથથરવાળી છત ઊંચી હતી, તેથી ચાર પાંચ હાથ ઊંચે સુધી છવાયેલો રસ્તો તો હું કદાચ ઉપર ચઢી ફૂટી શકું તેમ હતું, પણ રસ્તાના બેય બાજુના વળાંક આગળ જ્યાં છત નીચી હતી, ત્યાંથી તો એક ઉંદર નાચ એટલીય જગ્યા જણાતી ન હતી.

શરૂઆતમાં આ આફતથી હું દિગ્મૂઠ બની ગયો, છતાં મેં આશા છોડી નહિ. મેં હિમ્મત રાખી કે પથથરને આમતેમ જરા ખસેડીને રસ્તો કરી શકાશે. તાંબૂ તરફ પાછા ફરવાના રસ્તા ઉપરના પથથરોને ખસેડવાનો મેં પ્રથમ ચત્ન કર્યો, પણ ફાકટ ! તે તરફનો શુક્રાનો એક મોટો ભાગ ધસી પડેલો હોવાથી ત્યાંનો ભાગ એવો થઈ પડ્યો હતો કે દશ જણ સાથે કુસ્તી કરનાર મદ્દત પણ એકાદ પથથરે ખસેડી શકે કે કેમ, તે શંકા ભરેલું હતું.

પાછા જવાનો રસ્તો ખંધ થઈ જવાથી મેં આગળ જવાનો રસ્તો કરવા ચત્ન કરવા માંડ્યો. એ તરફના

પથ્થર ખીજી ખાજી જેટલા મોટા ન હતા. એક ઉપર એક પડેલા હોવા છતાં વચ્ચે જરા જરા પોલાણુ દેખાતું હતું. પરંતુ ત્યાં પણ કેટલીક વાર નાહક મહેનત કર્યા પછી ભયનો માર્યો હું ધૂજી ઊઠ્યો. મને લાગ્યું કે હવે આ જીવતી કબરમાંથી બહાર નીકળવાનો મારે મારે માર્ગ જ નથી.

આ તરફના પથ્થર નાના હોવા છતાંય મારાથી ખસેડાય તેમ ન હતું. કદાચ કોશ જેવું હથીઆર હોત તોય જીદી વાત હતી. પણ ખાત્રી હાથે તો કશું મથાય તેમ ન હતું. હાથ મહેનતથી છોલાયલા અને થાકથી હું નિરાશ થઈને ત્યાંજ બેસી ગયો. પહાડના છૂપા સુરંગના રસ્તામાં આ રીતે કેદી થઈ પડવું એ કેટલું ભયંકર હતું તે મારાથી અજાણ્યું ન હતું. સાથે કંઈ ખાવાનું કે પાણી સરખુંય ન હતું. અને મને સ્પષ્ટ સમજાયું કે મૃત્યુ સાથેની મારી લઢાઈ ઝાઝો વખત ચાલશે નહિ. મારાં હાડકાં પણ લોકદૃષ્ટિથી છૂપાઈ અહીંજ પડી રહેશે.

હું એટલો બધો નિરાશ બની ગયો હતો કે જો મારી સાથે એ વખતે પિસ્તોલ હોત તો કદાચ તલ તલ કરીને મરવા કરતાં હું આપઘાતજ કરત. પરંતુ પિસ્તોલ તો પથ્થર અને માટીમાં ક્યાંય દબાઈ ગઈ હતી. થોડી વાર પહેલાં પ્રકાશિકાની મદદથી ખોળવા છતાં ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો.

તેમ પ્રકાશિકાને વધુ વાર વાપરતાંય ખીક લાગતી હતી. કારણ જો એનો ખાવર થઈ રહે તો મારે કશોય આધાર ન રહે. એ લીપણ અંધકારમાં જરા વારેય પ્રકાશિકાનું અજવાળું ન મળે તો કદાચ હું તો ગાંડો જ થઈ જાઉં. ખાસ કારણ અથવા ઘડી વાર મારા મનને દિલાસો આપવા ખાતર જ જરૂર પડે તો પ્રકાશિકા વાપરવી, નહિ તો બિલકુલ ન વાપરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો.

અત્યાર પહેલાં એક વાર ઊંચે અજવાળું નાખી ત્યાંથી બહાર નીકળવાનો કોઈ માર્ગ છે કે નહિ તેની મેં તપાસ કરી લીધી હતી. ઉપરની છત કેટલેક ઠેકાણે ઠીકઠીક ઊંચી હતી. મારી તેજદાર પ્રકાશિકાનું અજવાળું પણ કેટલેક સ્થળે પહોંચી શકતું ન હતું નીચેથી જોતાં જ લાગે કે જાણે ત્યાં છતજ નથી માત્ર રાતનું અંધારું આકાશજ દેખાય છે. ખૂબ ધ્યાનથી જુએ તો જ કાળા પથ્થર નજરે પડતા હતા. ત્યાર અસંખ્ય આમાચીડિયાં ભરાઈ રહ્યાં હતાં.

આમ નિરાશ થઈને કેટલો વખત ખેસી રહ્યો હોઈશ તે કહી શકતો નથી. એ ગાઢ અંધકારમાં વખતનો અંદાજ કાઢવો પણ કઠિન હતો. દિવસ અને રાત જેવું તો ત્યાં હતું જ નહિ. હૈયાના ધબકારા વિના ખીજ શામાં સમય વહી જાય છે તે પણ જાણી શકાય તેમ ન હતું. થાક અને નિરાશાથી મારી આંખો પણ હવે તો ઉઘડતી ન હતી.

મને એમ પણ થતું કે એ ઊંઘમાં અચેતન બની પડી રહેવાય તોય સાડું.

એકાએક ચમકીને મેં આંખ ઉઘાડી. મારા હૈયાના થડકારા ઉપરાંત મને ખીજે કંઈક અવાજ સંભળાયો. આમાચીડિયાનો એ શબ્દ ન હતો. તેમ વળી એ શબ્દ મારી છેક નજીક જ હતો.

આંખ ખોલતાં જ મારા આખા શરીરમાં જાણે ભયથી કાંટા લોકાવા લાગ્યા. ગુફાની નીચેની જમીન ઉપર જાણે કેટલોક આસમાની પ્રકાશ અંધકારમાં હાલતો ચાલતો ફરતો હોય એમ જણાયું.

મને થયું કે શું ખરેખર જ માડું મગજ એટલામાં ખસી ગયું ! મેં મારા માથાના વાળ સુદ્ધાં ખેંચી જોયા. સાથે સાથે એ બધો આસમાની પ્રકાશ ગુફાના રસ્તાની કિનાર આગળની એક ફાટમાં વિજળીને વેગે અદૃશ્ય થઈ ગયો !

હવે મેં પ્રકાશિકા સળગાવી. ખીકથી માડું ગળું સૂકાઈ ગયું. પરન્તુ ક્યાંય કશું જણાતું ન હતું, માત્ર મરેલા ગુરાલનું શબ ત્યાં પથરાની વચમાં પડ્યું હતું.

ત્યારે શું મેં ભૂત જોયું હશે ? આટલી આફ-તમાંય મને હસવું આવ્યું. હું ભૂતપ્રેત માનતો ન હતો. ગમે તેવી આફત હોય પણ એવા વહેમ માનવા હું કબૂલ ન હતો. ગમે તે રીતે મગજ ઠેકાણે જ રાખવાનું હતું.

પણ ત્યારે એ પ્રકાશ શાનો હશે ? મેં પ્રકાશિકા હોલવી શ્વાસ રૂંધી રાહ જોવા માંડી. ઘણી વાર સુધી કશું દેખાયું નહિ. તેમ કશોય શબ્દ સંભળાયો નહિ. ત્યાર પછી એકાએક ગુફાના માર્ગની દીવાલની એક ફાટમાં એ પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો. એક એક કરી કેટલાંય કિરણો ત્યાંથી નીકળી આવી મરેલા ગુરાલની આંખાંખાં ફેરવા લાગ્યા.

મનને મજબૂત કરવાના અનેક યત્ન કરવા છતાં મારું આખું શરીર કંપી ઊઠ્યું. તરત જ મેં પ્રકાશિકા સળગાવી.

પણ કેવું આશ્ચર્ય ! પ્રકાશિકાનું અજવાળું પડતાંજ, પેલા રંગીન પ્રકાશના બદલે કેટલાક મોટા મોટા ઉંદર દોડતા પેલી ફાટમાં પેસી ગયા.

મોટા મોટા ઉંદર જોઈને આશ્વાસન પામવાનું તો વેગળું રહ્યું, પણ મારું તો આશ્ચર્ય વધી પડ્યું. અંધારામાં પતંગીઆના શરીરમાંથી તો પ્રકાશ નીકળતો જોયો હતો, પણ ઉંદરના શરીરમાંથી આસમાની પ્રકાશ નીકળતો તો સાંભળ્યોય નહોતો !

પ્રકાશિકા લઈ હું ઉંદર પેસી ગયા હતા તે ફાટ આગળ ગયો. ત્યાં દર હતું, અને તે ખૂબ મોટું હતું. ઘૂંટણીએ પડી તેમાં પ્રકાશિકાનું અજવાળું ફેંક્યું તો તે નીચે જવાને બદલે સામેની બાજુ તરફ ઘણે દૂર સુધી ગયું. ફરી પાછા કદાચ ઉંદરો આવશે એ

આશામાં એક પથ્થર લઈ તે ઢરની બાબુએ રાહ જોવા લાગ્યો.

મારી પોતાની જીવંત સમાધિની વાત, હું આ ઉંઢરોનો લેદ શોધી કાઢવાની ધગશમાં છેક જ ભૂલી ગયો હતો !

માણસની વાસથી, યા કેાઈ પણ રીતે માણસની હાજરી જાણી ઉંઢરો પાછા ન આવ્યા. કેટલીય વાર રાહ જોઈ, થાકીને, જેવો હું પ્રકાશિકા સળગાવવા જાઉં છું, તેવો જ મને સ્પષ્ટ રીતે માણસનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળાયો.

અહીં પગલાંનો અવાજ કેવો ? પ્રથમ હું આશ્ચર્ય પામ્યો; છતાં મને સમજતાં જરાય વાર ન લાગી કે એ ઢરની બીજી બાબુએ પણ એવોજ ગુફાની અંદર છૂપો રસ્તો હતો જે હું જે સુરંગમાં હતો તેને ઘસાઈને જતો હતો. વચ્ચે માત્ર સામાન્ય પથ્થરનો આંતરો હતો.

પગલાંનો અવાજ સાંભળી, પ્રથમ તો હું આ ભયંકર કેદખાનામાંથી છૂટવાની આશાએ ખૂમ પાડવા જતો હતો, પરન્તુ મારા મોંમાંથી અવાજ જ ન નીકળ્યો. જમીન ઉપર વાંકો વળી હું ફાટમાં થઈને બીજી તરફ નજર રાખતો હતો. પગલાં તે ફાટની નજીક આવતાંજ આસમાની આમાના પ્રકાશથી ત્યાંનો અંધકાર દૂર થઈ ગયો. સ્તબ્ધ બનીને મેં જોયું કે સામેની બાબુથી

જેઓ જતા હતા તે બધાંયના પગમાંથી એ અદ્ભુત આસમાની રંગનો પ્રકાશ નીકળતો હતો.

આ વખત મને ખરેખર જ લાગ્યું કે મારું મગજ ખસી જ ગયું છે. ભયંકર વિપત્તિથી જરૂર હું પાગલ બની ગયો છું. પ્રથમ ઉંદરના શરીરમાંથી અને પછી માણસના પગમાંથી પ્રકાશ નીકળતો જોવો એનો અર્થ બીજો હોઈ જ શો શકે ? સામાન્ય બુદ્ધિથી જોત જણાશે કે એ બનવું જ મુશ્કેલ હતું; છતાં મેં તે જોયું અને તેથી મને લાગ્યું કે જરૂર એ મારા વિકૃત મગજનું જ પરિણામ હશે !

મારી ઇચ્છા ન હોવા છતાં અબજુતાં હું બીકનો માર્યો અસ્કુટ ચિત્કાર કરી ઊઠ્યો અને એને પરિણામે આશ્ચર્યજનક રીતે મારા છૂટકારાનો ઉપાય થઈ ગયો !

એ પ્રાણી કદપનાનાં કે ખરેખરાં હોય, પણ મારા ચિત્કારની સાથે સાથે જ પેટ્ટી બાબુએ જનારાએકદમ અટકી પડ્યા. ફાટમાંથી હું જોઈ શકતો હતો અને મને એમના લાંબા લાંબા અનેક પગ, તેમના પ્રકાશમય દેખાતા હતા.

એકાએક એ ફાટની ધાર આગળ લોખંડની કોશન ધ્રા જોવો અવાજ મેં સાંભળ્યો. મને તરત જ સમજાઈ ગયું કે તેઓ પથ્થર ખસેડી તેમણે સાંભળેલા મારા અવાજનું કારણ તપાસવાનો યત્ન કરતા હતા. તેમની

ઉશ્કેરાયલા અવાજની વાતચીત પણ હું સાંભળી શકતો હતો. છતાં તેમાંનો એક પણ શબ્દ હું સમજી શકતો ન હતો. જેટલી ભાષા હું જાણતો હતો, તેમાંની કોઈની સાથે એક શબ્દેય મળતો આવતો ન હતો.

ના. એ કાંઈ કદપનાનાં પ્રાણી ન હતાં. પણ ત્યારે એ કોણ હતાં? એમના પંજમાં સપડાઈ હું વધુ આફતમાં નહિ આવી પડું એની પણ ખાત્રી શી? તેમણે કરેલા કોશના આઘાતથી ફાટ આગળનો એક પથ્થર ધીમે ધીમે છૂટો પડતો લાગતો હતો. એ પથ્થર ખસી જાય તો તેઓ જરૂર અંદર આવે, એ જાણી મને જરાય આશ્વાસન ન મળ્યું. જેમ જેમ પથ્થર છૂટો થતો જતો હતો તેમ તેમ મારો લય પણ વધતો જ જતો હતો.

એકાએક તેમની કોશ, તેમના હાથ તથા પથ્થર-માંથી છટકી ફાટમાં થઈને મારી તરફ આવી. કશોય વિચાર કર્યા વિના મેં તે જોરથી પકડી રાખી. પછી એક આંચકો મારતાં જ તે મારા હાથમાં આવી ગઈ. સામી બાજુ જે કોઈ કોશ મારતું હતું, તે આ બનાવ માટે જરૂર તૈયાર ન હતું—અને ન જ હોય. કારણ કોશને જોરથી પકડી રાખવા કે પાછી ખેંચવાની એને તક જ ન મળી.

એ તરફનો ઘોંઘાટ સાંભળી સમજી શકાતું હતું કે તેઓ જેટલા મૂઠ બની ગયા હતા તેટલાજ ઉશ્કેરાઈ

પણ ગયા હતા. પણ મને લાગે છે કે તેમની પાસે તે વખત ખીનું હથીઆરજ ન હતું. કારણ પથ્થર ઉપર પછી કશાનો અવાજ જ ન સંભળાયો.

કોશ ખેંચી લેતી વખત મેં મારા છૂટકારાનો જરાય વિચાર કર્યો ન હતો. એ લોકોને આ તરફ અટકાવવાના હેતુથી જ મેં તે ખેંચી લીધી હતી. હવે મને વિચાર સૂઝ્યો કે એજ કોશ વડે હું મારો રસ્તો સાફ કરી શકીશ.

આ વિચાર આવતાં એક ક્ષણ પણ થોભી શકાય ? પેટી તરફના લોકો કોણ જાણે શુંયે કરે તેની કાને ખબર ? ગમે તે રીતે પણ મારે અહીંથી બહાર નીકળ્યે જ છૂટકો હતો.

પાછા જવાનો માર્ગ તો એકીવારે બંધ થઈ ગયો હતો. તેથી સામેની તરફના પથ્થરોના વચગાળામાં કોશ ખોસી મારા તમામ જોરથી ઉથલાવવા મંડ્યો. કોશ હાથમાં આવતાં, મારા ઉત્સાહ સાથે જાણે મારી શક્તિ પણ વધી ગઈ હોય તેમ લાગ્યું. જોતજોતાંમાં એક પથ્થર ત્યાંથી ખસી મોટા અવાજ સાથે સામી તરફ જઈ પડ્યો. આથી રસ્તો એકદમ ચોખ્ખો તો ન જ થયો, પણ પહેલાંની ન લેદાય એવી દીવાલ વચ્ચે જે રસ્તો થયો તેમાંથી મારા જેવા શરીરવાળો માણસ સુખે-દુઃખે પણ દબાઈ ચંપાઈને પસાર થઈ શકે. પ્રથમ કોશ પેટી તરફ ફેંકી દઈ, હાથમાં ટોચ લઈ વાંકો વળીને

હાથ પગ છોલાઈ જવા છતાંય પેલી બાબુ તો નીકળ્યો.

સુરંગનો રસ્તો અહીંથી વાંક લઈને ક્યાં સુધી ગયો હશે તે હું જાણતો ન હતો. જેમની પાસેથી મેં કોશ ખેંચી લીધી હતી, કદાચ તેમની પાસે ચ જઈ પડાય! પણ તે વખત એ બધો વિચાર કરવાની મને કુરસદ ન હતી. મારે આગળ જવું જ જોઈએ, એ વિના બીજો માર્ગ જ ન હતો.

વચ્ચે વચ્ચે કોઈ કોઈ વખત જરા વાર ટોચ ફેંકતો. મોટો ભાગ, હું અંધારામાં જ આગળ દોડવા જ લાગ્યો. સુરંગમાં ઘણીય ગલીઓ અને નાના રસ્તા હતા. જાણે અભિમન્યુનો ચકાવો જ. પરંતુ હું તો નસીબ પર આધાર રાખી, જે વખતે જે રસ્તે વળવાનું ઠીક લાગે તે તરફ ચાલતો જ ગયો. માત્ર એકજ વિચાર તે વખતે મારા મનમાં હતો કે કોઈ પણ રીતે આ ભયંકર પહાડમાંથી મારે બહાર નીકળવું જ જોઈએ.

કેટલીક વારથી મારાં પગલાં ઉપરાંત બીજો એક અવાજ વચ્ચે વચ્ચે મારે કાને પડતો હતો એ અવાજ કોઈ બીજવાયલા પ્રાણીની ગર્જના જેવો હતો. પણ એવી ચાલુ ગર્જના કોઈ પ્રાણીની હોય એ મને અસંભવ લાગ્યું. તે ઉપરાંત એ અવાજ જેમ જેમ હું આગળ જતો હતો તેમ તેમ જાણે વધતો જ જતો હતો.

થોડી વાર પછી એક વાંક વળતાંજ એ અવાજનો મર્મ મને સમજાયો. પરંતુ આવું વિલક્ષણ દ્રશ્ય જોવાની મેં કલ્પના સરખીય કરી ન હતી!

અગિયાર

આ સુરંગનો વળાંક જ્યાં પૂરો થતો હતો ત્યાં પહાડની અંદર જાણે કોઈએ એક વિશાળ ખંડ કોરી કાઢ્યો હોય એમ લાગતું હતું. તેની વચ્ચે પથ્થરની જમીનને બદલે એક મોટો પાણીનો કુંડ હતો. પહાડની એક બાજુમાંના એક મોટા બોગદામાંથી પ્રચંડ વેગે પાણી આવીને એ કુંડમાં પડતું હતું. અત્યાર સુધી એ પાણીનો અત્રાજજ મને સંભળાયો હતો. પરંતુ આ પાણીના કુંડ અને ધોધ કરતાં આશ્ચર્યમય ઘટના તો ત્યાંના એક અદ્ભુત આસમાની રંગનો પ્રકાશ હતો. પહાડમાંના એ બોગદામાંથી એક કાળો મોટો પથ્થર એ કુંડ સુધી ગયેલો હતો. કુંડની ચારે તરફ પણ એવાજ પથ્થર હતા. અંધકારમાં એ પથ્થર જાણે બળતા હોય એમ લાગતું હતું.

એ એવું અવનવું દૃશ્ય હતું કે મારી આંકતનું ભાન ભૂંટી હું તે જોયાજ કરત, પણ એકાએક કુંડની પેલી બાજુ મારી નજર પડતાં જ હું ચમકી ઉઠ્યો. હું

જે સુરંગ દ્વારા ત્યાં પહોંચ્યો હતો તે ઉપરાંત બીજી કેટલીય સુરંગો ત્યાં આવી મળતી હતી. પેલી તરફની એવી એક સુરંગના મોઢા આગળ પાણીની નજીક બે જણા ઊભા હતા. અત્યાર સુધી તેમની નજર બીજી બાજુ હોવાથી હું તેમની નજરે પડ્યો ન હતો. તેમાંનો એક જણ મારા તરફ પૂંઠ વાળી નીચો પડી કંઈક કરતો હતો. પણ જે ઊભો હતો, તેને ઝાંખા પ્રકાશમાં પણ ઓળખતાં મને વાર ન લાગી. તે હતો લી-સીન !

કશો ય અવાજ કર્યા વિના તે જ વળતે હું ત્યાંથી છટકી જવા યત્ન કરવા લાગ્યો. પરંતુ તેમ ન બની શક્યું. એકાએક લી-સીને મારા તરફ જોયું અને તે સાથે જ તેના મોઢામાંથી જે ઝીણી ચીસ નીકળી ગઈ, તે પાણીના ધોધના અવાજમાં દબાયતી હોવા છતાં, મારા સત્કારની હોય એમ મને લાગ્યું.

મેં પાછળ ફરી નાસી જવા માટે દોટ કાઢી, પરંતુ તે તરફેય બહુ દૂર આગળ જઈ શક્યો નહિ.

સામેની અંધારી સુરંગને રસ્તે અનેક ચળકતાં હાડપિંજર મારી સામે આવતાં હતાં. એ હાડપિંજરોમાંથી આસમાની રંગના નીકળતા પ્રકાશથી આખો રસ્તો એવો અદ્ભુત જણાતો હતો કે શબ્દોથી તેનું વર્ણન જ ન થાય.

તે વળતની મારી સ્થિતિનું વર્ણન કરવું અત્યંત કઠિન છે. મારી પાછળ પાણીનો મોટો કુંડ હતો,

અને તેની પેટ્રી બાબુ ભયંકર દુશ્મન લી-સીન હતો, અને આગળ લેદી પ્રકાશવાળાં હાડપિંજરોનું સૈન્ય હતું.

આ ભયંકર પળે જો આ બેમાંથી પસંદ કરવાનો મને સમય હોત તો એ અબળણ્યા પાણીના કુંડ અને લી-સીનનો સામનો કરવાની આક્રતને જ હું પસંદ કરત, પણ આ ભૂત જેવાં હાડપિંજરથી તો દૂર જ નાસત. પણ તે વખત એવો સમય પણ ન હતો. એ લેદી હાડપિંજરોનું સૈન્ય તે વખતે બરાબર મારી નજીક આવી પહોંચ્યું હતું.

બાધો બની જતાં, કશું ન સૂઝવાથી મેં મારી પ્રકાશિકાનું બટન દાખ્યું. તે જ વખતે બહુની માફક પેટ્રું હાડપિંજરનું સૈન્ય જાણે ગેબ થઈ ગયું અને તેની જગ્યાએ પ્રકાશિકાના અજવાળામાં એક જાતનાં અદ્ભુત માણસોનું ટોળું મને જણાયું. એમના શરીરનાં બધાં હાડકામાંથી અંધારામાં એવો અદ્ભુત પ્રકાશ અત્યાર સુધી નીકળતો હતો. કદમાં તેઓ ઘણા નાનાં હતાં. તેમનામાં ચાર કે સાડાચાર ફૂટથી વધારે ઊંચું કોઈ ન હતું. એવા દશ માણસને તો કદાચ હંફાવી હું ત્યાંથી છટકી શકત. પણ અહીં તો સુરંગનો રસ્તો અને તેની પેટ્રી બાબુ મળીને લગભગ બસો માણસો હતાં. તેમની પાસે હથિયાર નહોતાં એમ પણ ન હતું. કેટલાકના હાથમાં નાના ભાલા તો કેટલાકના હાથમાં તીરકામઠાં જણાતાં હતાં. કેટલાકના હાથમાં ઘડા જેવાં

માટીનાં વાસણે ચ હતાં.

મને જોતાંની સાથે જ તે બધાએ મળી એક વિચિત્ર ચિત્કાર કર્યો. આ ઉશ્કેરાયેલા ટોળાને હાથે મારી શી દશા થશે, તે સમજવામાં હવે કશું ચ બાકી ન રહ્યું. છતાં બાયલાની માફક તો ન જ મરવું, એવો નિશ્ચય કરી હું તૈયાર થઈને જ ઊભો હતો. જે મારા પર પહોંચેલા હાથ ઉપાડે, તેને ખાલી હાથે પણ પૂરો કરવાનો જ મેં નિશ્ચય કર્યો હતો.

પણ અજબ જેવું તો એ હતું કે ન તો કોઈએ મારા પર હથીઆર ચલાવ્યું કે ન બીજી રીતે હુમલો કર્યો. તેમણે ચારે તરફથી આવી મને ઘેરી લીધો. ઉગામેલા ભાલા અને ચઢાવેલાં તીર જોઈ હું તરત જ સમજી ગયો કે મને મારવા કરતાં કેદ કરવા તેઓ વધુ આતુર હતા. એમના પંજમાંથી હાલ તુરત છૂટવાનાં ફાંફાં મારવાં નકામાં સમજી હું પણ છાનોમાનો જ ઊભો રહ્યો.

મને વચ્ચે રાખી તેઓ આગળ વધ્યા. મને ન સમજાય તેવી ભાષામાં અંદર અંદર વાતો કરતા કુંડની સામે જઈ તેઓ અટક્યા. મેં જોયું તો લી-સીન અથવા તેના સાથીદારનું નામનિશાને ત્યાં ન હતું. આફત આવતી બાણીને કે ગમે તે કારણે પણ તે ત્યાંથી પસાર થઈ ગયા હતા !

હું જેમના હાથમાં સપડાયો હતો તેમના સંબંધમાં

વિચાર કરવા જેવી સ્થિતિ અત્યાર સુધી મારા મનની ન હતી. પરન્તુ વિચાર કરતાંય કશું સમજાતું ન હતું. તેમનું વામનના જેવું કદ જોઈ તેમને ડાર લોકોજ મેં માની લીધા, પરન્તુ ડાર લોકોના હાડકાંમાંથી આવેા અદ્ભુત પ્રકાશ નીકળતો મેં સાંભળ્યો ન હતો. અને એ પ્રકાશનો અર્થ શો ? અને એ પ્રકાશનો વિચાર કરતાં ખરેખર જ એવું અજળ લાગતું કે મારી આંખનો વિશ્વાસ કરવો કે કેમ તેજ સમજાતું ન હતું ! જાણે બધુંય જાહુ-ઈંદ્રજાળ ! કશોય ખુલાસો થાય તેમ ન હતું.

મારા મનમાં તો થતું કે જાણે હું જાગતાંજ ભયંકર સ્વપ્ન જોઈ રહ્યો છું. તેમણે મને કેદ કર્યો કે તરત જ મેં પ્રકાશિકા ઓલવી નાખી હતી. કોણ જાણે કેમ, પણ તેમણેય મારી પાસેથી એ છીનવી લેવાનો યત્ન ન કર્યો. પ્રકાશિકા ઓલવાઈ જતાંજ પાછી એ બધીય મૂર્તિઓ અળકતા હાડપિંજરના રૂપમાં ફેરવાઈ ગઈ. અંધારા, અજાણ્યા સુરંગને રસ્તે એવાં આસમાની પ્રકાશ ઝરતાં હાડપિંજરોથી વીંટળાઈ રહેવામાં કેવો ભયંકર અનુભવ થયો હશે તે શી રીતે સમજાવાય. ? મને તો એમજ થતું હતું કે આ સ્થિતિ વધુ વખત ચાલશે તો, મગજ જરૂર ખસી જશે.

કુંડની પાસે ઊભા રહી તેમણે જે કાંઈ કયું તે

પણ આશ્ચર્યકારક જ હતું. એ એમની કોઈ પ્રકારની ધર્મક્રિયા હતી તેમાં તો શંકા નહોતી જ. પ્રથમ બધાના મુખમાંથી એક કંઈ રસનું ગાન સંભળાયું. પછી જેમના હાથમાં માટીનાં વાસણ હતાં તે વારાફરતી પેલા કુંડમાં ઊતર્યા. પછી તેઓ તે વાસણ ભરી પાછા આવ્યા ત્યારે બધા એક સાથે જમીન ઉપર સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરી પાછા કંઈ સ્વરથી ગાવા લાગ્યા. પહેલાં તો કશું ન સમજવાથી હું ઊભો જ રહ્યો. પણ તેમાંના કેટલાક જણે મળી મને એક રીતે જોર કરીને જમીન પર સૂવાડી દીધો.

માથે ઘડાવાળાં એ ચમકતાં હાડપિંજર અમારા ઉપર થઈને સૌથી આગળ ન ગયાં ત્યાં સુધી ન તો કોઈ ઊઠ્યું કે ન ગાવાનું બંધ થયું.

હવે બધા પાછા ફર્યા. એ સુરંગને રસ્તે ગલી પર ગલી વટાવી તેઓ મને ક્યાં લઈ જતા હતા તે કશુંય હું સમજી શકતો ન હતો. નિશાબાજની માફક તેમની સાથે જતાં જતાં મને જણે લાગ્યું કે તેમના શરીરનો પ્રકાશ ધીમે ધીમે આછો થતો જતો હતો. તેનું કારણ પણ તરત સમજાયું. સુરંગનો રસ્તો હવે કોઈ ખુલ્લી જગ્યાએ પહોંચતો હતો. બહારનો પ્રકાશ અંદર આવવાથી હાડપિંજર ધીમે ધીમે અદૃશ્ય થતાં થતાં મનુષ્યાકૃતિમાં ફેરવાઈ ગયાં.

હવે અમે સુરંગમાંથી બહાર નીકળ્યા હતા.

સવારના અજવાળામાં સામે અબ્જયો પહાડી જંગલી દેશ દેખાતો હતો. અનેક પ્રકારની ઉશ્કેરણી અને અદ્ભુત બનાવોમાં મારી રાત ક્યાં પસાર થઈ ગઈ તેનો મને હજી સુધી ખ્યાલેય આવ્યો ન હતો.

પહાડની ખીણ બાબુએ, જ્યાં લાઉ-ચેન પહોંચવા ઈચ્છતો હતો, તેજ આ ડાઝ લોકોનો દેશ હોવામાં હવે મને શંકા ન રહી, પણ મેં આ રીતે અહીં આવી પહોંચવાની તો જરાય ઈચ્છા કરી ન હતી. મારા સંબંધમાં આ લોકોએ શી મસલત કરી હશે તેય બાબુતો ન હતો. હાલ તુરત તો તેઓ મને નજીકના એક નાના પહાડ તરફ લઈ જતા હતા. એને પહાડ કહેવા કરતાં પથ્થરનો એક ટેકરો કહેવો વધુ યોગ્ય હતું. મુંબઈના રાબાખાઈ ટાવર કરતાં તે વધુ ઊંચો ન હતો. ત્યાં કેટલાંક ઝુંપડાં દેખાતાં હતાં.

થોડી વાર પછી ત્યાં ઉપર ચઢી જોયું તો વાંસનાં કેટલાંય ઝુંપડાં હારબંધ હતાં. તેમાંના એકમાં મને ધકેલી દેતાં પહેલાં મેં ત્યાંની જગ્યા ચારે તરફ નજર ફેરવી ખરાબર જોઈ લીધી હતી. નાસવાનો લાગ ખોળવાનો જ ઉદ્દેશ હતો, પણ ખરેખર ત્યાં એવો લાગ ન હતો. અમે જે તરફ ગયા હતા, તે તરફ ઢાળાવ હોવા છતાંય પાછલી બાબુએ ઘણે દૂર સુધી પર્વત લેખડની માફક સીધો ઊભો હતો. મારી આરડી પણ ખરાબર એવી લેખડની ધાર પર હતી. ડાઝ લોકોનો

પહેરો માત્ર આગળની બાબુએ જ હોવા છતાં, પાછલી બાબુએથી નાસવાની જરાય આશા ન હતી.

એ ઓરડીતું છાપડું છાયેલું અને દીવાલ વાંસની ચીપોની હતી. વચ્ચે વચ્ચે ફાટો હતી. એ ફાટોમાંથી બેઈ શકાતું હતું કે મારી બાબુની ઓરડીમાં કેટલાય માણસો પડ્યા હતા. તેઓ ડાડે જાતના જ હતા. પરંતુ તેમાંના ઘણાની સ્થિતિ જોતાં જણાતું હતું કે તેઓ દુબળા બની જઈ લગભગ મોતના જડબામાં જ ઊભા હતા. તેમાંનાં ઘણાંમાં તો ઊઠવાનીએ શક્તિ પણ ન હતી. ઘણા તો ભોંય પર પડી ઉંઢકારા કરતા હતા.

પણ તેઓ મારા જેવા કેદી હોય એમ મને લાગ્યું નહિ. ડાડેઓ માનસહ ત્યાં આવી તેમને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરતા હતા. આ કશો ભેદ ન સમજાવાથી એક પ્રકારના અજાણ્યા ભયથી મારું શરીર અવશ બનતું જતું હતું. સુરંગમાંનાં ચમકતાં હાડપિંજરથી માંડીને આ લોકોનો અત્યાર સુધીનો અદ્ભુત આચાર અને વ્યવહાર એ એક ન સમજાય એવું રહસ્ય જ લાગતું. તેઓ મારું શું કરશે તેનીય ખબર ન હતી, છતાં મને એમ થતું કે એના કરતાં તો મૃત્યુય સારું.

એ ભય વધવાનું ચ વળી એક કારણ હતું. કેટલીય વાર હું ઓરડીમાં પડી રહ્યો, પછી એક જણ કેટલાક માણસોને લઈને વાંસનું બારણું ખસેડી અંદર આવ્યો. સાધારણ ડાડે લોકો કરતાં તે ઘણો લાંબો પહોળો

હતો. ડાડ્ લોકોની વચ્ચે તેને દૈત્ય કહેવો એ ઠીક ગણાય. પણ તેથી ભય થાય, તે કરતાં તો તેના ચહેરાથી ભય વધુ થતો હતો. અહીંના ડાડ્ લોકોમાંના ઘણાને મોઢે રંગ ચોપડેલો હતો. પરંતુ રંગથી માણસનું મોઢું કેટલું ભયંકર બની શકે છે તે તો આ દૈત્યનું મોઢું જોયા વિના સમજાય તેમ ન હતું. તે મારી પાસે આવી કેટલીક વાર મારા તરફ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી તાકી રહ્યો. ત્યાર પછી એકાએક મને જોરથી ખેંચી ઊભો કરી દીધો. તે વખતે તેના રંગવાળા વિચિત્ર મોઢા ઉપર જોરથી મુક્કી મારવાની થએલી ઈચ્છાને હું કેવી રીતે દબાવી શક્યો તે હું જ કહી શકતો નથી !

માત્ર મને ઊભો કરીનેજ તે ન અટક્યો, પણ અત્યાર સુધી કોઈએ નહોતું કયું તે તે કરી બેઠો. મારા હાથમાંની પ્રકાશિકા ખેંચી લઈ તેણે મને જોરથી ધકકો માર્યો. એકાએક ધકકો વાગવાથી હું પડી ગયો. હું ઊઠી જોરથી તેના તરફ ધસવા જાઉં તે પહેલાં તો બધા સાથે બહાર નીકળી જઈ તેણે બારણું બંધ કરી દીધું. એનું તે વખતનું હાસ્ય જીંદગીમાં ન ભૂલાય તેવું હતું. એ હાસ્ય ભયંકર હતું કે નહિ તે હું કહી શકતો નથી, પણ તે વખતે તો મને એમજ થયું કે આવું અજબ હાસ્ય માણસના કંઠમાંથી નીકળી જ શકે નહિ.

ત્યાર પછી પણ ઘણી વાર એને મેં મારી ચોરડી

આગળથી મારા તરફ જોતો જોતો અને આવજાવ કરતો તે દિવસે જોયો. પણ હું સમજી શક્યો ન હતો કે તે દિવસે મારા નસીબ ઉપર એની કેટલી સત્તા હતી !

એ સમજાયું રાત પડ્યા પછી. આખા દિવસની ભૂખથી મારું માથું ભમી જતું હતું. મેં જોયું તો મારી આંખોમાં કોઈ ઓરડીમાં એક પણ માણસ ન હતો. માત્ર ચમકતાં હાડપિંજરો જ પડ્યાં હતાં. ચુરંગમાં જે હાડપિંજર જોયાં હતાં તેમના કરતાંય આ હાડપિંજરો ઘણાં તેજસ્વી હતાં. એટલું પ્રખર એ તેજ હતું કે જાણે ધગધગતા પોલાદમાંથી તે તૈયાર ન કર્યું હોય !

બહાર અંધારામાં અનેક માણસોનો ઘોંઘાટ સંભળાતો હતો. થોડી વાર પછી ત્યાં એક મશાલ સળગાવેલી જણાઈ. તેમાં અજવાળામાં પહાડના લેખડ જેવી ધાર ઉપર એક મોટો થાંભલો દાઢેલો જણાયો. તેની સામે એટલા જેવી ઊંચી જગ્યા ઉપર મશાલના અજવાળામાં કેટલાક ડાઝ લોકો જણાયા. તેમનાથી જરા દૂર, પણ તેમની ચારે તરફ, અસંખ્ય ડાઝ લોકો ઊભા હતા. મશાલના આછા અજવાળામાં તે બધા ચમત્કારિક જણાતા હતા.

કોઈ ભયંકર કૂર કાર્ય માટે બધી તૈયારી હતી એ સમજતાં વાર લાગે તેમ ન હતું. જ્યાં તેમાંના ઘણા જણાએ ઉગામેલે ભાલે મારી પાસે આવી મને આરે

તરફ ઘેરી લઈ જઈ એ ઓટલા પર ઊભો કયો, ત્યારે સમજાઈ ગયું કે એ ફૂર કાર્યનું મુખ્ય પાત્ર હું જ હતો !

પણ એ કેવું કાર્ય ? પશુખલિનું લાકડું કે ખાડુંય નહિ, તેમ ઊકળતા તેલની કડાઈએય નહિ. સાધારણ રીતે અસહ્ય લોકો જેવાં સાધનો વાપરે છે તેમાંનું કશુંય નહિ !

ઓટલા ઉપર એક ખોલણમાં મશાલ ખોસેલી હતી. એક ઘડો પાણી વિના એ ઓટલા ઉપર બીજું કંઈ જ ન હતું. ઓટલાની પાછળ પહાડની ઊભી ધાર અને સામેની બાજુએ ડાઙ્ઘોના પેલા રંગીન મોઢાવાળા દૈત્ય વિના, ડરવા જેવું મને બીજું કશુંય જણાયું નહિ. ડાઙ્ઘોના પેલા દૈત્યની નજર તે વખત પણ વિલક્ષણ ભાવે મારા તરફ વારંવાર ફરતી હું અનુભવતો હતો. એ નજર ન સમજાય તેવી, ભેદી હતી. આ બધાની શી મતલબ હતી તે સમજાતું નહિ. મને આ ઊભા પહાડ પરથી ગમડાવી દેવાની તેમની ઇચ્છા હશે ? શું તેમના નરખલિની એ રીત હશે ? પણ મારે વધુ વખત વિમાસણમાં રહેવું ન પડ્યું. ક્રિયા શરૂ થઈ ગઈ. પાછળના થાંભલાને અઢેલીને મને ઊભો રાખી દુબળા-સુકલા ડાઙ્ઘો એક પ્રકારનો શબ્દ ઉચ્ચારતા ઉચ્ચારતા મારા પગ આગળ વાંકા વળી ઘુંટણીએ પડ્યા. તેજ સાથે ત્યારે તરફ અસંખ્ય ડાઙ્ઘો લોકો પણ રડતે સૂરે એક

પ્રકારનું ગાન કરવા લાગ્યા.

હવે હું કંઈક કંઈક સમજવા લાગ્યો. જેમ બકરાનો ભોગ આપતા પહેલાં તેની પૂજા કરે છે, તેમ તેઓ મને પૂજતા હતા. બીકથી મેં એક વાર પાછળની ખાઈ તરફ તથા આગળના પેલા ડાડૂ દૈત્ય તરફ નજર કરી. મારી પાસેજ જાણે મારા પર પહેરો રાખતો હોય તેમ જ તે ઊભો હતો. એ મોઢા ઉપર કશો ભાવ ન હતો. હતી માત્ર ભડકતી પૈશાચિકતા.

પરંતુ મને પકડી પહાડ ઉપરથી ગબડાવી દેવાનું તો કોઈ લક્ષણ જણાયું નહિ. થોડી વારમાં ગાન બંધ થતાં જ લાકડાની એક વાડકી જેવા એક વાસણમાં એક બુઢ્ઢો ડાડૂ ઘડામાંથી પાણી લઈ માનસહિત મારી પાસે આવ્યો. બધા ય ડાડૂ લોકોએ તે વખતે સાષ્ટાંગ કરતાં બીજા પ્રકારનું ગાન શરૂ કર્યું.

આ ક્રિયાનું પરિણામ ગમે તે હોય, પણ આમાં મને જરાય હરકત જેવું ન જણાયું. આખા દિવસના નિર્જલ અપવાસ અને બીકથી મારું ગળું સૂકાઈને લાકડા જેવું થઈ ગયું હતું. ઉપકાર માનમાં મેં એ પાણી લેવા હાથ લાંબાવ્યો. અને બીજીજ પળે ન મનાય એવી ઘટના બની ગઈ !

પાણીનું વાસણ હું મોઢે માંડવા જઉં છું ત્યાં તો પેલા ડાડૂ દૈત્યની એક ભયંકર ઓચિંતી થપ્પડથી મારા હાથમાંનું વાસણ કયાંય જઈને પડ્યું ! હું આશ્ચર્યથી

મોઢું બિચું કરવા બહુ તે પહેલાં તો ચોટલા ઉપરથી
મશાલ લઈ તેણે પહાડની ખીજી બાજુએ ભેરથી ફેંકી
દીધી. મશાલનું અજવાળું ગુમ થતાંજ અંધકાર
છવાઈ ગયો. ચારે તરફ અસંખ્ય ચમકતાં હાડ-
પિંજરાનો પ્રકાશ !

એ ભયંકર અંધકારની ભયંકર ક્ષણે સ્પષ્ટ ગુજરાતી
ભાષામાં હું સાંભળી શક્યોઃ “ જલદી દોરડું પકડી
પહાડની પેલી ભેખડ જેવી બાજુએ ઊતરી પડ. પાછળને
થાંભલે દોરડું બાંધેલું છે. ”

બાર

એ ભાષા અને એ સ્વર એટલાં બધાં અણુધાર્યાં હતાં કે હું તો મૂઠ બનીને પથ્થર માફક ત્યાં જ ઊભો રહ્યો. ગઈ રાતના બનાવોથી મગજ ગુંચવાયલું અને ભ્રમિત જેવું તો હતું, અને તેમાં આ ભાષા ને આ સ્વરે તો જાણે બધું ચ ઊથલપાથલ કરી નાંખ્યું. ઘટના એટલી બધી અદ્ભુત હતી કે એ શબ્દોનો સાદો અર્થ પણ જાણે મારા મગજમાં ઉતરતો ન હતો.

ખીજી ક્ષણે જ પાછો ધમકીલયો અવાજ સંભળાયોઃ “એમ બાઘાની માફક ઊભા રહેવાનો વખત નથી. જલદી નીચે ઊતરી જા.”

હવે મારામાં જડતા ન રહી. ખરેખર, વખત બહુ જ દૂંડો હતો. નાસી છૂટવાનો આવો લાગ મળવા છતાંય ગુમાવ્યા જેવું હતું. વીજળી લાગવાથી ચમકાય એમ ચમકી, મેં નીચા પડી થાંભલાના મૂળ આગળ

હાથ ફેરવ્યો. ત્યાં એક મોટું જાડું દોરડું મજબૂત રીતે બાંધેલું હતું. એ દોરડા દ્વારા પહાડની નીચે લટકી પડેલું માત્ર ત્રણ જ પગલું કામ હતું. દોરડું જોઈએ એટલું લાંબુ હોય, તો એ પહાડી લેખક હું ઉતરી શકું એમાં કશો શક ન હતો.

પરંતુ દોરડું પકડી પહાડ પર પગ ટેકવી ઉતરતાં ઉતરતાં, હું એકાએક અટકી ગયો.

એટલામાં તો ઉપરના ભાગમાં ખૂમાખૂમ અને ધાંધલ શરૂ થઈ ગઈ હતી. લેગા થયેલા લોકો આશ્ચર્યને દૂર કરી શું બની ગયું તે સમજવા ચત્ન કરતા હતા.

હું ખૂમ પાડીને બોલ્યો: “મામાસાહેબ ! તમે શું કરશો ?”

અધિકારમાં મામાસાહેબનો જ સ્વર સાંભળ્યો હતો તેમાં મને જરા પણ શંકા ન હતી. ગળાના અવાજમાં કદાચ ભૂલ થાય પણ આ અજાણ્યા દારૂ દેશમાં ગુજરાતી ભાષા તો કોઈ પણ ન બોલી શકે એમાં તો શંકા જ ન હતી.

ચારે તરફના ઉશ્કેરાયેલા ઘોંઘાટમાં મામાસાહેબનો કંઈ પાછો સંભળાયો: “વાર કરીને બધી બાજુ બગાડી નાખી, મૂળ ! મારે માટે ફિકર કરવાનો આ જ વખત મળ્યો ? હું તારી પાછળ જ આવું છું. તું જલ્દી ઉતરી જા.”

કપડો સાંભળ્યાં પછી તો ઢીલ કરવાનું સાહસ હું

કરી ન જ શક્યો. ઢોરડું પકડી પહાડે પગ ટેકવતો ટેકવતો જેટલી અને તેટલી ઝડપથી હું નીચે ઉતરવા મંડ્યો. પરંતુ માફ મન જરાય માનતું ન હતું.

પેલા ઉશ્કેરાયેલા દારૂઓ વચ્ચે મામાસાહેબ કેની આફતમાં હતા તે મારાથી અનુભવું ન હતું. એ લોકોના હાથમાંથી છટકી તેઓ નીચે ઉતરી આવી શકશે કે નહિ, કોને ખબર ? એ અવસ્થામાં માત્ર પોતાનો જ જીવ બચાવવા નીચે ઉતરી જવાનું માફ મન જરાય કબૂલ કરતું ન હતું.

નછૂટકે ઉતરતાં ઉતરતાં, એકાએક બંદૂકનો અવાજ સાંભળી, હું સ્તબ્ધ બની ગયો ! સદ્‌ભાગ્યે હું બચી ગયો. નહિ તો તે વખતે મારા હાથમાંથી છટકત અને હું નીચે પછડાત.

કોઈ પણ રીતે હાથ સ્થિર કરી લીધા છતાં હું નીચે ઉતરી ન શક્યો. જ્યારે ગોળી છોડવી પડી, ત્યારે ઉપર ફેટલી અને કેવી આફત હશે તે કોણ જાણે છે ? મામાસાહેબ એકલા એટલા બધા દારૂઓ સામે શું કરી શકશે ? એ બધા મળી એમને ધક્કો મારી પહાડ ઉપરથી ગબડાવી પણ દે ! તો ?

આ ખ્યાલ આવતાં જ નીચે ઉતરવું મારે માટે અશક્ય થઈ પડ્યું. હું પોતે પણ હથીઆર વગરનો હતો. એ દશામાં, ખાલી હાથે, મામાસાહેબને કશીય મદદ ન કરી શકાય એ જાણવા છતાં ઉપર પાછા

ચઢયા વિના મારાથી રહેવાયું નહિ.

પરંતુ મારે વધારે ઉપર ચઢવું પડ્યું નહિ. એકાએક દોરડું જોરથી હાલતું જણાયું અને ત્યાર પછી અચળુચ પ્રકાશિકાના તેજમાં મારી આંખો અંખવાઈ ગઈ.

મામાસાહેબ ઉપરથી ખૂબ પાડી બોલ્યા: “આ શું? હજી આટલું જ ઉતર્યો છે? ઝડપ કર, ખૂબ ઝડપ કર, હું આવું છું.”

પ્રકાશિકા બોલવી મામાસાહેબે ઉતરવું શરૂ કર્યું. પણ તે મારી પાસે ન આવ્યા ત્યાં સુધી હું ત્યાં જ થોભ્યો હતો.

મામાસાહેબ મારી પાસે આવી મને વઢવા જાય તે પહેલાં જ હું બોલ્યો: “કશું ચ બોલશે ના, મામાસાહેબ! તમને આફતમાં પડતા મૂકી એકલું નાસી છૂટવું મારે માટે અશક્ય જ હતું. જયીશું તો બંને. પેહાડ ઉપરથી પડીને મરવું પડશે તોય બંને. જીવવું મરવું સાથે..”

“વારૂ, ખૂબ શાભાશી આવું છું. ઝડપથી આવ.”

પછી અમારે કેટલીય વાર સુધી કંઈ વાતચીત થઈ નહિ.

બેય જણ પેહાડ પર બને તેટલી સાવચેતીથી પગ ટેકવતા ટેકવતા ઉતરવા લાગ્યા. આમ ઉતરવું તે કાંઈ લાડવો ખાવાનો ન હતો. એ જીભી પથ્થરની લેખડ

ક્યાં સુધી નીચે ગઈ હશે તેની કોને ખબર? હવે તો પગ ટેકવવાનો લાગ પણ મળતો ન હતો. હાથ ઉપર બેહદ ભાર આવતો હતો. જાડા ઘાસના દોરડાથી હાથની ચામડી તો જાણે છોલાઈ જતી હતી. જેમ જેમ ઉતરતો જતો હતો, તેમ તેમ મનમાં થતું હતું કે જાણે હમણાં જ મૂચ્યા !

ચારે તરફ ઘોર અંધકાર હતો. અલગત ! એથી એક જાતની સગવડ થઈ હતી. ઉપરના દારૂઓ અમને જોઈ શકતા ન હતા. પરંતુ પહાડ ઉપરથી કેવી દશામાં અધર ક્યાં લટકીએ છીએ, તે ન સમજવાથી મનમાં ભયંકર અશાન્તિ હતી.

ઉપર પહાડની ધાર આગળ ખૂબ જ ઘોંઘાટ થતો હતો. એકાએક અમારું દોરડું ખૂબ જોરથી હાલી ઊઠ્યું.

અટકી પડીને બીધેલા અવાજે મેં કહ્યું : “ એ શું ? ”

મામાસાહેબ શાન્ત સ્વરે બોલ્યા : “ અટકીશ ના, પેલાઓએ દોરડાની વાત હવે જાણી જણાય છે. ”

આ દશામાં પણ મામાસાહેબને આટલા શાન્ત જોઈ હું તો મૂઢ જ બની ગયો. હું ઉતરતાં ઉતરતાં બોલ્યો : “ ત્યારે હવે ઉપાય ? ”

“ ઉપાયમાં હજી જોરથી હાથ ચલાવવાના. ”

પણ હાથ તો હવે ચાલતા ન હતા. મનમાં તો લાગતું હતું કે જાણે દોરડું હાથમાં જ પેસી ગયું છે.

એય હાથ જડ જેવા થઈ જઈ જાણે હવે શરીરનો ભાર વહેવા ના પાડતા હતા !

મામાસાહેબે એકાએક એ સ્થિતિમાં પ્રકાશિકાનું તેજ ઉપરની તરફ ફેંક્યું. પહાડની ઠેર ઉપર કેટલાય દાડઓ નીચા વળી અમને જોવાની કોશીષ કરતા હતા. પ્રકાશિકાનું અજવાળું જોતાં જ તેઓ ખૂમ પાડી ઊઠ્યા. પણ એ ખૂમ કરતાં, તેમનું કાચું જોઈને માફ શરીર ઠંડું બરફ જેવું થઈ ગયું !

હું ખીને ઉશ્કેરાટથી બોલ્યોઃ “મામાસાહેબ, એ લોકો શું કરે છે તે તમે જાણો છો ?”

“શું કરે છે ?”

“આપણું દોરડું કાપે છે.”

પ્રકાશિકા બોલવી ખૂબ જ શાન્ત સ્વરે મામાસાહેબ બોલ્યાઃ “કાપવા દે. કશી બીક નથી.”

“બીક નથી ?” હું તો ઉશ્કેરાઈ ગયો. મેં કહ્યુંઃ “હાસ્તો. બીક શી છે ! આખું શરીર ટૂકડા ટૂકડા થઈ જશે એજ ને ! એના કરતાં તો ત્યાં ઊભા ઊભા આબરૂભેર લડતા લડતા મરત તે સાફ હતું !”

પરંતુ મામાસાહેબ તો ભારે શાન્ત હતા. તે બોલ્યાઃ “ના. મરવાનું નથી. આપણે નીચે નહિ પહોંચીએ, ત્યાં સુધી એ દોરડું કપાઈ નીચે પડવાનું જ નથી. જરા હાથ ચલાવ.”

હાથ ચલાવ્યા વિના બીજું કરવાનુંય શું હતું ?

છતાં મેં તો આશા જ મૂકી દીધી હતી. મામાસાહેબની શાન્તિથી હું તો અકળાઈ રહ્યો હતો. હું બોલ્યો:

“પહેલું નહિ કપાઈ પડે એ જાણ્યું શી રીતે ? એમની છરીઓ શું બુઠ્ઠી છે ?”

“ના. બુઠ્ઠી નથી. પણ છરી લાવે છે મોંગપો.”

“મોંગપો ?”

“હા. મોંગપો ઉંચાઈમાં તે લગભગ દારૂ લોકો જેટલો જ છે એટલે ઓળખાઈ જવો મુશ્કેલ છે. એ મારી સાથે પહેલેથી જ હતો.”

મારા મોઢામાંથી અસ્કુટ સ્વરે નીકળી ગયું: “પણ મોંગપો દોરડું શા માટે કાપે છે ?”

મામાસાહેબ ટુંકમાં જ બોલ્યા: “મૂરખા ! મોંગપો ના કાપત તો એમનામાંનો બીજો કોઈ કાપત ને ?”

બરાબર વખતસર મોંગપો શી રીતે ત્યાં ફૂટી નીકળ્યો, તે રાત પછી મામાસાહેબનું શું થયું હતું, અને તેઓ પણ અહીં શી રીતે આવી પહોંચ્યા વગેરે બીના જાણવા એટલું બધું કુતુહલ થતું હતું કે તેનું વર્ણન કરવું જ મુશ્કેલ છે. એ બધી બીના સ્વપ્ના જેવી જ લાગતી હતી. ખરી તરીકે મનાતી જ ન હતી !

પણ કુતુહલનિવારણ કરવાનો એ વખત ન હતો. હાથ તો છોલાઈને લોહીવાળા થઈ ગયા હતા. ખભા તો તૂટી પડતા હતા. તેમાં વળી આખો દિવસ આંધેલું નહિ, એટલે થાકનું તો પૂછવું જ શું ? આમ કેટલી વાર

દોરડું પકડી ઉતરવાની શક્તિ શરીરમાં રહેશે તે ચ સમજાતું ન હતું. ઉપર મોંગપો ચાલાકી વાપરી જાડ લોકોને ક્યાં સુધી રોકી શકશે તે કોણ કહી શકે તેમ હતું ? મને તો લાગ્યું કે આટલું કરવા છતાં બચવાનો રસ્તો ન હતો. હાથ કમજોર થતા જતા હતા. દોરડું બાણે હવે હાથમાંથી સરકી જતું હતું.

એ નિરાશા શબ્દો દ્વારા આપોઆપ જ બહાર નીકળી ગઈ: “હવે તો શક્તિ નથી, મામાસાહેબ ! હવે હાથ ચાલતા નથી.”

તે વખતના મામાસાહેબના જવાબે તો મને સ્તબ્ધ જ બનાવી દીધો ! તેમણે કહ્યું: “ ના. ચાલતા હોય, તો દોરડું છોડી દે. ”

જીવની માયા કાંઈ જેવી તેવી નથી. ખરેખર, હું તે વખતે જીવસંટોસટ થઈને દોરડું પકડી રાખવા ચત્ન કરતો હતો. મેં આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું: “ છોડી દઉં ? વાહ, તમેય ખરા છો તો ! શું મારા શરીરના ભૂક્કા ઉડાડવા જ તમે ઇચ્છો છો ? ”

“ ના રે ના. ભૂક્કા નહિ થાય. હવે તો માત્ર ત્રણેક હાથ જ બાકી છે. હું ગણતો ગણતો આવું છું. તું ‘રહેજમાં દોરડું છોડી જમીન ઉપર પહોંચી જઈશ.’ ”

મામાસાહેબની વાત પૂરી થતાં પહેલાં તો હું હાથ છોડી એક પથ્થર ઉપર પડ્યો હતો. વાગ્યું તો ખરું; પણ જમીન પર પહોંચવાના અને હાથનું દુઃખ

એણું થવાના આનંદ આગળ એ બાગેણું કશા હિસાબમાં ન હતું.

મામાસાહેબે પણ અંધારામાં ત્યાં આવી, જોરથી દોરડું હલાવ્યું. થોડી જ વારમાં ઉપરથી કપાઈને એ દોરડું ધબ દબને પડ્યું. જો થોડી વાર પહેલાં જ દોરડું કપાઈ પડ્યું હોત તો અમે કદાચ આ દુનિયામાં ન હોત !

એટલામાં તો ઉપર દારૂઓએ કેટલીક મશાલો સળગાવી દીધી હતી. દોરડું કપાયા પછી અમારી કેવી દશા થઈ તે જોવા તેઓ પહાડની ડોર પર મશાલો લાવી નીચા પડી જોતા હતા. પણ તેમને કશું જણાય તેમ ન હતું. એમની મશાલનું અજવાળું એ ભયંકર અંધકારમાં ક્યાં સુધી પહોંચે ?

આથી કાંઈક આશ્વાસન પામી, આ દારૂણ પરીક્ષા પછી થોડી વાર આરામ કરવાનો હું વિચાર કરતો હતો. કારણ હાલ તુરત તો દારૂ લોકો અમને કશું નુકસાન પહોંચાડી શકે તેમ ન હતું. તો પછી જરા થાક ખાવામાં હસ્તક્ત શી ? ખાસ કરીને તો મનમાં જે કેટલાક સવાલો ઘોળાયા કરતા હતા, તેનો જવાબ ન મળે ત્યાં સુધી સ્થિરતા થઈ શકે તેમ ન હતું.

પરંતુ મામાસાહેબે મને તે વખત પણ ન આપ્યો. પહાડની ડોરણ પર મશાલનું અજવાળું જોતાં જ તેમણે મારો હાથ ઝાલી જોરથી નાસવા માંડ્યું.

અંધકારમાં પહોંચના ઊંચાનીચા પથ્થર ઉપર થઈને ઉતાવળે નીચે ઉતરતા જવું અને નાસતા જવું એ કંઈ રમત વાત ન હતી. હું વાંધેા ઉઠાવવા જતો હતો, એટલામાં તો મામાસાહેબ માત્ર અમસ્તા નાસવા નહોતા ઇચ્છતા તેની ખાત્રી થઈ ગઈ. જે પથ્થર ઉપર અમે ઊભા હતા તેના ઉપર નાના મોટા પથરા ઉપરથી પડવા લાગ્યા. મામાસાહેબની સમયસૂચક બુદ્ધિને આધારે અમે આઘા ખસી ગયા, તેજ અમારું નસીબ હતું. નહિ તો માથા ઉપર એક બે પથ્થર પડતાંજ અમારો લોચોપીંડો થાત.

અત્યાર સુધી દારૂ લોકોએ એ ઉપાય કેમ નહિ લીધો હોય તેની ખબર ન પડી. જો એ ઉપાય લીધો હોત તો મોંગપોની ગમે તેટલી ચાલાકી હોવા છતાં અમારાથી દોરડું ઝાલી નીચે ઉતરી ન જ શકાત. કદાચ દોરડું કાપી નાખી અમને પૂરા કરવાનો પ્રથમ એમનો ઇરાદો હશે અને તેથી ખીજે ઉપાય નહિ સૂઝ્યો હોય.

ઊંચાનીચા આડાઅવળા, પથ્થર ઉપર થઈને, ચાલવાનું હતું. અંધારામાં પ્રકાશિકા પણ કામ લાગે તેમ ન હતું, કારણ એમ કરવા જતાં અમે ક્યાં છીએ તે દારૂ લોકો જાણી જાય.

કેટલીય વાર પછી મામાસાહેબ જ્યારે થોડા ત્યારે વારંવાર ઠોકરો ખાઈને પડવાથી શરીર છોલાઈ ગયું હતું. અમારો સાસ હળવો થતાં કંઈ થોડી વાર

ન લાગી. આમ અમે બે એકાએક મળ્યા અને કંઈક સુરક્ષિત જગ્યાએ આવવા છતાંય હું મામાસાહેબને બે વાતો પૂછી ન શક્યો.

પ્રથમ જ મામાસાહેબ બોલ્યા: “હવે આપણે છૂટા પડવાની જરૂર છે.”

હું આશ્ચર્ય પામવા કરતાં ખિન્ન વધારે થયો. મેં પૂછ્યું: “કેમ?”

મામાસાહેબ જરા જોરથી બોલ્યા: “અત્યારે ખુલાસો કરવાનો સમય નથી. જેમ કહું છું તેમ કર.”

છતાં મેં હઠ કરવાથી, મામાસાહેબે મને સમજાવીને જે કહ્યું, તે યોગ્ય હોવા છતાં તેથી માફ મન માન્યું નહિ. મામાસાહેબને મોંગપોની રાહ જોવાની હતી. કારણ એ બન્ને જણા અહીંના પ્રવેશથી નાણીતા હતા. તેઓ જુદા પડીને પણ કોઈ રીતે દારૂ લોકોને હાથતાળી આપી શકે તેમ હતું. પરંતુ હું સાથે હોઉં તો આફતમાં પડવું પડે. તેથી મને અગાઉથી સહીસલામત જગ્યાએ મોકલી દેવા તે ઇચ્છતા હતા. હજી દારૂ લોકો અમને શોધવા ચારે તરફ છૂટ્યા ન હતા. અને એ અંધારામાં મને ચાલ્યા જવાનો લાગ હતો.

બધી વાત સાંભળીને હું બોલ્યો: “એ તો જાણે સમજ્યા. પણ જાડ શી રીતે? આ ભાગ તો તદ્દન અજાણ્યો છે. અને એ તો તમેય કહો છો!”

“જ્યાં જવાનું કહું છું, તે જગ્યા તો તું જાણેજ છે?”

“હું જાણું છું?”

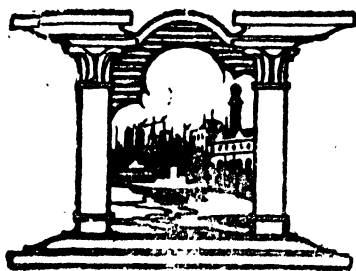
“હા. જે સુરંગમાંથી દારૂ ઢોલો સમથે નીકળ્યો હતો તે યાદ છે ને?”

“પાછો ત્યાં શા માટે?”

“ત્યાં જ અમારો અટ્ટો છે.” એમ કહી એ સુરંગના વાંકાચુંકા રસ્તા પરના એક છુપી ગુફા જેવા સ્થાનની નિશાની મામાસાહેબે આપી.

ઘણુંય પૂછવાનું હતું. પરંતુ મામાસાહેબ સાંભળે તેમ ન હતું. એમણે આપેલી પ્રકાશિકા લઈ ખિન્ન ચિત્તે મારે આગળ જવું પડ્યું.

જ્યાં સહીસલામતી જાણી મામાસાહેબે મને મોઢવ્યો, ત્યાં કેવી આફત રાહ જોઈ રહી હતી તેની મામાસાહેબને શી ખબર ? !

તેર

મા માસાહેબે એક વાત બરાબર કહી હતી. મોટો પવંત જોળવો બહુ મુશ્કેલ નહિ જ. મામાસાહેબે જે નિશાની આપી હતી, તે પ્રમાણે એકાદ કલાક ચાલ્યા બાદ એ સુરંગના મોઢા આગળ આવતાંજ, કોણ જાણે કેમ, પણ અટકીને ઊભું રહેવું પડ્યું. હું ઘણું જ ભરે કરું, પણ મન માને જ નહિ. મનમાં જાણે એક જાતની ઝમઝમાટી થવા લાગી. એક જ રાત માટે પણ આ પકાડમાં જે બધી અદ્ભુત ઘટનાઓ હું ભોગ બન્યો હતો તે ભૂતચી સહેજ ન હતી. એ બધી સુરંગો મને તો ભેદભરી જ લાગતી હતી.

છેવટે અંદર દાખલ થવું પડ્યું. અત્યાર સુધી બહારની ખુલ્લી જગ્યામાં હતો તેથી મેં પ્રકાશિકા વાપરી ન હતી; પણ હવે સુરંગમાં દાખલ થતાં જમારે તે સજગામવી પડી. મામાસાહેબની નિશાની સુજબ મારે જમારે આગળ જવાનું ન હતું. તોમણે કહ્યું હતું કે

સુરંગમાં અમુક રસ્તે વળ્યા પછી પથ્થરની દીવાલમાં એક ફાટ દેખાશે. એ ફાટની એક બાજુએ જરા દબાણ કર્યાથી બારણા માફક એક દરવાજો ઉઘડી જશે. ત્યાં તેમનું રહેઠાણ હતું.

આય તો મનની અસ્વસ્થ દશાને લીધે હો, યા મામાસાહેબના કહેવામાં કંઈ ભૂલ થઈ હો, પણ અડધો કલાક બોળી બોળી હેરાન થવા છતાં મને તે ફાટ જડી નહિ. જેમ જેમ વાર થતી હતી તેમ તેમ ધીરજ પણ ખૂટતી હતી. સુરંગની ગલી ગલીએ ફરવાથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો પણ હું ભૂલી ગયો હતો. આ પહાડની પેલી રાતની વાત યાદ આવતાં, થાકથી નહિ પણ બીકથી, એ ઠંડી રાત્રે પણ મારા કપાળ ઉપર પરસેવો વળી ગયો. મારી બીક બોટીયે ન હતી. હવે શું કરવું એ વિચાર કરતો હું એક બે બાજુએ તરફ જતી સુરંગના મોઢા આગળ ઊભો, એટલામાં તો હું ચમક્યો અને મેં પ્રકાશિકા બંધ કરી દીધી. સુરંગમાં કોઈનાં પગલાંનો સ્પષ્ટ અવાજ મારે કાને પડ્યો.

મેં બત્તી બુઝાવી કે પેલો અવાજ બંધ પડી ગયો. પણ તેથી કાંઈ શાન્તિ વળે? એ આવનાર માણસ હોય કે પશુ હોય, પણ મારી હાજરીની તેને બખર પડી ગઈ છે, અને તેણે નાસી જવાનો ય પ્રયત્ન કયો નથી એ વાત તો તેનાં પગલાંનો અવાજ બંધ થવાથી હું

તરત જ સમજી ગયો.

ખડુ જ સ વચેતીથી દબાયલે પગલે અને રૂંધાયલે શ્વાસે, જે તરફથી અવાજ આવતો હતો તેનાથી ઉલટી દિશામાં અવાજ કર્યો વિના જતા રહેવાની મેં કોશિષ કરી. ભૂખ અને થાકને લીધે કોઈનીય સાથે સામે મોઢે લઢવાની મારામાં તાકાત કે હિમ્મત ન હતી, એ વાત વગર શરમે મારે કબૂલ કરવી જોઈએ. તે વખત માત્ર નાસી છૂટવાનો જ મારો હેતુ હતો.

પરંતુ હું જરા હાલ્યો કે મને લાગ્યું કે અંધ-કારમાં ખીજું પણ કોઈ હાલે છે. એ સુરંગમાં મારો પીછો પકડનાર કોઈ મારો પરમ મિત્ર તો ન હોતો જ એમાં શંકા શી ?

પણ એ કોણ હશે ? દારૂ લોકોમાંનું કોઈ હોત તો તે અંધારામાંય તે જણાઈ આવત. છતાં બધા દારૂ લોકોના શરીરમાંથી પ્રકાશ નીકળતો ન હતો. કોઈ સાદા પણ હતા. તેથી મારો પીછો પકડનાર કોઈ સદા સાદો સીધો દારૂ પણ હોય. કદાચ એવા દુબળા દારૂને તો હંફાવી શકું. પરંતુ તે દારૂજ હશે તેની શી ખાત્રી ? તેથી આગળ જવું મને ઠીક ન લાગ્યું.

ઘટના ધીમે ધીમે શિકાર અને શિકારીના જેવી થઈ પડી. હું અંધારામાં તેને દૂર રાખવા પ્રયત્ન કરતો હતો અને તે પણ જાણે મને સપડાવવાનો લાગ જોળતો હતો !

સુરંગમાં પગલાંનો અવાજ પણ દૂર વખતે બસ-બસ સમજી શકાતો ન હતો. અને તેથી મને લાભ અને હાનિ બેય હતાં. મેં જેમ તે ક્યાં છે તે સમજવામાં ભૂલ કરી હતી, તેમ હું ક્યાં હતો તે તે પણ સમજી શક્યો ન હતો.

પણ આમ સંતાકૂકડી ક્યાં સુધી ચલાવાય ? હું છેવટ તિરાશ થઈને મરણીઓ બન્યો. પ્રકાશિકા અણચિંતવી દાબી એક વાર રસ્તો બેઠો લઈ દોટ મૂકવાનો વિચાર કરું છું, તે વખતે કોઈ જોરથી મારા શરીર પર તૂટી પડ્યું.

પણ અંધારામાં તે જરા ચૂકી ગયો. હું પહેલાં પડી તો ગયો. પરંતુ ઝડપથી ઊઠી તેને જરા વેગળો ફેંકી પ્રકાશિકા સળગાવી. કારણ હવે અંધારામાં ખીવાતું ખીણું કંઈ હતું જ નહિ.

પણ આ શું ? પથ્થર ઉપર જે ધારવાળો છરો પડ્યો પડ્યો ચમકતો હતો તે વાત તો હું ભૂલી જ ગયો હતો.

મારી સામે લાઉ-ચેન બાંધે બનીને ઊભો હતો.

એ રાતના મારા આશ્ચર્યનો અંત આટલેથી જ આવવાનો ન હતો.

થોડી વાર પછી લાઉચેન સ્વસ્થ થઈ આશ્ચર્ય પામતો બોલ્યો: “અરે તમે ? હું તો લીસીન ધારતો હતો.”

“લી-સીન ?” મેં પણ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું: “લીસીનને તમે ઓળખો છો ?”

લાઉ-એન હસીને બોલ્યો: “હા. બોળખું છું.”

કેવી રીતે તેઓ એક બીજાને બોળખતા હતા, તે વાત જાણવાનું કુતૂહલ મને તે વખત ન હતું. મેં કહ્યું:—“લી-સીન પર તમને આટલું બધું વહાલ છે, એ વાત હું જાણતો ન હતો. પણ તમે તેને ક્યાં જોયો?”

“ચોઢી વાર પહેલાં, આજ સુરંગમાં. હું તેની-પાછળ પાછળ જ આવતો હતો. એકાએક એ એક જગ્યાએ આવી શુભ થઈ ગયો. પછી એને બોળતાં બોળતાં, અહીં પ્રકાશ બંધ થતો જોઈ મને લાગ્યું કે હવે તે સપડાયો છે.”

લી-સીનને એકાએક શુભ થતો સાંભળીને મારા ત્રિચારો બીજી દિશા તરફ વળ્યા. એના આ રીતે શુભ થવામાં કેટલી મોટી આફત સમાયતી છે તેનો ખ્યાલ આવતાં જ હું ઉત્તેજિત ભાવે બોલી ઊઠ્યો: “લી-સીન શુભ થઈ ગયો? શું કહો છો?”

“હા. ખરેખર અજબ જેવું છે. હું પણ તે વખતે બહાવરો જ બની ગયો હતો. એક જીવતો જીવતો માણસ જાણે હવામાં જ આગળી ગયો! હું કાંઈ તેની બહુ પાછળ રહી ગયો નહોતો. હું તેનો પીછો પકડી તેના પગલાં ઠબાવતો હતો, તેની બખર તેને હોય એમ પણ મને લાગતું નથી. એક વાંક ફરતાં જ મેં જોયું કે તે નહોતો—અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો! ત્યાં માત્ર એક જ રસ્તો લાંબે સુધી સીધો ચાલ્યો ગયો હતો.

ગમે તેટલી ઝડપથી ઢોડે તો પણ હું ત્યાં પહોંચું તે પહેલાં મારી નજરથી તેનું ગુમ થઈ જવું અશક્ય જેવું જ હતું. છતાં તે ન જ દેખાયો.”

“તે જ્યાં આગળથી ગુમ થઈ ગયો, ત્યાં તમે મને લઈ જઈ શકશો ?” મારો અવાજ કંપતો હતો. લાઉ-ચેન આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો: “પણ હવે ત્યાં જઈને શું કરશો ? મેં ત્યાં પ્રકાશિકા સળગાવી સારી રીતે જોયું છે. અને અત્યાર સુધી તે કંઈ આપણે માટે ત્યાં બેસી રહ્યો હશે એમ માનો છો ?”

“તમે લઈ જઈ શકો છો કે નહિ, તે કહો.”

“કદાચ લઈ જઈ શકું; પણ કારણ શું છે ?”

“બધી વાત કહેવાનો હમણાં વખત નથી. જલદી ચાલો.”

લાઉ-ચેને કાંઈક વિચાર કરી મને કશું પૂછ્યું નહિ. મને રસ્તો બતાવતો સામેની સુરંગમાં તે ચાલ્યો.

હું તો એ વાંકીચૂંકી ગલીઓમાં રસ્તો જ ન ખોળી શકત. પણ મને લાગ્યું કે લાઉ-ચેનમાં કોઈ અજબ શક્તિ હતી. તે ક્યાંય અટક્યો નહિ, મૂંઝાયો નહિ, તેમ કોઈ જગ્યાએ કશો વિચાર કરવાય ન અટક્યો. વગર હરકતે દશેક વળાંક લીધા પછી એક જગ્યાએ આવી તે બોલ્યો: “આ જગ્યાએ.”

“ખરોખર આ જગ્યાએ ? રસ્તો ભૂલ્યા નથી ને ?”

“રસ્તો ભૂલું તે કેમ બને ? આજે બે દિવસ ભટકતાં

ભટકતાં આખી સુરંગનો નકશો મગજમાં છપાઈ ગયો છે.”

“એટલે ? સુરંગમાં શા માટે ફર્યા ? અને આ રસ્તો જડયો શી રીતે ?”

લાઉ-ચેન જરા ચૂપ રહી, હસીને બોલ્યો: “ફરતો હતો તમને શોધવા. અને રસ્તો જડયો તે જ દિવસે રાત્રે, તમારા ગુમ થયા પછીનો પહાડની અંદરનો અવાજ સાંભળીને.”

ખરી જ વાત હતી. લાઉ-ચેનને આ સુરંગના રસ્તામાં જોવો એ આશ્ચર્યજનક હતું, પણ મનની અસ્થિરતાથી એ ખ્યાલે અત્યાર સુધી આવ્યો ન હતો. મારી ગોળીના અવાજથી પહાડનો જે ભાગ ઘસી પડ્યો હતો તેનો અવાજ લાઉ-ચેનના તંબુ સુધી પહોંચ્યો સાંભળી હું આશ્ચર્ય પામ્યો, પણ તે બધી ચર્ચાને હમણાં વખત ન હતો. પ્રકાશિકાનું અજવાળું દીવાલ ઉપર ચારે તરફ નાખી હું આનંદથી નાચી બેઠ્યો અને બોલ્યો: “હવે કદાચ તમારો છરો કામ આવશે, લાઉ-ચેન ! તૈયાર રહો.”

“છરો શા માટે ? મારી પાસે પિસ્તોલ છે. પણ શું પિસ્તોલને પથ્થર ઉપર છોડવાની છે ?”

પહાડમાંની પેલી ફાટ પાસે પહોંચી જઈ એક તરફ જરાક દબાણ કરતાંજ હું બોલ્યો: “ના, પથ્થર પર નહિ, મામાસાહેબના છૂપા રહેઠાણનો પત્તો મેળવી, આફત બ્રહ્મા કરવા જે આવ્યો છે, તેને નાસી ન જવા દેવા માટે.”

લાઉ-ચેનની ચુંચી ચીની આંખ પર ભમ્મરો ચઢી.

“મામાસાહેબનું છૂપું રહેઠાણ ?”

તે એટલા શબ્દો બોલ્યો એટલામાં તો સુરંગનું મોં ઉઘડી ગયું હતું. પ્રકાશિકા બુઝાવી ધીમે સ્વરે હું બોલ્યો: “હાં. સ્ત્રી-સીનને આ જગ્યાનો પત્તો શી રીતે મળ્યો તે હું જાણતો નથી. પણ તે અહીં જ છુપાયો છે તેમાં શંકા નથી. હવે તેને અહીંથી પકડવો જ પડશે.”

સુરંગને રસ્તે અમે એક બીજાની પાછળ પાછળ ચાલ્યા. અંધારામાં કશુંય દેખાતું ન હતું. હું આગળ, બન્ને બાજુની દીવાલો હાથ રાખી ચાલતો હતો. અને લાઉ-ચેન મારે ખલે હાથ મૂકી ચાલતો હતો. અમારે બહુ થોડો રસ્તો કાપવો પડ્યો. સુરંગનો રસ્તો એ ગુફાના મુખ આગળ અટક્યો. ત્યાં પહોંચતાં જ મેં ઊભા રહી જઈ લાઉ-ચેનના હાથ દાબી તેને ચુપ ઊભા રહેવા ઈશારો કર્યો.

સામેની ગુફા લાંબી, પહોળી તેમજ ઊંચી હતી. તે ગુફાની સામી બાજુએ એક ઝીણો દીવો ટમટમતો હતો. એનાથી વિશાળ ગુફાનું અંધારું દૂર થતું હતું.

પરંતુ અમારે એટલું અજવાળું બસ હતું. ગુફાની અંદર સરસામાન હોવા છતાંય તે બરોબર દેખાતો ન હતો. અમારા તરફ પૂંઠ કરી, પથ્થરની જમીન ઉપર ઘાસના બીછાના પર બેસી સ્ત્રી-સીન ખૂબ ધ્યાન-પૂર્વક કંઈક જોતો હતો, તે અમે સારી રીતે સમજી શક્યા.

આ જગ્યાએ એનો પીછો પકડી કોઈ આવનાર

નથી, એમ તે ખાત્રીપૂર્વક સમજતો હોવો જોઈએ. અને તેથી જ તે એટલો બધો નિશ્ચિંત હતો, કે અમે તેની છેક નજીક, લગભગ ત્રણેક હાથ જેટલે, પહોંચી ગયા ત્યાં સુધી તેને ખબર ન પડી. પછી અમારા ધીમા પગલાના ઘસારાથી ચમકી તેણે અમારી સામે જોયું. તે જ વખતે પ્રકાશિકા સળગાવી તેના મોઢા પર ફેંકતાં હું બોલ્યોઃ “ખબરદાર, હાલીશ ના. નહિ તો મરવું પડશે.”

તે વખતે લી-સીનનું મોઢું જોવા જેવું હતું ! મને અને લાઉ-ચેનને એકસાથે એ રીતે જોવાની તેણે જરા પણ આશા રાખી ન હતી. ચીના લોકોના ચહેરા પર કશા ભાવ જણાતા જ નથી એવી જે વાત કહેવામાં આવે છે તે ખોટી હોવાનું તે દિવસે મને લાગ્યું.

આ રીતે એને સપડાવવા છતાં, જો જરાક પણ ગફલતમાં અમે રહ્યા હોત તો એ છટકી જત, એમાં શંકા નહિ. પથ્થરની માફક ઘડી વાર બેસી રહી, તે ઓચિંતો લાઉ-ચેન ઉપર તૂટી પડ્યો. આ ઓચિંતો હુમલા માટે લાઉ-ચેન તૈયાર ન હતો. તેની પિસ્તોલમાંથી ગોળી છૂટી ખરી, પણ તે ઊલટી દિશામાં. અને લી-સીનના ધકકાથી તે પડી ગયો. તે સાથે પિસ્તોલ પણ હાથમાંથી છટકી જમીન પર પડી ગઈ. ખરું કહેવામાં નાનમ શી છે ? આ અણચિંતવ્યા હુમલાથી ક્ષણ વાર હું પણ મૂઠ બની ગયો !

લાઉ-ચેનને ચિંત કરી દઇ ઘડીકમાં તો લી-સીન સુરંગને રસ્તે નાઠો હોત; પણ તે પોતાની ભૂલને લીધે જ પકડાઇ ગયો. લાઉ-ચેનને પછાડી, જો એ સીધો નાઠો હોત તો કદાચ હું કાંઈ પણ ન કરી શકત. પણ એ ગુફામાંથી એક નાની નોંધપોથી-ડાયરી-લેવા જવાથી તે ફસાયો. તે ગાળા દરમ્યાન મારી મૂઢતા જતી રહી. પિસ્તોલ પડી હતી ત્યાંથી ઉપાડી લઇ, લી-સીન દોડે તે પહેલાં જ હું તેના તરફ તે તાકીને ઊભો. લી-સીન ગિછાના ઉપરથી નોંધપોથી લઇ ઉઠી જ ન શકયે. મારા સામું જોઈ તે સ્થિર થઈ બેસી ગયો. એટલામાં લાઉ-ચેન ઊઠ્યો. લી-સીનને કશું પણ સાહસ કરવાની હિમ્મત હોય એમ ન જણાયું. તેના હાથમાંથી નોંધ-પોથી ખૂંચવી લેતી વખત તે મારા તરફ જોઈ અદ્ભુત રીતે હસતાં હસતાં બોલ્યો: “આ કામ ઠીક કરતા નથી. તમારે આ માટે પસ્તાવું પડશે.”

“તે પહેલાં તું તો હમણું પસ્તાઈ લે.” એમ કહી મેં એને દોરડાથી સારી રીતે બાંધી દેવા લાઉ-ચેનને કહ્યું.

લાઉ-ચેન લી-સીનનો ખુરદોજ કરી નાખવા માંગતો હતો. આ બાબતમાં એની જે હઠ મેં જોઈ તે ઉપરથી તો મને લાગ્યું કે પિસ્તોલ એના હાથમાં હોત તો લી-સીનને દશ બાર ગોળી માર્યા વિના એ ન છોડત. પણ ગમે તેવો ભયંકર દુશ્મન કેમ ન હોય, એને આ રીતે એક જનાવરની માફક મારવો એ

મારે માટે તો અશક્ય જ હતું.

બિંછાના ઉપરની કામળીને છરા વડે કાપી તેનું દોરડું બનાવી લી-સીનને અવળે હાથે બાંધી અમે ગુફામાં એક તરફ સૂવાડી દીધો. પછી શું કરવું એ બાબતમાં વાદવિવાદ થયો. ગુફાનો ખૂણેખૂણો બોળતાં પેલી નોંધ-પોથી અને રાંધવાના કેટલાક સામાન સિવાય બીજું કંઈ જણાયું નહિ.

નોંધપોથીમાં પણ એક કાગળ ઉપર કેટલાક સાધારણ, ન સમજાય એવા આંકડા સિવાય બીજું કશું ચ ન હતું. એમાં ગમે તે હો, પણ તે બહુ જ કીમતી હતી અને લી-સીનનો એ જ ચોરી જવાનો ધરાદો હતો. એ વિષે તે વખત મને કશી ચ શંકા ન હતી. ચોરી અટકાવી શકાય, તો જ્યાં સુધી મામા-સાહેબ મોંગપોને લઇને આવી ન પહોંચે ત્યાં સુધી ત્યાં જ રોકાવાની મારી ઈચ્છા હતી. પરંતુ લાઉ-ચેન કોઈ રીતે સંમત ન થયો. તેનું કહેવું એમ હતું કે હવે ગુફામાં રહેવું એ વિના કારણ આશ્વત્તે નોતરવા જેવું હતું. લી-સીન એકલો જ આ છૂપું રહેઠાણ બાણતો હશે એની ખાત્રી શી ? તેની ટોળીના માણસો આ ઠેકાણું બાણતા પણ હોય અને લી-સીનને વાર થતાં તેઓ અહીં તપાસ કરવા ચ આવે. તે વખત જરૂર પકડાઈ જઈએ. મામા-સાહેબની આ નોંધપોથીની કિંમત જ્યારે તેમની નજરમાં આટલી વધારે છે, ત્યારે એમના હાથથી એ પોથીનું

રક્ષણ કરવું એ જ આપણું કર્તવ્ય છે.

“પણ મામાસાહેબ એમના હાથમાં સપડાઈ જશે, તેનું કેમ ?”

લાઉ-ચેન હસીને બોલ્યો: “ના. નહિ સપડાય.”
પછી જરા વાર થાલીને તેણે કહ્યું: “મામાસાહેબ માટે આટલી ફિકર શાની? જ્યારે આ લોકોના હાથથી આ રીતે એક વાર છટકી શક્યા છે તો તેઓ પકડાશે જ નહિ. આપણે અહીંથી આપણા તંબુમાં જઈશું તેમાં કોઈ રીતે કશું નુકસાન નથી. મારી શંકા કદાચ ખોટી હોય, લી-સીનની ટોળીનું કોઈ ના પણ આવે, તો પણ અહીંજ ચિઠ્ઠી આપણે મૂકી જઈશું, તે ઉપરથી મામાસાહેબ બધી વાત જાણી શકશે. આપણું ઠેકાણું પણ હું તેમાં લખું છું.”

છેવટે લાઉ-ચેનનો વિચાર કબૂલ રાખવો પડ્યો. નોંધ-પોથીનું એક પાનું ફાડી બધી ખીના ટૂંકમાં લખી, ચર-ખીના ઝાંખા દીવા પાસે, પથ્થર નીચે દબાવીને લાઉ-ચેને તે ચિઠ્ઠી મૂકી.

છતાં સુરંગનું છૂપું ખારણું ઉઘાડીને જતી વખત, મનમાં કંઈ કંઈ થવા લાગ્યું. અમે આહ્યા આવ્યા ત્યારે લી-સીન એક શબ્દે બોલ્યો નહિ. લાઉ-ચેને મોઢામાં ડૂંચો મારી એને બોલતો જ બંધ કર્યો હતો, છતાં તેની નજર ભૂલાય તેવી ન હતી. જાણે તેમાં કંઈક ન સમજાય એવું ભયંકર રહસ્ય ભરેલું હતું.

મામાસાહેબની બુદ્ધિનો મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, છતાં તે પણ અહીં તો નિશ્ચિંત ભાવે આવનાર હતા. ચેતતાં પહેલાં જ કદી તે એમના પંજામાં સપડાઈ જાય, તો ?

લાઉ-ચેનની સાથે જતાં મારા મનનો ઉદ્વેગ હું વધુ વખત દબાવી શક્યો નહિ. મેં કહ્યું: “આપણે આમ આદ્યા જઈએ તે ઠીક થતું નથી. ખરેખર જ મામાસાહેબ કાંઈ આફતમાં સપડાશે તો ?”

લાઉ-ચેન એકાએક થોભી મારા ખભા પર હાથ મૂકી ઘણાજ ગંભીર સ્વરે બોલ્યો: “સાંભળી લ્યો. આજે જો કોઈ આફતમાં પડવાનું હોય તો તે સ્ત્રી-મુખા યાને માયાવી પતંગિયાનો સરદાર જ છે.”

“માયાવી પતંગિયાનો સરદાર ?”

“હા, આજે જ તમે તેને જોશો. આજ રાત્રે જ તેની જીંદગી ખતમ થવાની છે.”

મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું: “એ તમે શું બોલો છો, લાઉ-ચેન ? આ બધી ખબર તમને એકાએક ક્યાંથી પડી ?”

લાઉ-ચેન વળી ગંભીર સ્વરે બોલ્યો: “તમને એક વિનંતી કરું છું, કે હવે કંઈ પ્રશ્ન કરશો ના. માયાવી પતંગિયાનો ભેદ જાણવાની ઇચ્છા હોય તો આજે મારી વાત કરશો પણ વાંધો લીધા વગર તમારે માનવી જ પડશે.”

તે વખતે હું કશુંય બોલ્યો નહિ, પરંતુ પ્રશ્ન

ન કરવાનો કંઠ ઠેઠ સુધી પાળી શકાયો નહિ. જો કે એ પ્રશ્ન એ બાબત પર નહોતો.

લાઉ-ચેન સીધો રસ્તો જાણતો હતો, તેથી જ પહાડમાંની સુરંગનો રસ્તો એટલો થાક હોવા છતાં લાંબો ન લાગ્યો. પહાડમાંથી નીકળી લાઉ-ચેનના તંબૂના દરવાજા આગળ પહોંચતાં જ, મારે એકદમ ઊભા રહેવું પડ્યું. અમે તંબૂમાં પેસીએ તે પહેલાં તો અંદરથી એક માણસ બહાર નીકળી લાઉ-ચેનને નમન કરી ચાલ્યો ગયો. કદાચ તંબૂના પહેરા માટે તેને રાખ્યો હશે.

તંબૂનો દરવાજો ઉઘડતી વખતે તેના ચહેરા પર સહેજ અજવાળું પડવાથી તેને ઓળખતાં મને કશી હરકત ન પડી. તેથી જ ત્યાં હું આશ્ચર્ય પામતો ઊભો રહી ગયો.

લાઉ-ચેને મારો હાથ ખેંચી મને પૂછ્યું: “વળી કેમ ઊભા રહ્યા? ચાલો ને અંદર!”

“આવું છું. પણ પ્રથમ મારે એક વાત આપને પૂછવી પડે છે.”

લાઉ-ચેન હસીને બોલ્યો: “ના. તમે માનવાના જ નહિ. ભલે પૂછો. પરંતુ માયાવી પતંગિયા સંબંધી કશું પૂછશો તો જાણી લેજો કે હું મૂગો છું.”

“ના, માયાવી પતંગિયા સંબંધી નહિ, પણ હમણાં જે માણસ ગયો તેના સંબંધમાં પૂછવું છે.

એ તમને ક્યાંથી મળ્યો ?”

તે મારા તરફ જોઈ હસીને બોલ્યો : “હું ત્યારે તો એ માણસ જુદું નથી બોલ્યો. તમે તેને ઓળખી શક્યા ?”

“ન ઓળખાય તેવું છે શું ? એ અમારા ઘોડા-વાળાઓમાંનો એક હતો.”

“ત્યારે તો એનો કશો જ અપરાધ નથી. તેણે પોતે જ મને એ વાત કરી હતી.”

હું અધીરો થઈ બોલ્યો : “અપરાધ તો છે જ, લાઉ-ચેન ! એ માણસ અમારી ટોળીમાંથી એક દિવસ ભેદભરી રીતે અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો. પાછો તે અહીં આવ્યો. ક્યાંથી ?”

વાત કરતા કરતા અમે તાંબૂની અંદર ઢાખલ થયા હતા.

લાઉ-ચેન એક ખુરસી પર બેસવા જતાં એકા-એક ચમકીને મારા તરફ ફરીને બોલ્યો : “શું કહો છો ? એ માંદો પડ્યો તેથી તમે એને કાસીન લોકોના ગામમાં મૂકીને આવ્યા ન હતા ?”

હું માત્ર હસ્યો. લાઉ-ચેન જાણે બહુ જ ઉશ્કેરાઈ ગયો હોય તેમ બોલ્યો : “તમારો વિશ્વાસુ માણસ જાણીને માત્ર એક જ દિવસના પરિચયમાં મેં તેને તાંબૂને પહોંચે ભરવા રાખ્યો હતો. માત્ર કાલે જ તે નોકરી પર ઢાખલ થયા છે. મને તો તેણે કહ્યું હતું.”

કે તેને મટયા પછી તે પોતે તમને જોળતો અહીં સુધી આવ્યો હતો.”

“આવ્યો હશે અમને જોળતો, એ વાત સાચી પણ વફાદાર નોકર તરીકે નહિ. માયાવી પતંગિયાના સરદારને પકડવાનો યત્ન કરો, પરંતુ તેમના નોકરોને તો ઝેળખતા નથી, મીઠા લાઉ-ચેન !”

લાઉ-ચેન ઘડીવાર મૂંઝો ઊભો રહી, કાંઈક વિચાર કરીને બોલ્યો: “તમે આરામ કરો, હું આવું છું.”

મેં તેને અટકાવતાં કહ્યું: “તમે અમથા બાબો છો. હવે તેના દર્શને તમને થવાનાં નથી. મને પણ તેણે જોયો છે.”

“છતાં એક વાર જવાની જરૂર છે.” એમ કહી લાઉ-ચેન બહાર ગયો. કેટલીય વારે જ્યારે તે પાછો આવ્યો ત્યારે હું જરા નાસ્તો કરી થાક ખાવા બિછાના પર આડો પડ્યો હતો.

મારે કશું પૂછવાની જરૂર જ ન પડી. ચિંતાતુર રહેરે ખુરસી પર બેસી પડતાં લાઉ-ચેન બોલ્યો: “તમારી જ વાત સાચી છે. એ માણસનો પતો જ નથી.”

સ્ક્રેજ કટાક્ષભાવે હું બોલ્યો: “તમારી જ વાત સાચી છે. એ માણસનો પતો જ નથી.”

લાઉ-ચેન આ વખતે વિચિત્ર રીતે હસીને બોલ્યો: “તે બાબત તો હું વધુ નિઃસંશય થયો છું.”

એના ગળાના અવાજથી તેની મશ્કરી કરવાની

મારી ઇચ્છા કયાંય ભીડી ગઈ. એ અવાજ દેહ જ નહિ
—જાણે હિંસક લાગ્યો !

ખિજાનામાં બેઠા થઈ મેં પૂછ્યું: “મારે શું
કરવાનું છે ?”

લાઉ-ચેન હસીને બોલ્યો: “ખાસ બીજું કશું જ
નહિ. આ તંબૂમાં સૌથી પહેલો જે ઇસમ પ્રવેશ કરે
તેને ગોળી મારવાની.”

લાઉ-ચેનની વાત પૂરી થતાંની સાથે જ ત્યાંનો દીવો
ઓલવાઈ ગયો. લાઉ-ચેનનાં પગલાં પણ સંભળાયાં.
તંબૂનો દરવાજો ખસેડી તે બહાર જતો હતો. કશું
બોલું તે પહેલાં જ બહારથી તેનો સ્વર સંભળાયો:
“હું બહાર છું. તંબૂમાંથી બહાર નીકળશો નહિ.”

લાઉ-ચેન તો અનાયાસે બોલી ગયો કે “તંબૂમાંથી
બહાર નીકળશો નહિ.” પરંતુ એ અંધકારમાં દરેક પળે
કોઈ મહાન શત્રુનાં પગલાંની રાહ બેસાડી એ કેટલું
ભયંકર હતું તે તો જોણે અનુભવ્યું હોય તે જ જાણે.
લાઉ-ચેનનું અનુમાન ખરું હોય તો માયાવી પતાંગિ-
યાનો સરદાર ગમે તે ક્ષણે આવી હાજર થાય.

પણ એ સરદાર કાંઈ સાધારણ માણસ ન હતો.
એની ચાલાકી હદ વગરની હતી, અને એક રીતે
તેની શક્તિ પણ અલૌકિક હતી. આંખો મીંચી, સાદા
સીધા માણસની માફક તંબૂમાં આવી મારા સામી
છતી ધરી મારી ગોળી ઝીલી લે એવો તો તે ન હતો.

શા ભયંકર હેતુથી અને કેવી અણુધારી રીતે એ આવીને હાજર થશે એની કોને ખબર હતી ! પિસ્તોલની ગોળીય કદી છૂટે, પણ કોની ગોળી પહેલી છૂટશે તે કોણ કહી શકે તેમ હતું ? લાઉ-ચેન ખડાર છૂપાઈને પહેરે ભરે છે એ જાણવા છતાંય; ખરું પૂછે તો મારામાં કશું સાહસ ન આવ્યું. માયાવી પતંગિયાને હાથે લાઉ-ચેન તો આજસુધીમાં કંઈ થોડો હેરાન નહોતો થયો ! તેના સામે જલો રહી પોતે ખચી શકે, તો મને મદદ કરી શકે ને !

ગાઢ અંધકારમાં મેં પિસ્તોલ ભેરથી મુઠ્ઠીમાં પકડી. તંબૂના દરવાજા તરફ તાકી બેસી રહેતાં પણ હું જાણી શકતો હતો કે હું પસીનાથી નાહી ગયો હતો. આ રીતે તંબૂની અંદર અનિશ્ચિત રાહ જોયા કરવાની હોવાથી જ, મને લાગે છે કે, ચિંતા અને હતાશા આટલાં વધુ થતાં હતાં-તંબૂની ખડાર ખુલી જગ્યામાં શત્રુના સામે થવાનું હોય, તો કદાચ મારા મનનું ભેર આટલું ઘટી ન જત.

ચૌદ

તં ખૂમાં કોઈ પેસે કે તરત જ ગોળી મારવાનું લાઉ-ચેને કહ્યું હતું. તેના એ શબ્દો ઉપરથી સમજવું અઘરું ન હતું કે, ગોળી મારવાની તત્પરતા ઉપર જ બધો મામલો બદલે મારી છાંટી સુધ્ધાં અવલંબન કરતી હતી. એક ક્ષણની ઢીલ થાય કે નિશાન ચૂકાય, તો તે માટે અફસોસ કરવા જેટલો વખત પણ કદાચ જીવી ન શકાય. જનજનાવર ખાદ કરતાં, આ પહેલાં કદી મેં કોઈના ઉપર પિસ્તોલ વાપરી ન હતી. પરંતુ અત્યારે તે યોગ્ય કે અયોગ્ય છે તેનો વિચાર હું કરતો ન હતો. માત્ર એ જ ખીક રહેતી હતી, કે કદાચ ખરે વખતે હાથનું અને મનનું જોર ન રહે તો ? જે ઉશ્કેરાટ વચ્ચે દરેક પળ જતી હતી, તે જોતાં થોડી વારમાં મનમાં નિરાશા આવી જાય એ સ્વાભાવિક હતું. રહેજસાજ અવાજ થતાં વારંવાર

અમકી ઊઠતો હતો; તંબૂમાંના અંધકારને લીધે આંખ આગળ જાણે વિચિત્ર પ્રકારનાં પૂતળાં નાચતાં જણાતાં હતાં. મનમાં તો એમ જ થયા કરતું, કે મનનો ભય કયો અને ખરી ખીના કંઈ, તે ય કદાચ નકકી નહિ કરી શકાય.

આ રીતે કંઈ થોડો સમય વીતાવ્યો ન હતો. ફેટલીક વાર તો એમ પણ થયું કે લાઉ-ચેનની વાત પર એટલો બધો વિશ્વાસ મૂકવામાં કંઈ સાર જ નથી. કદાચ તેની ધારણા ખોટી ચ હોય. અમથો જ આમ રાહ જોઈ ચિંતાતુર બનું છું. પરંતુ એ વિચાર આવવા છતાં, એ દરવાજા તરફથી હું આંખ ખસેડી શકતો ન હતો.

એક વાર એમ પણ થયું કે લાઉ-ચેનની વાત ન માનતાં તંબૂની બહાર જાઉં તો શું ખોટું? બિછાનામાંથી ઊઠી દરવાજા પાસે જઈ ઊભો. ચારે તરફ સૂમસામ હતું. બહાર, રાતના વખતે જે ઠંડી હવા જોરથી વહેતી હતી તે પણ પહોંચી પહોંચી જઈ હતી. પડદાને જરાક ખસેડી બહાર જોયું, પણ એ ભયંકર અંધકારમાં શું દેખાય? બહાર કંઈ શબ્દ થતો હોય તો તે સંભળવા વ્યથા કેશિષ્ કરી. આખો પહાડ અને જંગલ પણ જાણે શ્વાસ રૂંધી દોઈ ભયંકર ઘટનાની રાહ જોતાં હોય તેમ લાગ્યું. કોઈ જગ્યાએ જરા સરખો ય અવાજ ન હતો.

લાઉ-ચેનની સૂચનાની અવગણ કરી તંબૂમાંથી બહાર તો હું ન નીકળી શક્યો. ગમે તે થાય, તોય આજ તો

તંબૂની અંદર રહીને જ પહેરો દેવાનો હતો. એ માટે મનને તૈયાર કરવાની જરૂર હતી. જે થવાનું હોય તે જલદી થઈ જાય તો સાડું, એમ થયા કરતું હતું. અધીરા બની રાહ જોયા કરવામાં થતો ઉદ્વેગ અને ઉતેજના સહન થઈ શકતાં ન હતાં.

મારા મનની ઇચ્છા પૂરી કરવા માટે જ હોય, તેમ મેં તે વખતે તંબૂની પાછળ અકસ્માત એક વિચિત્ર અવાજ સાંભળ્યો. ધારવાળા છરાથી જાણે કોઈ તંબૂનું કપડું ચીરી નાખતું હતું. એકાએક આવી નિઃસ્તબ્ધતામાં આ અવાજ સાંભળતાં શરીરનાં રૂંવાં ઊભાં થઈ ગયાં એ ખરું, પણ તેથી હું કંઈ જડ ન બની ગયો. મામા-સાહેબને અજ્ઞાન અવસ્થામાં જે દિવસે ત્યાંથી કોઈ ખસેડી ગયું હતું તે દિવસે પણ તંબૂ આ રીતે જ ચીરાયો હતો. તે વાત તરત યાદ આવી. અવાજ સાંભળતાં જ તે તરફ ફરી અવાજ તરફ લક્ષ્ય કરી ગોળી છોડી એક-બે.

પણ ન કશો અવાજ હે ન સામી ગોળી આવી. પ્રકાશિકા બિછાના ઉપર પડી હતી, તે લઈને સળગાવવા જતો હતો, ત્યાં એકાએક પીઠ ઉપર કોઈ સખ્ત વસ્તુનો ગોદો વાગ્યો. એ શાનો ગોદો હતો, તે સમજતાં વાર ન લાગી. બરડાની કરોડની ડાબી બાજુએ કોઈએ પિસ્તોલની નળી ધરી રાખી હતી. તે કંઈ મારી સાથે ઠકું મફકરીથી ધરાઈ ન હતી. તંબૂની પાછળની બાજુએ

જ્યારે હું કપડું ચીરાયાના અવાજને લક્ષ્ય કરી ગોળી છોડતો હતો, તે જ વખતે આગલે દરવાજેથી ઘૂસી આવી દુશ્મને મને કેવો મૂર્ખ બનાવ્યો હતો તેના વિચાર કરવાનો તો વખત જ ન હતો.

પિસ્તોલની નળી જેણે મને લગાડી હતી, તેનો કંઠ હવે સંભળાયો.

પરંતુ એના શબ્દો મારી પાસે તો અર્થ વિનાના હતા. એ ચીની ભાષા હતી એટલું તો સમજ્યો ને તેમાંના એક માત્ર લાઉ-ચેન શબ્દ સિવાય હું બીજું કશું ય સમજી ન શક્યો. હું કંઈ સમજ્યો નહિ એ વાત ખરી, પણ એટલું તો સમજ્યો કે માયાવી પતંગિયાના સરદારને લાઉ-ચેન ઉપર ખાસ પ્રીતિ ન હતી. હું લાઉ-ચેન નહોતો એમ જાણવાથી કંઈ એનો રોષ આછો થાય તેમ ન હતું, છતાં મને છેતરવા જતાં તે પણ મારી માફક છેતરાયો છે, એ વાત તેની ધ્યાન ઉપર લાવવાનો લોભ હું છોડી શક્યો નહિ. તેની વાત પૂરી થતાં જ હું બોલ્યો: “તમે પિસ્તોલની નળી ધરવામાં ભૂલ કરી છે. આ લાઉ-ચેનની પીઠ નથી.”

હું અંગ્રેજી બોલ્યો તેથી મને શંકા હતી કે કદાચ તે સમજશે નહિ. પણ અહીં તો આશ્ચર્ય બન્યું. મારા શબ્દો પૂરા થતાં પહેલાં તો મારી પીઠ ઉપરથી પિસ્તોલ ખસી ગઈ. પિસ્તોલ ખસી ગઈ તેના કરતાં તે, વખતે એ માયાવી પતંગિયાના સરદારના મુખમાંથી

અજાણતાં જે વિસ્મયસૂચક અવાજ નીકળ્યો તેથી ચમકી પાછળ ફરી મેં પ્રકાશિકા સળગાવી.

“આ શું ? મામાસાહેબ ?”

મામાસાહેબે મોઢા ઉપરનો નકાળ દૂર કરી ગંભીર સ્વરે કહ્યું : “હં. મેં આવું નહોતું ધાધું. લાઉ-ચેન ક્યાં ગયો ?”

“લાઉ-ચેન તમારી પાછળ જ છે મી. સરૈયા ! તમારી પિસ્તોલ દયા કરીને ટેબલ પર મૂકી દો.”

એટલામાં તો તાંબૂની બત્તી સળગાવી લાઉ-ચેન મામાસાહેબની પાછળ આવી ઊભો હતો.

આ બધી ઘટના મારે માટે તો ન સમજાય એવી, અર્થ વગરના સ્વપ્ના જેવી હતી. આશ્ચર્ય પર આશ્ચર્યથી હું તો તે વખતે હતબુદ્ધિ બની ગયો હતો. પ્રથમ તો માયાવી પતંગિયાના સરદારને બદલે મામાસાહેબ, ત્યાર પછી મામાસાહેબના સામે પિસ્તોલ હાથમાં લઈ ઊભેલો લાઉ-ચેન, -આ બધું ગમે તેવા ડાહ્યા માણસનેય પાગલ બનાવી દેવા પૂરતું હતું. છતાં હજીય મારે ઘણું જોવાનું બાકી હતું.

મારી માફક જ મામાસાહેબ પણ આ ઘટનાના પરિણામ માટે તૈયાર ન હતા. તો પણ તેમના ચહેરા પર કશો ફેરફાર જણાયો નહિ. લાઉ-ચેનના કહેવા મુજબ ટેબલ પર પિસ્તોલ મૂકી સહજ હસીને તે બોલ્યા : “ મને લાગે છે કે ત્યારે તો આજે તું જીત્યો, લાઉ-ચેન ! ”

લાઉ-ચેને આગળ આવી, મારા શિથિલ પડી ગયેલા હાથમાંથી એ પિસ્તોલ લઈ, ટેબલ પર મૂકી. ત્યાર પછી નજીકની એક ખુરશી પર બેસી તે બોલ્યો : “તમે વખાણ કરો છો તે બદલ ધન્યવાદ આપું છું. મી. સરૈયા ! મારું કામ ઘણું સરળ કરી આપ્યું છે, તે માટે પણ તમારો ઉપકાર માનવો ઉચિત છે. તમારી નોંધપોથી મળતાં મારી ઘણી મહેનત અને ઘણી મુશ્કેલી દૂર થઈ ગઈ છે.”

લાઉ-ચેનના આ વ્યંગથી પણ મામાસાહેબ ચળ્યા નહિ. હસીને તે બોલ્યા : “હા. એ નોંધપોથી મારે માટે બહુ જ કીમતી હતી.”

“કીમતી હતી, તેથી તો તમને જાળમાં ફસાવી શકીશ એમ મારી ખાત્રી હતી.” એમ કહી લાઉ-ચેન હસી ઊઠ્યો. હજી સુધી ખરો ભેદ હતું જાણી શક્યો ન હતો, છતાં લાઉ-ચેનનું ખરું સ્વરૂપ હતું ઓળખી ગયો. મનમાં તો થયું કે એનો ટોટો પીસી નાખી એને હસતો ખંધ કરી દઉં. પણ ઉપાય ન હતો. લાઉ-ચેનની પિસ્તોલ અમારા તરફ જ મોઢું ઊંચું કરી રહી હતી.

મામાસાહેબે પૂછ્યું : “હવે તમે શું કરવા માગો છો ?”

“ખાસ કશું ચ નહિ. માત્ર દિલગીરી સાથે હવે મારે તમારી રજા લેવી પડશે. ખરેખર જ યુનાનમાં ઘણા જણા મારી રાહ જોઈ રહ્યા છે.”

“તેઓ ફેકટ રાહ જોઈ રહ્યા છે, લાઉ-ચેન !

તમે નોંધપોથી લઈ ત્યાં પહોંચી શકવાના નથી.”
મામાસાહેબનો કેમળ કંઠ આ કહેતાં વજ્ર જેવો ગંભીર
થયો હતો, તે જોઈ હું મુશ્કેલીથી મારા મનને દબાવી રહ્યો.

લાઉ-ચેન પણ એ કંઠ સ્વરથી ચમકી ઊઠ્યો હતો, પરંતુ
જેમ તેમ સંચમ રાખી તે બોલ્યો: “હજી હાસ્યરસનો
ઉપભોગ કરવા જેવી તમારા મનની સ્થિતિ છે એ જોઈ
હું આનંદ પામું છું, મી. સરૈયા !”

“જોપરી ઉપર તાકેલી પિસ્તોલની નળીમાં મને
કંઈ હાસ્યરસ દેખાતો નથી, લાઉ-ચેન ! લી-સીન, ના
હોય તો પિસ્તોલની નળી જોપરીએ અડકાડ, એટલે
એને ખરાબર સમજાય.” મને આશ્ચર્યમાં નાખી ખરે-
ખર જ લી-સીન થોડી વાર પહેલાં તંબૂના કાપેલા
ભાગમાંથી વગર અવાજે અંદર આવી ઊભો હતો. હવે
તે જરા આગળ આવ્યો.

આ વખતે લાઉ-ચેનનું મોઢું કાળું પડી ગયું.
મામાસાહેબે તેને કહ્યું: “તું ગોળી છોડીને બહુ તો
એક જાણને ઘાયલ કરીશ. પણ તેથી કંઈ નોંધપોથી
ચુનાન નહિ પહોંચે, એ તો તું જાણે છે.”

થોડી વાર ચુપ બેસી રહી લાઉ-ચેને પોતાની
પિસ્તોલ ફેંકી દીધી. પછી અજબ રીતે હસીને તે
બોલ્યો: “જાજી સમજવામાં મારી ભૂલ થઈ ગઈ હતી.
હું બે દુશ્મનોને જીદા જીદા જાણતો હતો.”

“હા. માયાવી પતંગિયા સાથે એક સાદા સીધા

જંતુશાસ્ત્રીનો મેળ ખાય એવો તને ખ્યાલ ન હતો. પણ એ સાધારણ ભૂલને લીધે જ બાળ બગડી ગઈ. ત્યારે હવે નોંધપોથી તું આપી શકે છે ?”

આમ એક બાળકની માફક નોંધપોથી કાઢી લાઉં-ચેન મામાસાહેબના હાથમાં મૂકી દેશે એમ મેં ધાર્યું ન હતું ! તેના ચહેરાનો ભાવ જોઈને પણ મને શંકા થઈ હતી.

મામાસાહેબ નોંધપોથી ખોલી, સારી રીતે જોઈ, સંતુષ્ટ ચિત્તે તે ખીસામાં મૂકવા જતા હતા તે વખતે લાઉં-ચેન વળી એક વાર હસીને બોલ્યો : “પણ છેવટે તો હુંજ જીત્યો છું, મી. સરૈયા !”

મામાસાહેબ તેની મશ્કરી કરતા બોલ્યા : “મારી ખુદ્દિ એટલી બધી તીક્ષ્ણ નથી, મુરખી ! જરા ખુલાસાથી કહો જી.”

“કાંઈ જ લાંબો ખુલાસો કરવાનો નથી. એ નોંધપોથી નકામી જ સંભાળી રાખવાની છે.”

“એટલે ?”

“એટલે એ, કે એ નોંધપોથી ગુમાવવાના કરમાં હું કંઈ ચુપ થઈને બેઠો ન હતો. ત્રણેક કલાક પહેલાં મારો વિશ્વાસુ માણસ એ નોંધપોથીમાંની વિગત ટપકાવી લઈ યુનાન તરફ રવાના થઈ ગયો છે. તમારા ભાણેજ પણ એને ઓળખે છે. તમે મિચિના પહોંચશે, તે પહેલાં તો તમે નક્કી કરેલા અક્ષાંશરેખાંશનો

હિસાબ યુનાન સરકાર પાસે પહોંચી જશે. હજીય યુનાનની સરહદ નક્કી કરવાનું કામ ચાલે છે. અને સાધારણ હદની અદલબદલ પણ થઈ જશે....”

મામાસાહેબના ગંભીર મુખ તરફ જોઈ જરા અટકીને નિષ્કુર ભાવે હસતો લાઉ-ચેન આગળ ખોદ્યો: “એટલામાં કેાણ જાણવાનું છે કે, એ સાધારણ હદબદલી કરવામાં રેડીઅમની એક આખી ખાણ ખર્માંના હાથ-માંથી ખીજી માલિકીમાં જતી રહે છે !”

લાઉ-ચેનનું ભયંકર હાસ્ય પત્યા પછી ત્યાં ક્ષણ વાર શાન્તિ પથરાઈ. મામાસાહેબ અને લી-સીનના ચહેરા અસાધારણ ગંભીર થઈ ઊઠ્યા. પણ મને તો એ વાત તુમડીમાં કાંકરા જેવી લાગી. નજર આગળ જે બધી ઘટના બની ગઈ, અને જે બધી અદ્ભુત વાતો સાંભળી, તેનો પરસ્પરનો સંબંધ હું ન મેળવી શક્યો. નોંધપોથીની ખેંચાખેંચ, અક્ષાંશરેખાંશ, યુનાની-સરહદ, છેવટે વળી રેડીઅમ-એ બધી વાતો મને તો લાઉ-ચેનના બકવાદ જેવી લાગી. અમારી મુસાફરી સાથે એ બધાને શો સંબંધ હતો તે હું કોઈ રીતે સમજી શક્યો નહિ. માત્ર મામાસાહેબના ગંભીર ચહેરા ઉપરની કઠણ રેખાઓ જોઈ મને લાગ્યું કે ખરેખર આમાં કાંઈ ગંભીર ભેદ છે.

લાઉ-ચેન વળી હસીને ખોદ્યો: “હવે નથી લાગતું, કે તમે ખરેખર જો જો જીવજંતુના તત્ત્વની શોધમાં

નીકળ્યા હોત તો સાડું હતું ! એમાં કંઈ કામ પણ થાત !”

મામાસાહેબ ગંભીર થઈ બોલ્યા : “તું ભૂલ કરે છે, લાઉ-ચેન ! અમે તો એટલા માટે જ નીકળ્યા હતા. પણ આ બીજું ધાંધલ તો તારે લીધે જ થયું.”

“મારે લીધે ?”

મામાસાહેબ જરાક હસ્યા : “અમારો કંપાસ, માપનાં યંત્રો, વિ. આમ અદ્ભુત રીતે ચોરાયાં ન હોત તો મારી આંખ ન ખુલત. તું નિર્વિધ્ને તારું કામ કરી શકત ને અમને કશી ખબર ન પડત. અમે તો અમારા જંતુતત્વની શોધમાં રચ્યા જ રહેત.”

લાઉ-ચેન મશ્કરીના રૂપમાં બોલ્યો : “એમ કે ? ચળકતા દારૂ લોકોનો દેશ બોળવાનો તમારો ઉદ્દેશ જ ન હતો, નહિ ?”

“ન માનવું હોય તો ન માનીશ, પણ કંપાસ ચોરાયા પછી પણ મને એ દારૂ લોકોની વાતની તો ખબર જ ન હતી.”

લાઉ-ચેન હસ્યો : “હશે. તમે જાણ્યું તેથી મને તો લાલ જ થયો છે. તમારાં યંત્રો જેણે ચોરાયાં હશે, તેણે અકકલનું કામ તો નહોતું જ કર્યું” એમ મને લાગે છે. સાડું થયું કે તમારી પાસે વધારાનો સામાન હતો, નહિ તો અક્ષાંશરેખાંશ આટલી સરળતાથી નકકી ન થાત.”

“વળી પાછી ભૂલ કરી, લાઉ-ચેન ! મારી પાસે

વધારાનાં ચંત્રો જ ન હતાં.”

“એટલે ?” લાઉ-ચેન સદિગ્ધ લાવે મામાસાહેબ તરફ જોઈ રહ્યો.

મામાસાહેબ હસીને જોલ્યા: “ના. તારે શંકા રાખવાનું કારણ નથી. તને ખોટી રીતે ઠગવા માટે કહેતો નથી. વધારાના ચંત્રની મારે જરૂર જ પડી ન હતી.”

“ત્યારે ?”

“મારાં ચંત્ર તો છે સૂર્ય, તારા અને આ ચીજ.” મામા સાહેબે ખીસામાંથી કેનોમીટર ચંત્ર (સૂક્ષ્મ ઘડીઆળ) કાઢી ટેબલ પર મૂકી આગળ ચલાવ્યું: “બુદ્ધિ અને જ્ઞાન હોય તો આના દ્વારા કામ ચલાવી શકાય છે, એમ તું જાણતો હોત તો આટલા ધાંધલમાં ન પડત.”

લાઉ-ચેન જરા વાર ચુપ રહી જોલ્યો: “એમ જ લાગે છે. ગમે તેમ પણ એ ધાંધલ સાર્થક તો થયું. તમારી વૈજ્ઞાનિક બુદ્ધિને ધન્યવાદ ઘટે છે.”

“ધન્યવાદ તો થોડી વાર પછી આપજે, લાઉ-ચેન ! હજી કશું કહી શકાય નહિ. મિચિના વેગળું હશે પણ હાટેજનો કિલ્લો અહીંથી એટલો દૂર નથી. મેં સાંભળ્યું છે કે ત્યાં એક વાયરલેસ સ્ટેશન પણ તૈયાર થયું છે. અમે હમણાં જ અહીંથી નીકળીએ છીએ.”

લાઉ-ચેન હસી પડ્યો: “હમણાં જ રવાના થાઓ અને રાત દિવસ ખગ ચલાવો, તોય સાત દિવસ પહેલાં હાટેજ

કિલ્લે પહોંચી શકાશે નહિ. અહીંથી યુનાનની રાજધાનીનો રસ્તો માત્ર ત્રણજ દિવસનો છે. મારા દૂતને મદદ કરવા માટે આખે રસ્તે માણસો પણ આગળથી જ તૈયાર છે.”

“છતાંય કંઈ યત્ન કર્યા વિના બેસી રહેવાય ? તે ઉપરાંત તને પણ સાથે લઈ જઈ ત્યાં પહોંચાડવો પડશે ને ?”

“મને ? મને શા માટે ?”

“તારા પગનું માપ સાધારણ માણસ કરતાં જરાક મોટું છે, એટલા માટે.”

હું મૂઠ બની મામાસાહેબની તરફ તાકી રહ્યો. આ વળી કેવી દિલ્લગી ! લાઉ-ચેનના પગ સાધારણ રીતે મોટા હતા, તે તો અમે બધા પહેલેથી જોતા આવ્યા હતા, પણ એ વાતનો અહીં શો સંબંધ ?

લાઉ-ચેન મોટું વાંકું કરી બોલ્યો : “આપની નકલ કરીને કહું છું કે મારી ખુદ્દિ એટલી બધી તીક્ષ્ણ નથી, મુરખી ! જરા ખુલાસાથી કહો છ.”

“કહેવાની જરૂર નથી. નજરે જ બતાવું છું.” એમ કહેતા મામાસાહેબ એકાએક ઊઠી જે તરફ લાઉ-ચેનનું બિછાનું હતું તે તરફ ગયા. ત્યાં જઈ તેમણે લાઉ-ચેનની ચામડાની મોટી બેગ ખોલી નાંખતાં, એકદમ લાઉ-ચેન ખૂમ પાડી બોલી ઊઠ્યો : “બેગને હાથ ન લગાડશો, મી. સરૈયા !”

મામાસાહેબ ગંભીરભાવે બેગમાં હાથ નાખી

બોલ્યા : “માફ કરજે, લાઉ-ચેન ! તારો સાજસરંજામ જોવાની મને ઘણા દિવસની ઇચ્છા હતી. તે આજ પૂરી થશે. આ રહ્યું....”

મામાસાહેબની વાત પૂરી થતાં ન થતાં તો તંબૂમાં એક અણુધારી ઘટના બની ગઈ. મામાસાહેબ શું કરે છે તે જાણવા એકધ્યાનથી હું તથા લી-સીન તેમના તરફ જોઈ રહ્યા હતા. બદકે બેધ્યાન જેવા થઈ પડ્યા હતા. એ સુયોગ સાધી ટેબલ ઉપરનો લેંપ એકાએક ઉલટાવી નાખી લાઉ-ચેન વાવાઝોડાની માફક ઘરમાંથી બહાર દોડી ગયો. હું સ્તબ્ધ બની ઊભો રહ્યો, પણ લી-સીન બે ત્રણ સેકન્ડમાં જ તેની પાછળ દોડ્યો. અમે ટેબલ તળેથી લેમ્પ કાઢી સળગાવીએ તે પહેલાં તો તંબૂની બહાર પિસ્તોલના બે અબાજ સાંભળી અમે ચમકી ઊઠ્યા.

બત્તી સળગાવ્યા પછી હું બહાર જવા મંડ્યો. મામાસાહેબ મને અટકાવતા બોલ્યા : “કશી જરૂર નથી. લી-સીન એકલો જ બસ છે. તે ઉપરાંત બહાર મોંગવો છે.”

“પણ આમ એકાએક નાસી જવાનું કારણ શું ?”

મામાસાહેબ કાગળનું એક બંડલ ઉઘાડી તેમાંથી અદ્ભુત પ્રકારના જોડા જેવી બે વસ્તુ ટેબલ પર મૂકતાં બોલ્યા : “એકાએક નથી નાહો. નાસવાનાં ઘણાંય કારણ છે, તેમાંનું આ પણ એક.”

એ અદ્ભુત જોડા નજરે પડતાં પણ હું બધું સમજી ગયો. એ કાંઈ સાધારણ જોડા ન હતા. તેનું તળિયું વાઘના પંજા જેવું તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. જમીન ઉપર દબાવીએ તો વાઘનાં પગલાં પડતાં હતાં !

મામાસાહેબ બોલ્યા: “આ જોડા જ એના વિરૂદ્ધની ખૂનની સાબીતી છે. આ જોડા પહેરીને તેણે આપણા તંબૂમાં ચારી કરી હતી. રસ્તામાં નોકરતું ખૂન કયું” હતું. લાઉ-ચેનના પગ મોટા ન હોત તો, આ જોડા મળવા છતાં તેના વિરૂદ્ધ ખૂનની સાબીતી મેળવવી આપણને બહુ મુશ્કેલ પડત.”

“પણ આ સાબીતીનો અમલ કરવાની આપણને હવે તક નહિ મળે.”

થોડી વાર પછી લી-સીન અને મોંગપોએ આવી કહ્યું કે અંધારામાં હાથતાળી આપી લાઉ-ચેન પહાડની સુરંગને રસ્તે ચાલ્યો ગયો હતો. શોધ કરવા છતાં પત્તો ન લાગ્યો. મોંગપો અને લી-સીન બંને જણે વેગળેથી ગોળી છોડી હતી. પણ લાઉ-ચેનને તે વાગી હોય તેમ ન લાગ્યું.

તંબૂમાંના બધા માણસોને લઈને સુરંગના બધા રસ્તાની તપાસ કરી શકાત, પણ તેથી શું પરિણામ આવત તે કહી શકાય નહિ. તેથી જ લી-સીનના એવા વિચાર વિરૂદ્ધ હું બોલ્યો: “અહીં વખત ગુમાવવા કરતાં જેમ બને તેમ જલદી આપણે હાટેજ કિલ્લે પહોંચ-

વાની જરૂર નથી ?”

મામાસાહેબ હસીને બોલ્યા: “ખરૂં છે, લી-સીન ! માયાવી પતંગિયાની આંખ બધું જોઈ શકે છે, ને તેની પાંખને કોઈ અટકાવી શકતું નથી. બે વાર છટકી જવા છતાં ત્રીજી વાર વેર લેવાનો કદાચ વખત આવશે. પરંતુ યુનાનની સરહદ સંબંધી બંદોબસ્ત હમણાં ન કરીએ તો પાછળથી વખત નહિ મળે. આપણે હમણાં જ રવાના થવું જોઈએ.”

મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું: “બે વાર છટકી ગયાનો અર્થ હું સમજ્યો નહિ. માયાવી પતંગિયું કોના ઉપર વેર લેવા ઇચ્છે છે ?”

મામાસાહેબ હસીને બોલ્યા: “ખીજા કોના ઉપર ? તેના વિશ્વાસઘાતી માજી સરદાર લાઉ-ચેનના ઉપર.”

“ત્યારે પછી તે ભયંકર રાતે આપણને ધમકાવીને ચિઠ્ઠી મૂકી જવાનું કારણ શું હતું ? તમને જખમી કરીને ઊંચકી જવાનું શું કારણ ?”

મામાસાહેબ વળી હસીને બોલ્યા: “તે રાત્રે માયાવી પતંગિયાએ આપણને ધમકી આપીને એ ચિઠ્ઠી નહોતી મૂકી. ધમકી આપી હતી લાઉ-ચેનને !”

“લાઉ-ચેનને ? તમે શી રીતે જાણ્યું ?”

મામાસાહેબની આંખમાં કૌતુકભર્યું હાસ્ય જોઈને મને યાદ આવી ગયું કે થોડી જ વાર પહેલાં તેઓ શુદ્ધ ચીની ભાષામાં થોડું બોલ્યા હતા.

મારા આશ્ચર્યચકિત રહેરા તરફ જોઈ, હસી પડી, મામાસાહેબ બોલ્યા: “હું ચીની ભાષા બોલતો હતો તે મેં બોલી જોઈને જ છૂપાવ્યું હતું. લાઉ-ચેન શું કરે છે તે મારે બોલવું હતું. તેણે પોતાને ઠીક પડે એ રીતે એ ચિઠ્ઠીનો ખોટો તરજુમો આપણને સંભળાવ્યો હતો. પોતાનો જીવ બચાવવા જ તેણે તે રાત આપણા તંબૂમાં ગાળી હતી. આપણને મદદ કરવા માટે જરા ય નહિ.”

“પણ તમને જખમી કરી અહીંથી લઈ ગયા તે?”

“મને જખમી તો પ્રથમ લાઉ-ચેને જ કર્યો હતો, માથામાં પિસ્તોલ મારીને. તે જ ગોળી મારવાનો અવાજ સાંભળેલો, તે પણ લાઉ-ચેનની ગોળીનો જ હતો. હું સાવધાન બનું તે પહેલાં જ મારી પાછળ છૂપાઈને તેણે લી-સીનને ગોળી મારી હતી.”

“લાઉ-ચેનના તંબૂને આગ લગાડવા છતાંય તે બહાર ન નીકળ્યો, તેથી લી-સીનને શક પડ્યો. તે આપણા તંબૂ તરફ આવતો હતો. લાઉ-ચેન એકાએક ગોળી છોડશે એવું તેણે ધાર્યું ન હતું. લાઉ-ચેન મારી પાછળ હતો તેથી લી-સીન તેને કાંઈ કરી શક્યો નહિ. તે સખત ધાયલ થઈ પાછો ફર્યો. હું કાંઈ કરું તે પહેલાં તો લાઉ-ચેને મારા પર ઘા કર્યો.”

“પણ લી-સીનના લોહીના ડાઘા થોડે સુધી જઈને એમ અજખ રીતે કેમ અટકી ગયા? તમને તથા

મોંગપોને એમ અનંયબ રીતે કોણુ ઊંચકી ગયું ?”

“ઉતાવળો ન થા. ધીમે ધીમે બધું કહું છું. લી-સીનના લોહીના ડાઘા રસ્તામાંથી અટકી ગયા એનું કારણુ તો સહેલું જ છે. એ બાણુ હોત તો હું તાંબૂમાંથી અદૃશ્ય થઈ ગયો તે પણ સમજી શકાત. લી-સીન થોડેક દૂર જઈને પાછો તેજ રસ્તે તાંબૂ ભણી પાછો આવ્યો, એટલે એના લોહીના ડાઘ આગળ ન જતાં ત્યાંજ અટકી ગયા. તમે જ્યારે લોહીના ડાઘ જોતા બહાર નીકળ્યા, ત્યારે એણે તાંબૂની પાછળ આવી તાંબૂ ચીરી નાખ્યો. બહુ જ લોહી વહેવાથી તેની સ્થિતિ તે વખતે ઘણી ખરાબ હતી.”

હું તો બાઘાની માફક જોઈ જ રહ્યો !

મામાસાહેબ વળી બોલ્યા : “મને કોઈ પકડી ગયું ન હતું. તમે બહાર ગયા ને તરતજ હું શુદ્ધિમાં આવ્યો. મને બહુ વાગ્યું ન હતું. હું અને મોંગપો જ ઘવાયલા લી-સીનને લઈને નાઠા હતા. માત્ર લી-સીનને બચાવવા માટે જરા વેગળા રહીને અમારી મતલબ પાર પાડવા માટે જ નાઠા હતા. તને કંઈક આકૃતમાં નાખીને ગયો હતો ખરો, પણ મને ખાત્રી હતી, કે લાઉ-ચેનને મારા પર જરા ય શક ન હતો. તેની મતલબ પાર પડતાં પહેલાં તને તે કશી ય હરકત કરવાનો ન હતો.”

“એની મતલબ શી હતી ?”

“દારૂ લોકોના દેશની શોધ.”

“દારૂ લોકો અજળ જેવી જાત છે તેમાં શંકા નહિ, પણ એમને ખોળી કાઢવામાં એવો શો લાભ છે કે તેટલા માટે આટલાં કાવતરાં અને અને આટલી ખૂનામરછીની જરૂર પડે ?”

મામાસાહેબ ક્ષણ વાર ચુપ રહી મારા તરફ કૌતુક-ભરી નજરે જોઈ ધીરે ધીરે બોલ્યા: “દુનિયાભરમાં સૌથી કીમતી વસ્તુ એમના દેશમાં અપાર પડેલી છે, ને તેની સાળીતી રૂપે એ પ્રકાશજરતા, અમકતા દારૂ લોકો પોતે જ છે !”

પંદર

તે રાત્રે મામાસાહેબ પાસેથી બીજી કશી બીના મળી નહિ. તે વખતે અમે હાટે'જ કિલ્લા તરફ જવા બંદોબસ્ત કરવામાં પડ્યા હતા. અમારા બધા નોકરો વિશ્વાસુ હતા. લાઉ-ચેન સાથે તેમને કશોય સંબંધ ન હતો. એના પોતાના માણસો તો અગાઉથી જ પસાર થઇ ગયા હતા. એટલે તે બાબત અમે નિશ્ચિંત હતો.

લાઉ-ચેને ખરું જ કહ્યું હતું. હાટે'જ કિલ્લા તરફ રાત દિવસ ચાલીએ, તો પણ સાત દિવસ પહેલાં ત્યાં પહોંચાય તેમ ન હતું. જંગલના પહાડી રસ્તા ઉપર રાત દિવસ ચાલવું ય મુશ્કેલ હતું. જેનામાં એટલો બધો ઉત્સાહ અને મહેનત ઊઠાવવાની શક્તિ હતી, તે માણસ તો જાણે સમૂળગો જ બદલાઇ ગયો હતો. અમે ગમે તેટલી ઉતાવળ કરીએ, તો ય મામાસાહેબ તો જાણે દર પળે ઠંડાગાર બનતા જતા હતા. જાણે

મિચિનાના પોતાના ઘરમાં જ સુખે આરામ કરતા હોય તેમ એ તો રહેતા હતા ! અમારું કામ કેટલું જરૂરી હતું, તે તો જાણે તે સદંતર ભૂલી જ ગયા હતા ! અમે બહુ ઉતાવળ કરીએ તો તે કહેતા કે: “ બર્માની સરહદ માટે કંઈ જીવ તો ન અપાય ને ? બનતી ઉતાવળ તો કરે છું.”

આ શબ્દો સામે બીજું શું કહેવાય ? હાટેજ કિલ્લામાં પહોંચતાં અમને સાતને બદલે દશ દિવસ લાગ્યા. રસ્તામાં મેં મામાસાહેબ પાસેથી અમારી મુસાફરીનો ઉદ્દેશ તેમજ બીજી બીના સારી રીતે સમજી લીધી હતી. શરૂઆતથી જ માયાવી પતંગિયું અમારું શત્રુ હતું એવી ખોટી ધારણાથી જ આ બધી બીના આવી આકસ્મિક અને ભયંકર બની ગઈ હતી !

‘માયાવી પતંગિયું’ તો હતી યુનાનની એક ગુપ્ત ટોળી. યુનાનમાં ઘણી જાતો વસે છે. તેમાં મુસુ શાન અને લોલો જાતિ મુખ્ય છે. આ મુસુ લોકો યુનાનના પશ્ચિમ ભાગમાં પ્રથમ સ્વતંત્ર રાજ્ય કરતા હતા. તેમની એ સત્તા હુપ્ત થતાં, તે પાછી મેળવવા માટે કેટલાંય વર્ષથી માયાવી પતંગિયાપંથની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. પરંતુ એ ટોળીનો નેતા વિશ્વાસઘાત કરી ટોળીના ઘણા જણને સામા પક્ષના કબજામાં સપડાવી દેતો હતો. માયાવી પતંગિયામાંના ઘણા જણે એ રીતે પોતાના જીવ ગુમાવેલા. જેઓ નાસીને બચી ગયા

હતા, તેઓ હજીય બદલો લેવાની તક ખોળતા ફરતા હતા.

લી-સીન એ નાસભાગ કરનારામાંનો એક જણ હતો. અને લાઉ-ચેન પેલો વિશ્વાસઘાતક સરદાર હતો. લાઉ-ચેન કોઈ ગુપ્ત કાર્ય માટે બર્મામાં આવ્યો છે એવી ખબર મળતાં જ લી-સીને તેનો પીછો પકડી બદલો લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે જ વખતે મામાસાહેબે તેને અમારી સાથે આવવાનું કહ્યું. મામાસાહેબે તેના ઉપર ઘણા ઉપકાર કર્યા હતા, તેથી તે ના પાડી શક્યો નહિ. પરંતુ લાઉ-ચેનની ભયંકરતા અને તેના કામમાં આડે આવનાર પર તે કેવું પૈશાચિક વેર લેતો એની લી-સીનને પૂરેપૂરી ખબર હતી. તેથી લી-સીને માયાવી પતંગિયા ઉડેં સ્ત્રીમુખા પતંગિયાના ચિહ્નવાળો કાગળ લખી મામાસાહેબને પોતાની મુસાફરી એક વર્ષ માટે મુલતવી રાખવા જણાવ્યું હતું. પણ મામાસાહેબે તે ન માન્યું તેથી સાથે આવવાની તેને ફરજ પડી.

જે માયાવી પતંગિયાનું ચિહ્ન જોઈ હું લી-સીનના ઉપર શંકિત બન્યો હતો, તે જોઈને મામાસાહેબ તે જ વખતે સમજ્યા હતા કે અમારો દુશ્મન માયાવી પતંગિયું ન હતો, પણ ખીજે જ કોઈ ભયાનક પક્ષ હતો. કંપાસ વગેરે ચોરાઈ જતાં તેમને શંકા થઈ હતી કે એ દુશ્મનનો હેતુ કોઈ મૂલ્યવાન દેશ ખોળી કાઢ-

વાનો હતો. અમે કદાચ એ દેશની શોધ કરીએ, તોય ખરી બાબતનો પતો ન લાગે એ જ ઉદ્દેશથી તેણે ચોરી કરી હતી. પણ એ દેશ ક્યાં હતો, તેની એટલી બધી શી મહત્તા હતી, તે કશાનીય મામાને પહેલાં ખબર નહતી.

લાઉ-ચેનના પક્ષના માણસો અમારી ટોળીમાં પણ હતા એ જાણી મામા છૂપી રીતે એમના ઉપર નજર રાખતા હતા.

અમારા જે ઘોડાવાળાનું ખૂન થયું હતું તેની આજુ-બાજુના બે માણસો ઉપર મામાસાહેબ અને લી સીન એમ બે ય જણ નજર રાખતા હતા. જ્યારે પેલો ઘવાયો ત્યારે તેઓ એને મદદ કરવા ન આવ્યા, તે ઉપરથી એ શક પડ્યો હતો.

જ્યારે મેં લી-સીનનો પીછો જંગલમાં પકડ્યો હતો, ત્યારે લી સીન અને મામાસાહેબ એમ બંને જણે તે રસ્તે શકલરી રીતે અમારી ટોળી છોડી જતા એક નોકરનો પીછો પકડ્યો હતો. લાઉ-ચેને પોતાના માણસોને બીજે સ્થળે ખસી જવાનો હુકમ આપી, પોતાની બદદાનત પાર પાડવા અમારી સાથે મળી જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. લી-સીન, લાઉ-ચેનની એ ટોળીનો પત્તો મેળવી, તેની નજીકમાં જ રહી, તેને જવાના ઠેકાણાનો પત્તો અને તેનો ઉદ્દેશ જાણવાના ચત્ન કરવા લાગ્યો. તેથી જ તે અમારા તંબૂમાં પાછો નહોતો આવ્યો.

લાઉ-ચેને અમારા તંબૂમાં આશ્રય લીધો એટલે પાછા ન આવવામાં જ લી-સીનને અનુકૂળતા હતી. લી-સીન જીવતો રહેત તો એ બદમાસ લાઉ-ચેન ચેતી જાત. તે ઉપરાંત લી સીન સાથે અમારે સંબંધ છે એ વાત પણ લાઉ-ચેનને જાણવા દેવા રાજી ન હતો. લાઉ ચેને લી-સીનને સુરંગમાં જોયો, છતાંય તે એ બાળત અનુમાન કરી શક્યો નહતો. લાઉ-ચેનને પોતાની ટોળીમાં લેવામાં મામાસાહેબનો ઉદ્દેશ ઊંડો હતો. ચોરના ઉપર ધાડ પાડવાનો તેમનો હેતુ હતો. લાઉ-ચેન અમારી સાથે ભળ્યો હતો અમારો ઉદ્દેશ જાણવા માટે, અને જરૂર પડે તો રસ્તામાંનો કાંટો ફૂર કરવા માટે; અને મામાસાહેબે તેને સ્થાન આપ્યું હતું તેની મુસાફરીનો મૂળ હેતુ ધૂખી રીતે જાણી લેવા માટે. લાઉ-ચેન જુદા તંબૂમાં રહેતો હતો. મોંગ-પોની મદદથી તેના કાગળપત્ર ઉથલાવી મામાસાહેબ જાણી શક્યા હતા કે દારૂલોકોનો દેશ શોધી કાઢવાનો જ તેનો ઉદ્દેશ હતો.

પ્રથમ તો કશું સમજી શકાયું નહિ. પછી દારૂ લોકોના શરીરમાંથી રાત્રે એક અજબ પ્રકારનો પ્રકાશ નીકળે છે તે જાણતાં બધો ભેદ ખુલ્લો થઈ ગયો. તે જ વખતથી લાઉ-ચેનની મુસાફરીનો મૂળ ઉદ્દેશ સમજી લઈ, તે નિષ્કૂળ કરવાનો મામાએ નિશ્ચય કર્યો.

મામાસાહેબ તો જંતુતત્વશાસ્ત્રી હતા, એટલે આ

બાબત તેમને બબર ન પડત. પરંતુ થોડાજ દિવસ પહેલાં અમેરિકાની એક આશ્ચર્યભરી ઘટનાના સમાચાર તેમણે છાપામાં વાંચ્યા હતા. તે ન વાંચ્યા હોત તો આ દારૂ લોકોના દેશની વાત તેઓ પણ સમજી ન શકત. અમેરિકાના એ સમાચાર ઉપરથી ત્યાંના એક ઘડીઆળના કારખાનાના કેટલાક કારીગરોના કોઈએક આશ્ચર્યભર્યા રોગથી મૃત્યુ થવાના બબર જાણવામાં આવ્યા હતા. એ રોગ બીજે કોઈ ન હતો, પણ શરીર પર રેડીયમની પ્રતિક્રિયા હતી. અંધારામાં ઘડીઆળના કાંટા જોઈ શકાય, તેટલા માટે રેડીયમમિશ્રિત એક પદાર્થનો ઘડીઆળના ડાયલ ઉપર ઉપયોગ કરવામાં આવતો. તેમાં પ્રશ્નો ઉપયોગ થતો તે મોઢાના થુંકમાં બોળીને કરવામાં આવતો. એ રીતે રેડીયમ અતિ અતિ અલ્પાંશમાં પણ તેમના શરીરમાં જઈ લોહીમાં ભળતું.

રેડીયમનો એ ધર્મ છે કે તે શરીરમાં દાખલ થયા પછી બહાર નીકળતું નથી; પણ શરીરનાં હાડકાં ઉપર ભેગું થાય છે. અને ત્યાંથી એક જાતનો પ્રકાશ નીકળી લોહીમાંના રક્તકણ (Red corpuscles) નો નાશ કરે છે. પેલા કારીગરોના શરીરમાં પણ રેડીયમની આવીજ ક્રિયા થઈ હતી. રાત્રે અંધારામાં પોતાના શરીરમાંથી પ્રકાશ નીકળતો જોઈ તેઓ પ્રથમ ચમકી ઊઠ્યા. પછી ડોક્ટરોની તપાસમાં બધો લેદ

માલૂમ પડી ગયો. દારૂલોકોના કોઈ સ્થળના પાણીમાં રેડીયમક્ષાર મોટા પ્રમાણમાં હતો, અને તેથી તેમના શરીરનો પ્રકાશ એ રેડીયમક્ષારની જ સાખીતી આપતો. તેથી એ દેશમાં મૂલ્યવાન ધાતુની ખાણ મળવાનો ઘણો સંભવ હતો, એવી મામાને ખાત્રી થઈ હતી.

લાઉ-ચેને તેમને ધાયલ કર્યા તે છતાં તે જ રાત્રે અમને આશ્ચર્યમાં નાંખી તે કેવી રીતે અદૃશ્ય થઈ ગયા એ વાત તો પહેલાં જ કહી હતી. જે ત્રણ યોદ્ધાશ્રમણની વાત હું અગાઉ કહી ગયો તે મામાસાહેબ, લી-સીન અને મોંગ પો હતો. એ વેશમાં તેમણે દારૂ દેશની શોધ કરી હતી અને હું દારૂ લોકોના હાથમાં સપડાયો ત્યારે મને બચાવી લીધો હતો. તે રાત્રે મારા હાથમાંનું પાણીનું વાસણ પાડી ન નાંખ્યું હોત તો મારી પણ એ લોકોના જેવી જ દશા થાત. મેં જે કુંડ સુરંગમાં ભેંચેો હતો તે પણ એ રેડીયમના જળનો હતો. તેના પાણીમાં જ રેડીયમ હતું એમ નહિ, પણ મોટા મોટા રેડીયમના પથ્થરો આસપાસ અને કુંડને તળીયે હતા. ત્યાં તે દિવસે લી-સીનની સાથે મામાસાહેબ પણ ગયા હતા. લી સીન તે દિવસે મને બોલાવવા જ મારી પાછળ આવ્યો હતો. પણ હું અવળું સમજ્યો હતો. અને એ ભૂલનો ભોગ બની હું લાઉ-ચેનને મામાસાહેબના છૂપા રહેઠાણમાં લઈ ગયો હતો.

મામાસાહેબની પાસે બધી વાત સાંભળી હું હતાશ બની ગયો. આટલી મહેનત છતાં છેવટ મામાસાહેબની બધી મહેનતનું ફળ લાઉ-ચેન લઈ ગયો, તેથી મારા મગજમાં તો આગ લાગી ગઈ. પણ મામાસાહેબને તો તે બાબત કશુંય લાગતું હોય તેમ ન જણાયું. સાતને બદલે દશ દિવસે હાટેજ પહોંચ્યા છતાંય તેમને કશી ચિંતા કે ઉદ્વેગ થતાં મેં ન જોયાં મામાસાહેબની ઓળખાણ પછી હાટેજના કિલ્લામાં અમારો સારો સત્કાર થયો. પણ વાયરલેસથી બર્મા સરકારના વિદેશમંત્રીને બખર મોકલવાની વાત કહેતાં કિલ્લાનો અધિકારી વંકાઈ બેઠો. એ કોઈ રીતે કબૂલ ન થયો.

મામાસાહેબ હસીને બોલ્યા: “આ બીના ઉપર બર્મા, ચીન અને યુનાનનું ભવિષ્ય નિર્ભર કરતું હોય તોય નહિ?”

લેફ્ટેનન્ટ જ્હાઈડ ગંભીર ભાવે બોલ્યો: “તમારી વાતનો અર્થ સમજતો નથી.”

મામાસાહેબે અડધો કલાક વાત કરી બધું સમજાવ્યું. પણ તે સાંભળી લેફ્ટેનન્ટ જ્હાઈડ અત્યંત ઉશ્કેરાઈ ગયેલો જણાયો.

“એનો અર્થ યુદ્ધ, સમજી શકો છો, મી. સરૈયા? આ રીતે દગો કરી પોતાની સગવડ મુજબ સરહદ નક્કી

કરી લે તો યુદ્ધ અનિવાર્ય.”

“એમ ન બને એ જ હું ઇચ્છું છું.”

ત્યાર પછી વાયરલેસ મોકલતાં અગવડ ન પડી. મામાસાહેબે સરહદ નકકી કરનારી કચેરી-વિદેશકચેરીના મંત્રીને નીચેનો પ્રશ્ન મોકલ્યો: “યુનાન સાથે બર્માની સરહદનો છેવટનો નિશ્ચય થઈ ગયો ?”

અને અમે બધા ત્યાં ભેગા થઈ ઉદ્વિગ્ન ચિત્તે જવાબની રાહ ભેટા બેઠા.

જવાબ આવતાં વધુ વિલંબ ન થયો. પણ એ ઉત્તર છાતી ધડકી ઊઠે એવો હતો. વિદેશમંત્રીએ જણાવ્યું કે સરહદ નકકી કરવાનું કામ તદ્દન પૂરૂ થઈ ગયું હતું. યુનાન સરકારે છેવટને વખતે કાંઈક થોડીક અદલબદલ કરવાની હઠ કરી હતી, અને છેવટે તેની મરજી મુજબ ફેરફાર પણ થઈ ગયો હતો.

લેફ્ટેનન્ટ જ્વાલંત બીષણ કંઠે બરાડી ઊઠ્યો: “બર્મા એ દગાખાળ નહિ ચલાવી લે. હું તમને કહું છું કે આ વાત પર જરૂર પડે ટૂંક વખતમાં યુદ્ધ થશે જ.”

મામાસાહેબ હસીને બોલ્યા: “ના, લેફ્ટેનન્ટ જ્વાલંત ! હવે યુદ્ધની જરૂર નહિ પડે. બર્મા ફસાયું નથી.”

“એટલે ?”

“એટલે એમ, કે કદાચ મારી નોંધપોથી દુશ્મનના

હાથમાં જાય એ ડરથી મેં અક્ષાંશ રેખાંશનો
હિસાબ તેમાં બરાબર લખ્યો ન હતો. જાણી જોઈને
જરાક ભૂલ રાખી હતી. અને યુનાન એ જ મુજબ
સીમા નક્કી કરીને જાતે જ ઠગાયું છે !”

હું બોલી ઊઠ્યોઃ “શાબાશ, મામા ! શાબાશ !
ધન છે મારી દાદીને ! રંગ છે સરૈયા ને !”

સરૈયો રંગ ન રાખે, તો કેાણ રાખશે ?

આ ચોપડી તમને ગમી ? ગમી હોય
તો એ વાંચવાની ભલામણ
તમારા પંદર વીસ મિત્રોને કરજો.

ગાંડીવની કુમારમાલા : ૪

ગેબી સૃષ્ટિ

માણસની ઉત્પત્તિ વાંદરામાંથી થઈ એમ મનાય છે. અને એક પછી એક કેવી રીતે ને કયા કયા રૂપ મારફત એ બન્યું તેની સાંકળ પાડિ-તોએ ગોઠવી છે. પણ એ સાંકળમાં કેટલાક અંકોડા ખૂટે છે. એ તૂટતા અંકોડા-પ્રાણી-ઓની કોઈ નવી જ ગેબી સૃષ્ટિ દુનિયામાં એક ઠેકાણે સાંપડે છે. પણ તે ઇતિહાસ દુનિયાને આપવા માટે ચાર સાહસિક વીરો કેવાં કેવાં સંકટ વેઠે છે તેની આ કહાણી જગ-વિખ્યાત નવલ લેખક સર કોનન ડોઇલે લખી છે, અને બાણી જ રસભરી છે.

કિંમત ૧-૮-૦

પોસ્ટેજ જુદું

ગાંડીવ

દરેક ધરમાં વસાવવા લાયક

ગાંડીવ કુમારમાળા

શૂરાતન અને પરાક્રમનું ઊગતી
પ્રભને તેજસ્વી બનાવનાર
અત્યંત રસભર વાંચન

૧ ગોરીલાનો પ્રેમ	૦૧૧	
૨ પૂછડિયાના પ્રદેશમાં	૦૧૧	
૩ શિકારિકા-૧	૦૧૧	
૪ ગેબી સૃષ્ટિ-૧	}	૧૧૧
૫ " -૨		
૬ શિકારિકા -૨		૦૧૧
૭ ચાંદાપર ચઢાઈ		૦૧૧
૮ આફતે મદદ		૧
૯ મોતના પંજમાં		૦૧૧
૧૦ ચીણુગારી		૦૧૧૧
૧૧ લલ્લુ		૦૧૧=
૧૨ સંકટની શોધમાં		૧૧=
૧૩ બેતીઓ સરદાર		૧૧૧

દરેક ગ્રંથ ભંડાર વેચે છે.

દરેક ધરમાં વસાવવા લાયક

ગાંડીવ કુમારમાળા

શૂરાતન અને પરાક્રમનું ઊગતી
પ્રજાને તેજસ્વી બનાવનાર
અત્યંત રસભર વાંચન

૧ ગોરીલાનો પ્રેમ	૦૧૧	
૨ પૂછડિયાના પ્રદેશમાં	૦૧૧	
૩ શિકારિકા-૧	૦૧૧	
૪ ગેબી સૃષ્ટિ-૧	}	૧૧૧
૫ " -૨		
૬ શિકારિકા -૨	૦૧૧	
૭ ચાંદા પર ચઢાઈ	૦૧૧	
૮ આફતે મહા	૧	
૯ મોતના પંજમાં	૦૧૧	
૧૦ ચીણગારી	૦૧૧	
૧૧ લલ્લુ	૦૧૧	
૧૨ સંકટની શોધમાં	૧૫	
૧૩ બેતીઓ સરદાર	૧૧૧	

દરેક ગ્રંથ ભાંગર વેચે છે.

